

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ДВОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

СЕПТЕМБАР — ОКТОБАР
1977.

Уређивачки одбор:

Др Војислав Бакић (главни и одговорни уредник),
др Смиља Аврамов, др Велимир Васић, др Драгаш Ден-
ковић, др Драгољуб Димитријевић, др Владимир Јова-
новић, др Љубица Кандић, др Драгољуб Кавран (секре-
тар Уређивачког одбора)

Технички уредник Вукосава Манојловић

Штампа: Штампарија ПТТ — Београд, Таковска 2

У оквиру Уговора о сардњи Универзитета у Београду и Универзитета „Адам Мицкијевич“ у Познању (НР Пољска) одржано је Треће југословенско-пољско саветовање од 2. до 8. октобра 1977. године, на коме је учествовала делегација Правног факултета у Београду као гост Правног факултета у Познању и Института за државу и право из Варшаве.

Саветовање је било посвећено проблемима изградње социјалистичког правног система у Југославији и Пољској и питањима развоја пољопривредног права у обе земље.

Реферате о изградњи социјалистичког система права у Југославији поднели су професор др Борислав Т. Благојевић и доцент др Будимир Кошуткић, а о изградњи социјалистичког правног система у Пољској поднели су професор др Адам Лопатка, директор Института за државу и право из Варшаве и доцент др Јануш Ромул, са Правног факултета у Познању.

Реферате о питањима развоја пољопривредног права у Југославији поднели су професор др Радован Павићевић (о облицима подруштвљавања пољопривреде у Југославији), професор др Велимир Васић (о правном режиму кооперације између подруштвљене и индивидуалне економије) и професор др Радомир Буровић (о правном режиму великих подруштвљених предузећа). У име пољске делегације реферате су поднели: професор др Виктор Павлак (о правном карактеру великих државних предузећа у Пољској), професор др Кажимјерж Орил и др Анджеј Желински (о развоју пољопривреде и пољопривредног права у Пољској) и професор др Марјан Блажејчик (о правним облицима кооперације између државних пољопривредних јединица и инвестиционих пољопривредних произвођача).

Реферате са овог саветовања објављујемо у целисти.

Уредништво

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XXV

септембар — октобар

Број 5

СТВАРАЊЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ СИСТЕМА ПРАВА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Основе нашег правног система постављене су у току народноослободилачког рата и револуције. Упоредо са успесима у борби против фашистичког завојевача и буржоаске класе, која се ради очувања својих класних позиција солидарисала са њим, текао је процес конституисања нове власти и изградње новог система права. Посебну етапу у том развоју представљало је II заседање АВНОЈ-а у Јајцу 1943. године. На њему су успостављени темељи новог државног поретка и утврђени путеви и начини даље изградње правног система. Након успешно окончаног рата и револуције поставио се проблем не само даље изградње државноправног поретка него и питање његовог односа према старом правном поретку. Нема сумње, да начин решавања овог питања много говори о суштини новог правног система. Стога, нужно се поставља питање какав је однос новог према староме правном поретку и који су основни принципи на којима је текао процес стварања југословенског социјалистичког правног система?

I

Социјалистичка револуција извршена у нас била је дубока и коренита. Буржоазија је била потпуно развлашћена и власт је преузела радничка класа на челу са својом Комунистичком партијом. Конституисана је диктатура пролетаријата. Укинута је приватна својина на средствима за производњу и управљање привредом у име друштва пренето је на државу. Истовремено, указивало се да су то само почетне револуционарне промене, које морају у будућности, сходно развоју производних снага, бити још потпуније, посебно у сфери односа радничке класе према средствима за производњу. Стога, није било ни мало чудно што је нови правни поредак прекинуо све везе са старим правним поретком, што између новог и старог правног поретка нема никаквог континуитета. Дисконтинуитет је потпун и апсолутан. У ту сврху донет је посебан

Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације од 23. октобра 1946. године. Тим Законом одузета је правна снага свим прописима који су били на снази 6. априла 1941. године. Истовремено, сви прописи који су донети за време окупације проглашени су непостојећим. Но, одузимањем правне снаге свим дотада важећим прописима значајне области друштвеног живота остале су правно нерегулисане. То је изискивало доношење хитних прописа ради уређивања односа од примарног значаја за даљи развој тек конституисаног социјалистичког друштва. Но, у том тренутку било је очигледно да није могуће све прописе донети одједном, и посебно да извесне односе и не треба уређивати специјалним прописима, како ти прописи не би били препрека за њихов бржи развој. Та уздржљивост законодавца била је нарочито пожељна у области грађанског права. Стога, иако се Законом о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године укида правни континуитет са предратним југословенским правом, тим Законом не искључује се свака могућност примене извесних предратних правних правила. У том погледу интересантни су посебно чл. 3. и чл. 4. наведеног Закона. У члану 3. прописано је да Президијум Народне скупштине ФНРЈ може одредити да се примењују правила садржана у прописима старе Југославије (са или без измена и допуна). Ово право имали су и президијуми народних скупштина народних република у односу на прописе чије доношење према Уставу ФНРЈ спада у надлежност република. Но, овим правом Президијум се није посебно користио. Донета су свега два таква указа. Међутим, члан 4. користио се и користи се и данас много више. Сходно том члану, правна правила садржана у прописима старе Југославије, а која нису указом Президијума проглашена обавезним, могу се примењивати под следећим условима: 1) ако о некој материји још нема прописа у нашем новом законодавству; 2) ако та правила нису у супротности са Уставом ФНРЈ, уставима наших република и другим нашим позитивним прописима и 3) ако нису у супротности са начелима уставног поретка ФНРЈ. Важно је при тој примени предратних правних правила уочити две ствари. Прво, не примењују се предратни правни прописи, него предратна правна правила. Другим речима, законодавац очигледно даје различита значења терминима правни пропис и правно правило. Правни пропис изражава вољу буржоаске класе, док правно правило представља израз одређених друштвених односа, ако је и уколико је лишено буржоаског карактера. Стога, Закон овлашћује судове и друге државне органе само на примену правних правила а не и прописа. Друго, предратна правна правила примењују се не на основу њихове правне снаге (јер је и немају), већ на основу чл. 4. Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године. При том, суд или други државни орган није обавезан да примени предратно правно правило, ни кад су испуњени сви услови које установљава закон. Исто тако, не постоји обавеза примене само и искључиво оног правног правила које је важило на оном подручју, на коме се простире надлежност органа који то правило примењује. Законодавац није желео да угуши стваралачку иницијативу судова или других државних органа у попуњавању правних празнина које су постојале у новом правном поретку. Стога, су-

дови или други државни органи били су овлашћени на стварање нове правне норме и кад је за ту материју постојало предатно правно правило уколико то предатно правило није било, по њиховом мишљењу, више подесно за њено решавање. Но, из разлога јединствености и правне сигурности надлежни орган је морао да образложи ту своју одлуку.

Нема сумње, да се примена чл. 4. Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. могла остваривати само у одређеним правним областима, а да је у другим била апсолутно искључена. У нас, тај чл. 4. одиграо је значајну улогу у грађанском праву. То је сасвим разумљиво, јер је грађанско право најнепосредније везано за свој предмет — робне односе и док год постоје робни односи, они намећу извесна правила, чије постојање ни законодавац не може пренебрећи. Стога, у мери у којој су у нас постојали робни односи, и под условима датим у Закону о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године, било је могуће примењивати правна правила предатног југословенског права.

Но, као што је указано, нови социјалистички друштвени односи захтевали су хитно доношење нових прописа. Стога, упоредо са почетком рада на изради новог устава (одлуке донете на II заседању АВНОЈ-а имале су значај привременог устава) донети су најзначајнији прописи који су имали за циљ да осигурају не само политичку него и економску доминацију радничке класе. Проглашење Републике на седници Уставотворне скупштине од 29. новембра 1945. значило је уједно и формално ликвидирање уставног континуитета, који се одржавао из спољнополитичких разлога. Стога, неопходно је било донети правне прописе, који би сузбили делатности усмерене против власти радничке класе. Ти прописи били су Закон о сузбијању недопуштене шпекулације и привредне саботаже од 23. IV 1945, Закон о заштити народних добара и њиховом управљању од 23. V 1945, Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора од 24. V 1945, Закон о кривичним делима против народа и државе и Закон о врстама казни из исте 1945. године. Завршни акт у процесу стварања нове државе био је Устав који је Уставотворна скупштина донела 31. јануара 1946. године. У њему су били постављени основни темељи економске и политичке власти радничке класе. Заимљиво је да Уставом из 1946. године није била извршена национализација основних средстава за производњу. Истина, национализација је отпочела у току народноослободилачког рата, али Уставом из 1946. године није била довршена. Наиме, према Уставу из 1946. године друштвено-економско уређење се заснива на три облика својине на средствима за производњу, тј. на државној, задружној и приватној својини, са државном својином као темељом политичке власти и система државног привредног планирања. Но, иако није проглашена национализација Уставом из 1946. године конституисано је уставно право државе да изврши национализацију. Користећи ово право у раздобљу од 1946. до 1948. године извршена је опсежна национализација основних привредних грана, домаћег и страног капитала. Правни основ за ову национализацију дат је у Закону о национализацији приватних привредних предузећа од 6. XII 1946. и измени и допуни овог Закона од 29. IV 1948. године. Национализација земље није извршена, али

је спроведена аграрна реформа и земљишни максимум ограничен је прво на 25 хектара а затим на 10 хектара. У области политичких односа Уставом из 1946. године успостављају се два значајна принципа. Први принцип изражава се кроз скупштински систем власти, који је требало да осигура стварну политичку власт радничке класе и остварење воље народа. Други принцип на коме је засновано политичко уређење према Уставу из 1946. године је федеративни принцип. Ова два принципа, чији се корени налазе још у одлукама II заседања АВНОЈ-а, представљају трајне принципе организације власти у југословенском друштву, чија је садржина у целокупном послератном развоју друштва постајала све потпунија и богатија. Наиме, у Уставу из 1946. године приметан је утицај на организацију скупштинског система власти Устава СССР-а из 1936. године. Но, треба истаћи да је таква организација јединства власти одговарала достигнутом степену развоја производних снага у том времену.¹⁾ Према Уставу из 1946. године Народна скупштина ФНРЈ представник је народног суверенитета и врховни орган државне власти. Но, полазећи од објективне и субјективне ситуације у привредно заосталој и ратом опустошеној земљи, у Уставу су учињена два значајнија одступања од овог принципа демократског јединства власти. Прво се огледало у конституисању Президијума Народе скупштине ФНРЈ са надлежностима које у извесној мери превазилазе надлежности извршног органа Скупштине, а друго у образовању Владе ФНРЈ као највишег извршног и управног органа државне власти. Обим овлашћења Владе, који је нужно проистицао из датих друштвено-економских и политичких односа, и посебно њихово коришћење у том раздобљу представљало је најзначајније одступање од принципа јединства власти оствареног према Уставу из 1946. године. У том погледу посебно је било важно овлашћење Владе да доноси уредбе са законском снагом на основу законског овлашћења. На предлог Владе Скупштина ФНРЈ је и донела Закон о овлашћењу Владе ФНРЈ за доношење уредаба по питањима из народне привреде. Ово овлашћење није било ограничено временским роком и односило се на сва питања из области привреде и јавних финансија. Једино ограничење састојало се у правној обавези Владе да све донете уредбе поднесе на потврду Скупштини на њеном првом заседању. Осим ових уредаба са законском снагом, Влада је била овлашћена генерално да доноси уредбе за примену закона, а за извесне односе уредбе којима није претходило доношење закона. Несумњиво да су овако широка овлашћења Владе, која су била неминовност у том раздобљу, довела до знатног јачања управе. Како је држава била носилац и економског потенцијала земље, било је очигледно да постоји опасност од бирократизације државног апарата и отуђења политичке власти од радничке класе. То су и били основни разлози револуционарног преображаја у организацији државе и друштва, којем ће се у релативно кратком року после доношења Устава из 1946. године приступити.

Други основни принцип организације власти према Уставу из 1946. године био је федерализам. Јавио се у току народноослободилачког рата

1) Упореди: Ј. Борбенић, Уставно право, Београд, 1975, стр. 95 и сл.
П. Николић, Скупштински систем, Београд, 1973, стр. 58, и сл.

и револуције на основу права сваког народа на самоопредељење. Стога, југословенска федерација настала је као добровољна заједница равноправних народа, који су образујући јединствену савезну државу обезбедили истовремено своју посебност у републикама као облику државне организације. Карактер и суштина федерације настале у току револуције и правно уобличене Уставом из 1946. године у основи се нису изменили до данас. Једино су се форме уједињавања и извесни аспекти односа између федерације и република мењали сходно друштвено-економском, политичком и културном развоју. Наиме, у условима постојања државне својине и државног управљања привредом и федерација је нужно била централизована. Национално питање било је решено конституисањем федеративне државе на начелу националне равноправности, и та равноправност очувана је упркос „централизоване“ федерације. У Народној скупштини ФНРЈ постојао је посебан дом, поред општеполитичког дома, Веће народа, у чији састав је улазио исти број представника свих федералних јединица. Како је за доношење закона и других аката Скупштине била неопходна сагласност оба дома, то су све републике биле равноправне у процесима одлучивања и, самим тим, није постојала могућност превласти, хегемоније једне републике односно нације над другом. Стога, федерални принцип био је и остао од великог значаја за пуну равноправност свих народа који живе у југословенској заједници. Ту своју функцију успешно је остваривао и остварује данас, посебно у ситуацији своје самоуправне трансформације.

Након доношења Устава из 1946. године било је неопходно усагласити све прописе са њим и донети нове, како би се Устав што непосредније остваривао у животу. Међу донетим прописима у том раздобљу посебан значај су имали Закон о браку, Закон о односима родитеља и деце, Закон о усвојењу и, посебно, Кривични законик из 1951. године. Кодификација кривичног права извршена је на начелима социјалистичког хуманизма и основна тежња законодаваца била је усмерена на ресоцијализацију извршилаца кривичних дела а не на њихово кажњавање. Кривични законик из 1951. године са новелама из 1959. године и данас је на снази. Но, његово важење престаје 1. јула 1977. године.

II

Устав донет 1946. године остао је на снази до 1953. године. Те године донет је Уставни закон о основама друштвеног и политичког уређења ФНРЈ и савезним органима власти, који је укинуо извесне главе Устава из 1946. године (на снази су остали уставни прописи о слободама и правима грађана). На тај начин, све до доношења Устава из 1963. године, Устав није био кодификовани акт, јер је обухватао, поред Уставног закона, и важеће главе Устава из 1946. године и уставна начела о судовима из Закона о судовима из 1954. године. То временско раздобље од доношења до делимичног укидања Устава из 1946. године означава се у југословенској политичкоправној науци као прва фаза уставног, државноправног развоја југословенског социјалистичког друштва. Но, и то треба посебно истаћи, то временско раздобље било је раздобље не само држа-

ве-авангарде и централизма, него и раздобље у коме су установљени темељи нове организације државне власти и политичког система у целини. Управо, коренити друштвено-економски и политички преображај извршен у том раздобљу био је основни узрок доношења новог Уставног закона, који је изразио и уставно гарантовао тај преображај, отварајући тиме путеве за још бржи развој на новим основама. Наиме, чим је обнова ратом опустошене земље то допустила, почело се са тражењем нових форми организације државне власти и управљања привредом, чији је основни задатак био да омогући да радни човек постане стварни носилац економске и политичке суверености. Уочило се да велика овлашћења која има држава и њени органи у управљању привредом нужно воде ка извесним облицима бирократизације, јер су произвођачи отуђени од средстава за производњу и од одлучивања не само о резултатима свога рада, него и о доходу у целини. Стога, било је неминовно превазићи уске оквире државне својине на средствима за производњу и крутог државног управљања привредом. Решење изражено у Основном закону о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива од јуна 1950. године представљало је прекретницу у политичком организовању друштва и остварење истинског марксистичког принципа о потреби превазилажења, подруштљавања, одумирања државне власти. Конституисањем самоуправљања у привреди нужно је отворен пут даљој демократизацији целокупног политичког система. Друштвена својина на средствима за производњу, која је била и јесте претпоставка самоуправљања и његов израз, неминовно је захтевала проширење слобода и права радних људи и грађана како у сфери економске тако и политичке власти. Устав из 1946. био је превазиђен. Стога, донет је Уставни закон који је не само уставно потврдио нови принцип самоуправљања, већ га и проширио, обогатио новом садржином. Наиме, Уставни закон познаје не само радничко самоуправљање него и друштвено управљање. Друштвено управљање постоји у установама друштвених служби (школе, факултети, болнице и друге установе). Но, мада се у Уставном закону користе ова два различита термина, у суштини није било разлика између ова два облика самоуправљања. Проширење самоуправљања у основи друштва било је праћено и порастом разних облика посредног и непосредног одлучивања радних људи о целини процеса друштвене репродукције. У том светлу посебан значај имало је конституисање посебног дома у скупштинама — већа произвођача. Истовремено, јачали су и други облици децентрализације државне власти, посебно у општини као основној друштвено-политичкој заједници. Пуније остварење воље народа испољио се и кроз доследније остварен принцип демократског јединства власти, јер је Уставни закон укинуо институције Владе и Президијума и успоставио Савезно извршно веће и Председника Републике као извршне органе Скупштине. Сходно тим изменама, Уставни закон није више дозвољавао доношење уредби са законском снагом. На против, Савезно извршно веће могло је доносити само уредбе за примену искључивих и основних савезних закона.

Уставним законом из 1953. године успостављени су основни принципи југословенског политичког и правног система. У њему је изражена

основна тежња да човек буде носилац целокупног процеса економског и политичког одлучивања. Тај процес непрекидног раста утицаја радних људи у систему власти и самоуправљања представљао је основно обељеже развитака југословенског политичког и правног система. Он се посебно изражава у развоју основних институција новог социјалистичког политичко-правног система, друштвене својине и самоуправљања. Првобитни уски оквири друштвене својине и самоуправљања постепено се проширују. Радничко самоуправљање без знатнијег учешћа радника у расподели превазилази се самоуправљањем које се односи и на производњу и на расподелу одређеног дела вредности друштвеног производа у оквиру предузећа (од 1957. године до 1963), да би у трећој етапи развоја југословенског друштва од доношења Устава 1963. године до Устава из 1974. године доживело своју пуну афирмацију и потврду. Наиме, доношењем амандмана на Устав из 1963. године (1968, и 1971. године) самоуправљање је знатно проширено пуном социјализацијом средстава за производњу и признавањем права на минули рад. Устав из 1974. године и Закон о удруженом раду из 1976. године представљају завршну етапу тога развоја и конституисања наше државе као државне заједнице добровољно уједињених народа, засновано на власти и самоуправљању радничке класе и свих радних људи, и социјалистичке самоуправне демократске заједнице радних људи и грађана и равноправних народа и народности.

Процес развоја основних институција новог социјалистичког система био је праћен и одговарајућом правном регулативом. Новим правним прописима уређене су готово све области друштвеног живота. Извршене су кодификације управног права и поступка, кривичног материјалног и процесног права, радног права и друге. Није извршена једино кодификација имовинског права, јер се чекало да се нова друштвена својина кристализује, посебно да се уобличи права која у погледу средстава у друштвеној својини могу имати друштвена правна лица. Од преурађене кодификације имало би се много више штете него користи. Сада, када је нови социјалистички економски и политички систем уобличен у довољној мери приступило се изradi и Закона о облигацијама и уговорима, чији Нацрт је готов и прошао је кроз фазу јавне дискусије. С обзиром на природу робних, имовинских односа и њихов значај за јединство друштва Закон о облигацијама и уговорима доноси се као јединствен савезни закон.

III

Проглашњем новог Устава СФРЈ 21. II 1974. године правно је уобличена савремена етапа у развоју југословенског друштва и социјалистичког правног система. Њу карактерише такав „друштвено-економски положај радног човека који му обезбеђује да, радећи средствима у друштвеној својини и одлучујући непосредно и равноправно с другим радним људима у удруженом раду о свим пословима друштвене репродукције у условима и односима међусобне зависности, одговорности и солидарности, остварује свој лични материјални и морални интерес и право да се користи резултатима свог текућег и минулог рада и тековинама општег материјалног

и друштвеног напретка, да на тој основи што потпуније задовољава своје личне и друштвене потребе и да развија своје радне и друге стваралачке способности". (Основна начела Устава из 1974). Стога, у нас, захваљујући постојању друштвене својине и самоуправљања (у основним организацијама удруженог рада и другим самоуправним организацијама и заједницама, самоуправним интересним заједницама и друштвено-политичким заједницама уопште), не јављају се, нити се могу јављати облици експлоатације и доминације. На против, у нас се остварује процес ослобођења рада, враћање човека њему самоме. Тај процес бива неминовно праћен одумирањем државе, подруштвљавањем државне власти и њеном широком децентрализацијом. Закон о удруженом раду, донет новембра 1976. године, представља најдубљу потврду те самоуправне оријентације у развоју нашег друштва. Њиме су доследно спроведена уставна начела о радном човеку као носиоцу процеса економског и политичког одлучивања. Целокупан доходак стављен је под контролу радничке класе и радних људи уопште. То је основно начело Закона, које се у њему консеквентно спроводи. Иначе, Законом се уређује удружени рад у целини — друштвено-економски односи радника у удруженом раду, самоуправно организовање удруженог рада и остваривање самоуправљања у удруженом раду. Стога, после Устава Закон о удруженом раду је најзначајнији правни акт у нас. Он представља правни израз достигнутог степена развоја друштвене својине и самоуправљања, али, истовремено, и снажно средство за даљу афирмацију самоуправљања и владајућег положаја радног човека у удруженом раду и друштву.

Као израз децентрализације државне власти и самоуправљања јавља се у нашем правном систему поред државног и самоуправно право. Корени тог самоуправног права дати су још у Закону о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива из 1950. године, јер самоуправно и државно право стоје у истом односу као самоуправљање и државна власт. Стога, самоуправно право представља облик одумирања права, преношења нормативне функције са државе на самоуправне субјекте. Оно је израз промењеног положаја радних људи према средствима за производњу, њиховог права да одлучују како о условима и резултатима свога рада, тако и о целини друштвене репродукције. Штавише, гарантујући извесна права радним људима као њихова неотуђива права, Устав искључује сваку регулативу тих односа осим самоуправне. Очигледно је да самоуправно уређивање друштвених односа од стране субјеката тих односа представља нови вид ослобођења човека, стварања такве заједнице у којој је „слободан развитак сваког појединца услов слободног развитка за све" (Маркс). Самоуправне норме се не јављају као хетерономне, споља наметнуте, као израз и потврда постојања хијерархијски вишег, већ као облик самообезивања самоуправних субјеката у свом и друштвеном интересу. Стога, између државног права (као скупа правних норми донетих од стране државних органа) и самоуправног права (као скупа норми донетих од самоуправних субјеката) постоје значајне разлике. Но, и то је необично важно истаћи, разлике у крајњој суштини државног и самоуправног права нема и не може бити у нашим условима. Јер, суштина права одређује се према

улози коју врши у друштву, вредностима које остварује, а у том погледу нема разлике између државног и самоуправног права у нас. Оба права чине јединствени правни систем СФРЈ, јер теже *и остварују* исте вредности у друштву, исте интересе — интерес радничке класе и радних људи уопште. Ово утолико пре што органи државне власти у нас израстају на те међу самоуправљања и конституишу се на делегатском принципу, који онемогућава њихово отуђење од истинског носиоца власти — радног народа.

Самоуправни односи, који се уређују самоуправним нормама, су врло разноврсни, што захтева различите облике самоуправне регулативе. Другим речима, постоје бројни самоуправни општи акти којима се стварају норме самоуправног права. Ти акти имају различит значај и домаћај, зависно од тога да ли се њима уређују самоуправни односи у организацијама удруженог рада, њиховим заједницама, самоуправним интересним заједницама или односи од ширег друштвеног интереса. Наиме, из саме суштине друштвене својине и самоуправног модела привредног система проистиче право и дужност самоуправних привредних субјеката, носилаца права у погледу средстава у друштвеној својини, да међусобно усклађују своје производне програме, да учествују у доношењу локалних, регионалних и општедруштвених планова, и да на друге начине споразумно доприносе што рационалнијем коришћењу друштвених средстава. Стога, самоуправно споразумевање и друштвено договарање представљају значајне институције нашег привредног и политичког живота. Као њихов непосредни израз јављају се два значајна извора самоуправног права — самоуправни споразуми и друштвени договори. Самоуправним споразумом радници у основним и другим организацијама удруженог рада и радни људи у месним заједницама, самоуправним интересним заједницама и другим самоуправним организацијама и заједницама уређују, у оквиру својих самоуправних права, односе од заједничког интереса. На супрот томе, друштвеним договором организације удруженог рада, коморе и друга општа удружења, самоуправне интересне заједнице, друге самоуправне организације и заједнице, органи друштвено-политичке заједнице, синдикати и друге друштвено-политичке организације и друштвене организације обезбеђују и усклађују самоуправно уређивање друштвено-економских и других односа од ширег заједничког интереса за учеснике договора или од општег друштвеног интереса. Очигледно је, према томе, да се самоуправно право не ограничава само на уске оквири организације удруженог рада или институције од локалног значаја, већ представља интегралну целину и интегралан чинилац југословенског социјалистичког самоуправног друштва. Ту своју улогу самоуправни споразуми и друштвени договори остварују на основу сагласности међусобно једнаких и равноправних субјеката. Јер, самоуправни споразуми и друштвени договори настају сагласношћу воља њихових учесника и обавезују само њих и субјекте који приступе већ закљученом самоуправном споразуму и друштвеном договору. На тај начин, ови самоуправни општи акти не јављају се као акти надређене власти, који обавезују без обзира на вољу субјеката, чије се понашање уређује. На против, тим актима се самоуправни субјекти самообавезују у свом и друштвеном интересу. Ипак, била би не-

опростива грешка, ако би се због ових својих обележја друштвени договори и самоуправни споразуми поистовећивали са уговорима грађанског права. Иако је извор обавезе пристанак обавезног (то је случај и када су скупштине друштвено-политичке заједнице овлашћене да пропишу да су одређене самоуправне организације и заједнице обавезне спровести поступак за самоуправно споразумевање односно друштвено договарање), између ових аката и уговора грађанског права постоје суштинске разлике. Њихов основ настанка, правна природа и улога коју врше потпуно су дивергентни. Сагласност воља која се тражи за настанак обавеза из самоуправних општих аката има сасвим другу природу од оне која је претпоставка за настанак уговора. Наиме, она представља рефлекс једног од основних социјалистичких принципа једнакости и равноправности субјеката у удруженом раду. Исто тако, било би погрешно идентификовати друштвени договор са законом, и посебно одређивати оно место друштвеном договору у систему самоуправних општих аката које има закон у систему државних општих аката. Јер, друштвеним договором не уређују се непосредно самоуправни друштвени односи, већ постављају основи и мерила за уређивање тих односа другим самоуправним општим актима.

Поред самоуправних споразума и друштвених договора, посебан значај као извори самоуправног права имају општи акти организација удруженог рада. Тим актима се непосредно уређују на основу устава, закона и самоуправног споразума о удруживању рада радника, међусобни односи радника у удруженом раду. Иначе, према уставу, уређивање међусобних односа у раду, управљање радом и пословањем организације удруженог рада, одлучивање о дохотку који се оствари у раду и стицање личног дохотка представљају неотуђива права радника. Стога, њихово уређивање врши се општим актима које доноси радници у организацијама удруженог рада и другим самоуправним организацијама и заједницама, на основу и у оквиру оних мерила која су прихватили, ако су и уколико су закључили или приступили друштвеном договору којим се уређује ова материја. Све ово, разуме се, под условом поштовања устава и закона. Од тих општих аката организација удруженог рада посебан значај имају самоуправни споразум о удруживању рада и средства у радне организације, статут, самоуправни споразум о распоређивању дохотка и расподела средстава за личне дохотке и разни правилници.

Постојање самоуправног права, чије норме стварају бројни субјекти, условило је настанак и других специфичних институција нашег правног система. Пре свега, то су институције уставног судства и самоуправног судства. Посебан значај, пак, са аспекта остваривања самоуправних права имају самоуправни судови. Они су израз тежње за превазилажењем типично државне судске функције, покушај да се и судска функција приближи радним људима. Има више врста самоуправних судова, али су најзначајнији судови удруженог рада. Јер, судови удруженог рада одлучују о свим статусним споровима у организацијама удруженог рада, о захтевима за заштиту права рада, о закључивању и спровођењу самоуправних споразума о удруживању и међусобним односима у удруженом раду и другим.

Указано је већ да се суштина и карактер југословенског федерализма нису мењали од времена његовог настанка — у току народноослободилачког рата и револуције. Његов вишенационални карактер и тежња да се осигура равноправност свих народа и народности била је и остала његова битна карактеристика. Но, извесни односи између федерације и федералних јединица и, посебно, сами односи између федералних јединица били су подложни променама сходно развоју друштвено-економских, политичких, културних и других односа. У том светлу, посебан утицај на структуру федерализма и међусобни однос федералних јединица имао је развој самоуправљања. Децентрализација, коју је он нужно носио са собом, морала се одразити и на природу југословенског федерализма. Централизована федерација морала је узмаћи пред децентрализованом. Могло би се рећи да је овај процес правног уобличавања децентрализоване федерације окончан доношењем Устава из 1974. године. Његова основна карактеристика је у томе да се односи у федерацији успостављају на таквим основама које гарантују равноправност народа и народности на принципима слободног споразумевања, удруживања и социјалистичког интернационализма. Управо марксистички начин разрешавања односа класе и нације омогућио је такво конституисање федерације, које искључује било какву мајоризацију међу субјектима наше вишенационалне заједнице у сфери политичких односа. То одсуство сваке мајоризације испољава се посебно у овлашћењима које имају републичке скупштине у свим битним питањима економске политике. Наиме, у Уставу се утврђује да Веће република и покрајина, на основу сагласности републичких и покрајинских скупштина, доноси друштвени план, утврђује политику и доноси савезне законе којима се уређују односи у области монетарног и девизног система, емисије новца и другим.

Као израз промењених односа у федерацији и њеног конституисања у функцији самоуправних односа дошло је до проширења нормативне надлежности република и покрајина. Расподела надлежности извршена је сходно утврђеним правима и обавезама сваке друштвено-политичке заједнице, с тим што је у надлежности федерације одстало уређивање свих односа од значаја за југословенску заједницу као целину. Стога, након доношења Устава из 1974. године приступило се интензивном законодавном раду. У федерацији су донети основни системски закони, као што су Закон о удруженом раду, Кривични закон (који обухвата поред општег дела кривичног права, кривична дела против основа социјалистичког самоуправног друштвеног уређења Југославије и безбедности земље, човечности и међународног права, против угледа СФРЈ, њених ограна и представника, против угледа стране државе и организације и против угледа њихових шефова, односно представника, против службене дужности службених лица у савезним органима, против оружаних снага, као и кривична дела и привредне преступе којима се нарушава јединство југословенског тржишта или повређују савезни прописи) који ступа на снагу 1. јула 1977. године, Закон о судовима удруженог рада, Закон о Савезном суду и други. Процес законодавне регулативе у републикама и покрајинама био је још интензивнији. Пре свега, требало је уредити све односе који су пренети у њихову надлежност, а важење дотадашњих савезних прописа је престало. Ти од-

носи су брак, односи родитеља и деце, усвојење, старатељство, наслеђивање, организација судова и њихова надлежност, посебни део кривичног права и други. Затим, требало је усагласити старе републичке прописе са новим републичким уставом. Најзад при, том уређивању требало је избећи различитост правне регулативе у републикама односно покрајинама, ако та различитост није имала основа у различитости самих друштвених односа. Стога, у уређивању свих ових односа остварен је високи степен сарадње између република и покрајина.

Социјалистички правни систем СФРЈ на данашњој етапи његовог развоја чине, према томе, савезни и републички односно покрајински правни системи. Но, у суштини реч је о јединственом правном систему који се заснива на истим друштвеним претпоставкама, тј. на владајућем положају радничке класе у условима постојања друштвене својине на средствима за производњу и самоуправљању.

др Борислав Благојевић
др Будимир Кошуткић

ОПШТИ ПРЕГЛЕД ПРОМЕНА У ПРАВНОМ СИСТЕМУ ПОЉСКЕ

Специфична одлика марксистичке науке о праву јесте успостављање зависности између објективно условљених промена друштвено-економских формација и испољавања воље владајуће класе, изражене у систему правних норми. У суштини, предмет интересовања је социјалистичко право као израз претежно воље радничке класе. Социјалистичко право се стварало признавањем надлежности државних органа. Важеће правне норме у Пољској су настале из нормативних аката легислативне политике народног законодавца. Јасна је ствар да се процес стварања права одвија у одређеним друштвено-економским условима. Отуда актуелна истраживања о развоју социјалистичког права у Пољској и потреба за развијањем таквих истраживања омогућују излагање општег прегледа за измене у правном систему.

У овом реферату заузимам следеће методолошко становиште: процес стварања правног система у Пољској треба разматрати у контексту конкретних друштвених односа и одређене правне културе. У суштини, тај систем је инструмент у рукама радничке класе али инструмент, посредован историјски обликованим системом моралних и обичајних норми, разним врстама оцена и преференција, оријентација и политичких програма. Детерминисан је историјским условима живота народа а пре свега економским условима, класним односима, идеологијом, доктрином и тиме, обликованом правном свешћу друштва. У ситуацији када освајањем политичке власти од стране радничке класе правни систем подлеже ступњевитим променама, законодавац Пољске Народне Републике (ПРА) који одређује смисао важећих норми мора узети у обзир разне историјске чиниоце који прате социјалистичку револуцију.

Марксистичка наука стоји на становишту да социјалистички карактер правном систему дају широко схваћени економско-политички, идеолошки и социјално-технички фактори.

Посебну улогу у стварању правног система Пољске имају политичко-економски чиниоци на којима се заснивају друштвени односи, правне институције и друштвена функција права. Врста друштвених односа указује са своје стране на интерес радничке класе и однос снага у класној борби или у коегзистенцији класа и неантагонистичких делова. Класни карактер права је мање важан индикатор владајућих економских односа. То значи да народни законодавац може створити одговарајуће оквире за настајање новог друштвено-економског система али ипак не

може створити тај систем без одговарајућег техничког нивоа друштва и средстава за производњу — једном речју — производних снага. Производни односи, са своје стране, утичу на нормалне оцене, идеологију и оцену актуелно важећег права као и права у најближој будућности. Радничка класа изражава своје интересе у политичким програмима а затим преко својих друштвених органа или у декларацијама, апелима или политичким лозинкама којима се у својој делатности подређују државни органи.

Суштина важећих норми у Пољској зависна је у знатној мери од владајуће класне идеологије и политичке свести као и од степена распрострањености те идеологије и свести. Знање којима располаже савремени законодавац није само у способности разумевања друштвено-економских и политичких промена, већ и у познавању мотива понашања људи и начина његовог мењања као и свести о крајњем циљу правне делатности. Са тог становишта донесене норме и промене у правном систему изузетно се потиру а некада и супротстављају у извесним елементима идеологије, система вредности и неким становиштима на одређеној етапи развоја правног система Пољске. Да би нормативне одлуке представничких органа радних људи градова и села добиле опшtedруштвено признање потребна је практична активност, преко средстава јавног информисања у циљу сугерисања таквог идеолошког система (на пр. о друштвеној својини, правима и грађанским слободама) који одговара социјалистичком систему вредности.

Изучавајући чиниоце развоја правног система у Народној Пољској треба схватити очигледну правиланост по којој се смењивање етапа социјалистичке револуције одвијало у различитим друштвено-политичким условима: политичке консолидације државе, ефикасности организације друштвеног живота и државног апарата, степена унутрашње и спољне угрожености као и промена у правној свести радничке класе и онога што се назива „правна култура“ датог друштва у чијим условима делују државни органи.

Учвршћивање политичке доминације радничке класе погодује еластичности, сигурности и прихватању правног система, а да и не говоримо о порасту културног нивоа административних и друштвених правних органа. Недостатак политичке стабилности и јасно одређених надлежности државних органа може одвести у друштвено неосновану казуистику, у велики број до детаља сагласних норми а са друге стране — у превагу принуде над знањем или велику употребу технике пеналитета.

И тако, методолошко становиште о потреби узимања у обзир разних усмеравајућих чинилаца у правном систему Пољске пружа основу за тезу о престајању права, социјалистичког по својој идеолошко-политичкој оријентацији, из етапе диктатуре пролетеријата у право социјалистичког (општеномодног) типа како по својој друштвено-економској суштини и идеолошкој оријентацији тако и по форми. Оно треба да буде општеномодно пошто у овој фази развоја народ чине сви људи социјалистичког друштва.

За потребе овог реферата неизбежна је нека полазна (регуларна) дефиниција правног система која би чинила окосницу даљег разматрања теоријских проблема.

Под системом норми подразумевам збир, на одређен начин повезаних и сребених генералних и апстрактних правних норми, исказаних нормативним текстом, као и генералних и апстрактних норми које су последица у тексту исказаних правних норми, важећих у одређено време на одређеном месту и конструисаних на основу официјелно прихваћених и примењиваних инференцијалних и колизионих регула система, као и интерпретативних директива важећих у оквиру акцентуализованих правних извора и норми насталих из узанси (неписаних).

Након ових методолошких напомена задржаћемо се на конкретнијем проблему.

У развоју правног система у Пољској постоји један период када поред нормативних одлука народног законодавца важе и прописи из претходних друштвено-економских формација. То се односи поготову на она правна акта која на рачун измене претпоставки за примену интерференцијалних регула и интерпретативних директива служе новој класи или се признаје њихово важење у новим условима, или су то конвенционалне норме које су по свом карактеру често класно неутралне. Многе норме врше општедруштвене функције типа здравственог старања, безбедности, заштите од преступништва, очувања унутрашњег реда, заштите од агресије других земаља и т. сл.

Преузимање знатног дела старих прописа било је условљено различитим околностима. Као прво, револуција је у нашој земљи већим делом изведена мирним путем. Отуда су могле да се задрже, бар за извесно време, норме које су штитиле интересе радних људи. Друго, већина преузетих буржоаских правних институција биле су на високом нивоу правне културе и са богатом демократском традицијом. Треће, карактеристична црта пољске социјалистичке револуције јесте истурање у први план народно-демократских промена још у њеној почетној фази. Четврто, процес степених правних промена био је могућ захваљујући СССР-у чији је социјалистички правни систем служио као узор. Уклањање из социјалистичког правног система буржоаских елемената може бити нагло или сукцесивно. Али, у сваком случају, мора се извршити.

Систем правних норми који настаје у одговарајућим друштвено-економским условима једног момента почиње да заостаје за процесом настајања друштвених чињеница које изискују правно нормирање. Једном речју, постулирана адекватност система правних норми друштвено-економским и политичким односима која постоји у једном периоду губи се са развојем тога система. Та правилност се најбоље увиђа у процесу промена социјалистичких правних система када се улога државе протеже и на привредно-организаторску и културно-васпитну функцију. Сагласно томе и по показатељима 33-годишње праксе у Пољској Народној Републици (ПРА), социјалистички законодавац прихвата становиште да систем правних норми прекорачује оквире на датој етапи очекиване нормативне регулисаности друштвено-економских односа и самим тим

утире пут процеса сталног прилагођавања права новонасталим животним проблемима.

У Народној Пољској настају услови за реализацију постулата адекватности. Тим пре што се социјалистичко право одликује јединственошћу економског система који чини његову основу, јединственошћу друштвено-политичке организованости и јединственошћу државне воље која има свој израз у праву. Дакли, не постоје никакве озбиљне препреке за развој права у устаљеном правцу у Пољској. Реализацији овог постулата погодује такође чињеница да отклањање неадекватности у систему правних норми не наилази на парламентарне отпоре.

Законодавац Пољске Народне Републике (ПРЛ) се руководи директивом да његово право мора бити коначно, што значи да захтева (том праву) адекватно понашање лица којима се обраћа. Нормирајући спонтано настале нове друштвене односе законодавац обогаћује правни систем новим актима, усваја неке процесе и акцептира одређену законодавну праксу. Та делатност може да доведе (и доводила је у одређеним периодима развоја правног система ПНР) до прекомерног разрастања тога система, јер како показује пракса државни орган је само делимично укидао претходно важеће прописе или нормативна акта која се на њих односе. Радикална промена у том смислу је наступила после 1972. године када се приступило сређивању правног система у Пољској.

Треба прихватити да је радничка класа приликом преузимања власти 1944. године уживала велико политичко поверење у друштву и располагала довољном физичком силом да се супротстави контрареволуцији. Јер, у противном, оформљени органи за време револуције као KRN, PKWN, затим KONSTYTUANTA и други не би били у стању да обезбеде усвајање својих нормативних аката и идеолошку основу социјалистичког правца развоја правног система. Шта више, органи из доба револуције су деловали у смислу изградње система у оквиру реалних односа политичких снага, што значи да је отпочетка државни апарат (делмично заснован на старом праву) штитио вољу и интересе радничке класе а тек касније и читавог радног народа градова и села.

Заснивање првих правних норми у Пољској се одвијало у условима победоносне револуције, што је значајна друштвена чињеница. Револуционарна акта нове класе у измењеним политичким условима као и раније важећа правна акта третирана су у пољском друштву од 1944—1952. године) и у другим друштвима, као правни систем социјалистичке државе.

Револуционарни дух нове народне владе испољавао се и у чињеници да је на ослобођеним територијама деловао народни одбор (Krajowa Rada Narodowa) као једини легални орган власти (Manifest PKWN). Тежња за револуционарном изградњом социјалистичког система нашла је своју конкретизацију нарочито у области политичког укидања основних буржоаских институција и решавању проблема политичке основе правног система у социјалистичком друштву (пољопривредна реформа, национализација индустрије, увођење система савета (одбора-прим. прев), Мали Устав).

У правном систему Пољске откривамо период „коегзистенције” нормативних аката револуционарне владе и основних принципа Мартовског Устава (Konstytucja Marcowa) јз доба важења Малог Устава из 1947. г. (Malej Konstytucji). То потврђује чл. 1 народног закона у коме су саставни делови важећег (садашњег Устава) следећи: а) основни принципи Мартовског устава, б) одлуке манифеста РКWN, в) принципи законодавства о народним саветима (народним одборима — прим. прев.), г) принципи законодавства о реформама друштвеног система потврђени од стране народа у народном листу од 30. VI 1946. године.

Други период, који још увек, карактерише тражење идеолошке основе (а после 1976. изменом и допуном Устава из 1952. г.) и трајност те основе основних компетениционих норми у области сазнања и оцене правилности у развоју друштава социјалистичке изградње.

Поред компетенционих норми законског карактера сукцесивним променама у нас подлежу компетенционе норме које се тичу права доношења аката законског карактера, обичних норми као и норми ниже правне снаге.

Разумљиво је да у периоду бурних револуционарних промена законодавац не може одмах да задовољи све потребе легислатуре. У првој етапи револуције у Пољској се није чекало да „сазри” материја коју би требало нормирати због схватања да је у прелазном периоду дозвољена већа ригорозност. У резултату, под заштитом потребе за „убрзаним” револуционарним променама уз помоћ права, примењивала су се постојећа нормативна решења. Стварање скупштине. (Sejmu), зване Уставотворном, сведочило је о оптерећивању тога органа задацима из области законског регулisaња нових друштвених односа, како путем властите легислативне делатности, тако и одређивањем нормативних компетенција владе (а после 1952. г. Државног Савета — Radzie Panstwa — за израду декрета).

Специфична особина промена у пољском правном систему је била (и остала делимично, разноврсност облика и решења легислатуре примењиваних у различитим доменима правног система на основу измењених прописа о надлежности. У почетној фази делатност легислативних органа у доношењу прописа (адекватно стању права у појединим доменима), се испољавала у: а) унификацији права (на пример цивилног и радног), б) иновацији права (на пример, административног, кривичног, грађанског и кривичног поступка, финансијског права), в) кодификацији, г) обичној разради новог законодавства, што значи законодавства из области које су до сада биле изван права (на пример у пољопривреди — од момента колективизације, у индустрији до усвајања декрета из 1956. г. итд.)

Пошто је проблем унификације предмет посебног реферата, задржимо се на проблему иновације права и њеном значају за промене у правном систему Пољске.

Усвајање 1944—1947. г. основних начела за израду структуре новог правног система створило је услове за измену прописа у правцу иновације. У суштини је тешко навести пример новог важнијег послератног

акта или нормативног акта народног законодавца који није бар један-пут мењан. Као пример нека послужи претходно важећи Кодекс грађанског права или уредбе Председника Пољске Републике (Р.П.) од 22. VIII 1972. г. о борби са заразним болестима у животиња — мењана је 9 пута, или више пута мењано право о удружењима.

Процес иновације правног система доводно је често до невероватно замршених ситуација. У начелу су важиле норме и законски акти прилагођени потребама социјалистичке револуције а у извесним ситуацијама, проистеклим из аксиолошких и политичких разлога, приступило се доношењу компетенционих норми које су уместо да решавају, још више компликовали постојеће стање.

Не треба, дакле, закључити да је такво стање много отежавало сналажење у релативно изграђеном и хомогеном нормативном материјалу. У неким ситуацијама је било тешко поштовати принцип управљања сагласно праву због недовољне одређености бројних одлука државних органа и самовоље у одређивању правне снаге и компетенције нормативних аката појединих органа. Чак и када би се та ситуација средила одлука Врховног Суда из 1948. г. у вези судске праксе организационих јединица (Izb) Врховног Суда (SN) у периоду између два рата (1918—1939), оставила је толико нејасности да је тешко одредити које су правне норме, до сада примењиване, у складу са важећим уставом и садашњим системом. На крају је био створен читав низ институција, базираних на прописима о компетенцијама нормативне делатности мање правне снаге од закона. На пример, на надлежности Савета Министара за доношење одлука, се заснивао читав низ промена из области радног, грађанског, административног права или привредног планирања. Та појава је трајала скоро до 1976. године, нарочито тада, када се законодавац налазио пред обавезом додељивања нормативних компетенција у циљу регулisaња неке ванредне ситуације или институције у области инвестиција. Није случајно што је баш у области инвестиција, где са индустријализацијом расту и нови задаци, мења се техника и услови рада, настала потреба регулisaња мноштва нормативних аката нижег ранга од закона.

Мислим да је сплет горе поменутих околности педесетих година знатно утицао на опадање улоге нормативне компетенције која је произилазила из закона као основица правног система, уз истовремено јављање тзв. законодавне праксе и широко схваћеног прецеденса. Претходна размишљања не могу засенити чињеницу да је на тлу политичких промена у систему правних норми на прелому између 1948/49. г. као и озбиљних промена у привреди, поникла јасна тенденција сређивања правног система у оквирима прописа о надлежности што се делом изражавало у одлуци о народним одборима, у завршним радовима на уставу, приступању кодификационој делатности.

Усвајањем Устава ПНР отпочиње — временски коинцидирајући са еволуционим променама — наредна етапа промена у правном систему. У процесу настајања Устава, уставодавац се руководио практичним разлозима које је изразио установљењем начелних компетенционих норми,

дајући правном систему поред неопходне формалне структуре и потребну еластичност. На тај начин су пре свега створени услови за политичку доминацију радничке класе а право у тим условима постаје инструмент за промене социјалистичког карактера. Сређивање система правних норми се огледа у комплексном нормативном решавању једним правним актом хомогених материја.

Легислативна делатност се временом ограничавала — заснована на иновацији претежно прописа из периода између два рата — на законодавне одлуке Скупштине (Сеиму). Промене компетенционих норми на основу Устава ПНР су знатно ограничиле прекомерно разгранату делатност легислативног карактера управно-извршних органа између осталог, у области грађанских права и слобода. Због тога што је практична делатност органа одступала од политичких претпоставки система а нарочито од принципа народног управљања, наступила је концентрација компетенција у органима суверенитета радног народа.

Да би се разумео значај компетенционих норми за промене правног система Пољске са аспекта народне власти и идеје управљања треба схватити да су настали услови за ограничење „тајности“ процеса легислатуре.

Велику улогу у процесу правних промена је одиграла кодификација. Кодификација је утицала на интеграцију и унификацију права, на усклађивање правних основа, конструкцију и правну технологију, више погодвала хоризонталној визији права. Кодекси су настајали и настају не само из потребе савршенијег техничког решавања постојећих практичних правних тешкоћа. Они су и одраз у прошлости владајуће идеологије правног уређења. Тако сачињавају нормативе основних начела, циљева и визија социјалистичког друштва. Кодификација је сложен и објективно условљен чинилац због тога што се њен нормативни ефекат моментално верификује у животу. Отуда су све кодификационе делатности, предузете у оквиру нашег правног система, засноване на опште прихваћеном мишљењу да је одређена правна област постигла висок ниво развика а институционална решења дате материје не изазивају никакву сумњу у погледу њиховог социјалистичког карактера. Ова теза налази своју потврду у дугогодишњој дискусији поводом доношења Кодекса рада.

Ако прихватимо да се Пољска налази у фази изградње развијеног социјалистичког друштва, онда све шири друштвено-економски односи захтевају све већу стабилност и тако постају предмет кодификације. Кодификација отвара нове могућности уређивања социјалистичког правног система у смислу формализације. То се тиче пре свега оних правних области које су последњих година кодификоване сагласно плану уређивања правног система а кодификовање се и даље. Важећи кодекси по свом политичком карактеру су социјалистички.

Процес изградње социјалистичког правног система Пољске још увек траје. Стање важећих норми не може се још увек назвати оптималним а у извесним областима ни довољним. Овакво стање ствари је објективно оправдано. На пример, паралелно са развојем социјализма појављују се све компликованији друштвени проблеми (економско-политичке и идеолошке претпоставке). На правно стање утичу такође субјективни чиниоци

(претежно социо-технички). Законодавац не уједињује у себи увек професионално и политичко знање и високу правну културу. Мора да постоји велика зависност између економске основе и правне надградње. Недостатак узајамног прожимања некада доводи до кочења процеса легислатуре и недостатка концепције развоја појединих друштвених и привредних односа и правних институција. Тако, на пример, официјелна формулација принципа легислативне технике скреће пажњу на формално становиште, док су питања друштвене улоге нормативног акта и садржинска питања везана за рад на законима, била запостављана. Недостатак повезаности може водити у нагомилавање аката законског карактера, инцидентних, по својој суштини, делимичних или пак често превише детаљних, који се претежно односе на делегацију овлашћења у погледу доношења закона.

Пренебрегавање повезаности економске базе и правне надградње, давање примата цивилним и партикуларним оценама над дугорочним, умањивало је моћ управног државног апарата, а нарочито легислативну технику и улогу друштвено-економских фактора у процесу реконструкције правног система. Да би се у будућности избегли такви и слични пропусти а пре свега да би се доспело у фазу коначне изградње социјализма у Пољској — овде разматран проблем је уздигнут на највиши политички ниво. Председништво владе на основу одлуке бр. 93 од 29. VII 1972. г. о процесу стварања права, обавезало је поједине ресоре да се у изради детаљних програма уређивања правног система придржавају одлука VI Конгреса Пољске Уједињене Радничке Партије (ПЗПР) као и осталих органа и мишљења друштва. Прихваћен од стране Председништва смер промена у праву остварио је позитивне резултате у смислу очувања пропорције између измена и допуна и стварања правног система.

Тренутно располажемо планом усавршавања правног система до 1980. г., претежно из области законодавства. Из тог програма је могуће издвојити четири основне тенденције чија реализација треба да оформи будући правни систем Пољске.

Прва тенденција прати савремене токове сагласно генералној линији паратијске и државне политике и у широко схваћеном смислу друштвене оцене, треба и даље да служи циљевима социјалистичке револуције. Не задире то у основи у оне правне области, које су у последње време кодификоване због тога, што је кодификација обављена на основу социјалистичке идеологије а њихова савременост и техничка савршеност могу служити за пример другим социјалистичким земљама. Наравно, не искључује се да ће се у скорој будућности појавити потреба за новелирањем неких елемената важећих кодекса али је то нормалан ток догађаја. Постоји акутна потреба кодификације инвестиционе политике у привреди. Актуални прописи разних државних административних органа не чине јединствен систем норми. Наравно да успешно програмирање инвестиција захтева рационално планирање, организовану реализацију, сировинско снабдевање и одговарајући кадар.

Даље усавршавање захтевају прописи о организацији и функционисању државних предузећа а озбиљан проблем представља и кодификација права у пољопривреди.

Програм израде закона обухвата потребу усавршавања прописа у грађевинарству, државној администрацији (независно од реформе народног одбора из 1972—1947. г., узајамних односа грађана и органа државне администрације, прописа о борби са наркоманијом, алкохолизмом и паразитизмом а такође и прописа о функционисању привреде).

Друга тенденција повезује прописе једнородне материје разбацане у разним актима неједнаке правне снаге. Даље ће се усавршавати систем доходака у привреди као и систем заштите социјалне и природне средине човека. Ништа мања пажња се не посвећује ауторском праву, пловидбеном, стамбеном, финансијском, праву проналазаштва, транспортном и др.

Трећа тенденција има за циљ укидање важећих предатних и прописа између два рата уколико они не погодују даљем развоју друштвено-економских односа у земљи.

На крају, четврта тенденција се односи на промене легислативне политике нарочито у смислу прецизирања компетенција државних органа.

Политика у оквиру права треба да одражава постојеће друштвено-привредне развојне тенденције земље. У њих се убрајају достигнућа научно-техничке револуције а уз то обавезно предвиђање правних последица тих појава. Другачији правни третман захтевају: социјална заштита грађана, услови заштите и хигијене на раду, одређивање положаја запослене жене и жене-мајке, учвршћивање социјалистичке управе, уздизање (на виши ниво) политичке и правне културе као и грађанске свести.

Крајњи циљ правних промена у фази развијеног социјалистичког друштва јесте остварење бољег квалитета рада због бољег квалитета живота. За реализацију овог постулата треба јачати нормативни поредак државе у циљу утемељења у правни систем вредности као што су елиминисање сваке користи, укидање неједнакости међу људима, ширење колективних облика живота, поштовање достојанства човека и стварање услова за веру у правичност деловања друштвених и државних органа а уједно залагање за бржи друштвено-привредни развој и реализацију грађанских права и идеје друштвене правде.

Остварење идеје друштвене правде која се налази у основи идеолошког и практичног функционисања правног система захтева низ инструктивних делатности у правцу кориговања организације и функционисања државног апарата, овлашћивања друштва, као и гаранцију о сагласности правног система са законодавством.

Правни систем развијеног социјалистичког друштва ће и даље служити учвршћивању социјалистичке државности. Неопходно је, дакле, усавршавање прописа који одређују суштину државе и државног апарата, облике диктатуре радничке класе, власт радног народа градова и села, демократију, класна груписања и улогу народа, место парламента, карактер војних снага, улогу марксистичко-лењинистичке партије као и задатке службеника.

Управљачка делатност начелних органа друштвене администрације у области народне привреде, културе и просвете као и у социјалним питањима трба да буде уређивачко-организаторског (pożondkowo-organiza-

суица) карактера. У правном систему треба да буду одређени само општи принципи компетенција појединих органа у тим областима. На тај начин не се подићи на виши ниво основни правни извор — закон и пренети претерано законско регулисање друштвено-привредног живота на органе изван права. Са формалне стране се тиме добија одсечнија међубласна граница у правном систему а већи значај основних принципа правног система омогућиће му већу друштвену ефикасност.

Правни систем се мора установити тако да и даље остане основни стимулатор у оквиру обавезе рада, поделе материјалних средстава заједничке друштвене потрошње у области рада, друштвене и индивидуалне својине, развоја институционалних облика економике и социјалне демократије.

Процес измене правног система у области регулисања друштвених односа, правне снаге нормативних аката, унутрашње структуре и правних принципа трајаће све док постоји потреба јачања социјалистичке државе. Пошто право треба да буде друштвено ефикасно, његов предмет могу да буду једино реални друштвени односи. Садашње или будуће понашање — са аспекта револуционарне идеологије радничког покрета — може бити предмет правне регулације само уколико друштвени трошкови реализације тих норми не буду прекорачивали друштвено-економске могућности.

Изградња снажне социјалистичке државе захтева унутрашњу кохезију и гаранцију правног примуса. И даље она остаје класно друштво, и даље се наставља процес формирања социјалистичке друштвено-економске формације иако је социјализам као идеологија револуционарног радничког покрета коначно изграђен у Пољској.

др Јануш Ромул

ОБЛИЦИ ПОДРУШТВАВАЊА ПОЉОПРИВРЕДЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ

С обзиром на сложеност и обимност теме о којој је овде реч, у овом реферату биће указано само на најважније и најкарактеристичније моменте, тако да се стекне један општи увид о досадашњим облицима подруштвљавања пољопривреде у Југославији и о перспективи у том погледу.

Прве мере у области пољопривреде после Народно ослободилачког рата и Револуције

Унапређење пољопривреде и облици њеног подруштвљавања у послератној Југославији били су, у знатној мери, условљени наслеђеним стањем у овој привредној области и специфичностима наше Револуције. У процени ових и других објективних околности и избору путева и средстава за унапређење пољопривреде и облика њеног подруштвљавања, битну улогу су играле и руководеће снаге нашег друштва.

Пре другог светског рата Југославија је била изразито аграрна земља, а са слабо развијеном индустријом и недовољно развијеним рударством. Пољопривредно становништво у Југославији 1931. године износило је 76,6%, а 1938. године 74,9% од укупног становништва (Д. Марковић: „Пољопривредино становништво Југославије у протеклих 40 година“, Социологија села 1/1963). Међутим пољопривреда је у националном дохотку 1939. г. учествовала са свега 46,1%, што указује на њену техничку заосталост. Поред тога, треба указати и на велику уситњеност сељачких поседа. Највећи број сеоских газдинстава, тј. 67,8% представљали су ситни поседи до 5 ха, 20,5% поседи од 5 — 10 ха, а 11,7% они изнад 10 ха. У пољопривреди је радило око 490.000 беземљаша (пољопривредних радника и слугу). За предратну Југославију Карактеристична је и велика аграрна пренасељеност. На 100 ха оранице долазило је 114 становника, у периоду од 1937. до 1938. год. Истовремено, у Аустрији је било 64 становника, Немачкој 52, Енглеској 30, САД 17 становника. (Статистички годишњак Бгд. 1940. г.).

Дакле, техничка заосталост, аграрна пренасељеност и уситњеност поседа, карактерисале су предратну пољопривреду. То је имало за последицу малу пољопривредну производњу и низак животни стандард огромне већине пољопривредних произвођача. Због експлоатације, пореза и других дажбина дошло је до презадужености сиромашног, а и средњег сељаштва. У периоду од 1929. до 1932. г. пољопривредницима је одлазило на

порез и камату 3/4 тржних вишкова. („Економска политика“, Загреб 1934 г.).

Поред опште експлоатације села, сиромашно и средње сељаштво било је експлоатисано од стране велепоседника и богатих сељака, што је водило заостравању противречности и класне борбе на селу. Међутим и поред економског пропадања сиромашно сељаштво се грчевито држало за овај посед, лишавајући се често и најнужнијих потреба. Уколико су били више експлоатисани утолико су се више везивали за свој посед, видећи у њему заштиту од припадања. У процесу класне борбе сиромашно, а све више и средње сељаштво, оријентише се ка радничкој класи. То савезништво ће нарочито доћи до изражаја у Народно ослободилачкој борби и Револуцији, стварајући јој широку социјалну базу и условљавајући, добрим делом, њену специфичност, о чему ће се морати водити рачуна и у послератној социјалистичкој изградњи, па и преображају села.

Чињеница да је југословенска револуција извршена уз широку подршку сиромашног и средњег сељаштва, у оквиру Народно ослободилачке борбе, а не отвореног грађанског рата, диктирала је у социјалистичкој изградњи такву политику, која ће обезбедити даљу подршку радног сељаштва. То је дошло до изражаја пре свега у томе, што у Југославији није извршена национализација земље, као што је то био случај у СССР-у после Октобарске револуције. Национализацију би сељаштво схватило као акт уперен против њега, с обзиром да се оно већ поодавно било територијализовало на свом поседу, и постало потпун власник. Није био исти случај у Русији, у којој су пре Револуције постојали знатни елементи феудалног и полуфеудалног режима у поседовању земље, тако да је највећи део сељаштва схватио национализацију земље као меру у свом интересу. Код југословенског сељаштва, па и код оног које је учествовало у Народно ослободилачкој борби, била је укорењена власничка психологија. Зато је политика нове власти морала о овоме водити рачуна.

Став југословенске политике према селу од почетка је био недвосмислен у томе да се не може остати трајно при ситном поседу, а поготово при капиталистичким односима, већ да се треба оријентисати на социјалистички преображај села. Међутим, тај преображај треба да почива на интересу и добровољном опредељењу радног сељака, што значи да мора бити издвојен постепено, у складу са материјалним развојем друштва и посебно са техничким развојем пољопривреде. Ово је трајна оријентација југословенске политике према селу, која и данас важи. Додуше, од овога је било и значајног одступања у једном периоду, под утицајем, пре свега одређених политичких прилика, о чему ће касније бити реч.

Прва значајна мера која је извршила измене у совјетским односима и структури поседа на селу била је Агратна реформа. Полазећи од начела да „земља припада онима који је обрађују“, Закон о аграрној реформи и колонизацији, донет 23. августа 1945. године, имао је за циљ да се обезбеди и појача повезаност између радничке класе и сиромашног и средњег сељаштва, одузимајући земљу од оних који је не обрађују и додељујући је безземљашима и сиромашним сељацима. Агратна реформа имала је за

циљ да ликвидира последње остатке феудализма, и да знатно смањи и ограничи капиталистички посед на селу. Она је омогућила да се из доби-
веног земљишног фонда створе и велика угледна државна добра, која тре-
ба да покажу предност крупног социјалистичког поседа.

Не улазећи овде у подробности Аграрне реформе, важно је додати и
то да је максимум поседа за земљораднике законски одређен на 25 — 35
ха обрадиве, односно 45 ха укупне површине, зависно од квалитета зем-
ље, величине породице итд.

Земљишни фонд који је образован применом Закона о аграрној ре-
форми (у који је ушла и земља која је добивена конфискацијом имовине
припадника немачке народности, земља одузета пресудама судова, поседи
несталих власника, страних држављана итд), износио је 1.566.374 ха. Ин-
дивидуални сељаци добили су 51% ове земље, државна пољопривредна
добра 18,3% земљорадничке задруге 2,6% 24,3% отпало је на шуме и по-
вршине предвиђене за пошумљавање, а остало је дато здравственим и дру-
гим установама (Статистички годишњак Југославије 1954.).

Посебном Уредбом стављена је под државну контролу купопродаја
земље, чиме је онемогућено претварање средњака у капиталисту.

Аграрна реформа представља значајну меру у сузбијању експлоата-
ције на селу, у задовољењу познате „глади за земљом“, у учвршћењу са-
веза радничке класе и радног сељаштва, што представља само претпостав-
ку за будуће унапређење пољопривреде и постепени социјалистички прео-
бражај. Међутим остала је и после Реформе уситњеност поседа, техничка
неопремљеност и ниска продуктивност. Број ситних газдинстава (до 5 ха)
чак се и увећао).

Са развојем индустрије и других привредних грана наметала се и
потреба за подизањем и пољопривреде на виши ниво. Међутим, то је било
немогуће постићи у условима такве структуре у пољопривреди коју је,
после Реформе, карактерисала испарцелисаност и претежно ситни прива-
тни посед. Отуда се, као наредни задатак у пољопривреди постављало, са
економском нужношћу, стварање крупних газдинстава, јер је једино на
тај начин, уз примену механизације и осталих агротехничких мера, било
могуће унапредити и убрзати развој пољопривреде. Економска политика
Југославије на селу, после Аграрне реформе, била је оријентисана на тра-
жење погодних форми за постизање ове концентрације и реконструкције
у пољопривреди. Разумљиво је, да се та реконструкција у једној социјали-
стичкој земљи, каква је била Југославија, могла изводити на начин који
доводи до увођења социјалистичких односа у овој области. Међутим, с
обзиром на већ истакнуту околност о везаности нашег сељака за прива-
тни посед, није се могло ићи на нагло стварање социјалистичких газдин-
ства административним путем. Водећи о овоме рачуна, пришло се еко-
номском удруживању пољопривредника на добровољној основи кроз разне
задружне облике, Поред тога, оспособљењем постојећих и оснивањем но-
вих државних пољопривредних добара требало је показати предности
крупне социјалистичке производње.

Овде треба поново нагласити да је у процесу социјалистичког прео-
бражаја села, с обзиром на противречност између потребе за брзим напре-

довањем пољопривреде и принципа добровољног удруживања сељака, овај принцип добровољности понекад у пракси озбиљно нарушаван. На то су, како је речено, утицале и неке политичке околности. Међутим, пошто се убрзо показивала штетност такве праксе, овај се принцип поново оснаживао, што доказује његову правилност и неопходност примене.

Земљорадничке задруге и државна пољопривредна добра

Земљорадничко задругарство има своје зачетке још у предратној Југославији. Међутим, оно се тада уклапало у постојећи капиталистички систем и у извесној мери допринело продирању и јачању капитализма на селу.

После ослобођења, у настојању да се отпочне са процесом удруживања индивидуалних пољопривредника на добровољној, али социјалистичкој основи, формирају се доста масовно опште земљорадничке задруге. За разлику од предратних задруга, које су претежно набавно-продајног карактера, сада су оне истовремено и кредитне, прерађивачке, производне и набавно-продајне. Дакле, у питању је јединствени тип задруге. Бавиле су се снабдевањем села индустријском робом, откупом пољопривредних производа, затим оснивањем расадника, приплодних станица, сточарских фарми, вршењем занатских и других услужних делатности.

У оквиру ових задруга стваране су и пољопривредна газдинства — економије од земље коју су задруге узимале у закуп, или добијале од општедруштвеног задружног фонда. Њихов је првостепени циљ био да својом успшеном производном делатношћу буду пример пословања социјалистичких газдинстава.

Опште земљорадничке задруге требало је различитом делатношћу, која не дира у приватно власништво, да приближе и повежу индивидуалне пољопривреднике са кооперативно-социјалистичким облицима привређивања. Оне су представљале еластичан, користан и прихватљив облик сарадње. Отуда у 1953. години број општих земљорадничких задруга износи 7230, са преко 3 милиона задругара. (Микаило Вучковић, задругарство, Загреб 1957. г.).

Политика Југославије у погледу социјалистичког преображаја села инсистирала је, у послератним годинама на развоју овога облика задруга. Сматрало се, да су оне у складу са степеном општег материјалног развитка друштва и посебно пољопривреде и са свешћу приватног власника на селу. У њима се видео облик удруживања који ће припремити пут ка вишим социјалистичким облицима. „... економски повезивајући сељаштво са државним сектором, усклађујући индивидуални интерес сељаштва и колективни интерес социјалистичке изградње наше земље, земљорадничко задругарство представља организационо средство превођења сељаштва на пут социјализма. Из резерве финансијског капитала у условима капитализма, претвара се земљорадничко задругарство у условима народне демократије у инструмент социјалистичке изградње.” (Едвард Кардељ — Земљорадничко задругарство у планској привреди — Бгд. 1947. г.).

Додуше, овај облик задруга био је убрзо запостављен, за једно краће време, да би се тада предност дала *сељачким радним задругама*. Ове задруге почеле су да се формирају одмах после рата, али у ограниченом броју, обухватајући првенствено најсвесније сељаштво које је могло да их прихватити. Иако се у почетку, приликом формирања радних задруга, водило рачуна о добровољности, ипак је и тада била појава спољног притиска.

Сељачке радне задруге биле су, углавном, копија совјетског колхозног система. После 1948. године, под утицајем познатих политичких прилика, долази до оријентације на њихово нагло формирање, са настојањем да се на овај начин колективизира знатан проценат земље. Тиме је направљено и одступање од започетог курса постепеног социјалистичког преображаја села. Већ до краја 1950. године овим задругама је било обухваћено 14,7% од укупног броја домаћинства на селу, са 19,4% од укупних обрадивих површина. Приликом формирања ових задруга, сељаци су у њих уносили сву земљу, изузев окућнице, затим стоку и инвентар. У једном типу ових задруга (IV типу), сва земља индивидуалних сељака који формирају задругу прелази у задружну својину (изузев окућнице). У осталим типовима задругари остају формално власници, али фактички не могу слободно да располажу својом земљом.

Иако је приликом формирања задруге формално прибаљана сагласност сељака који се уклањују, стварно је на њих вршен и директни притисак, а и индиректни, преко пореза, откупа и других мера.

С друге стране, ова колективизација је вршена на врло ниском техничком нивоу. Држава није била у стању да им пружи иоле значајнију технику, стручну и финансијску помоћ. Отуда је ово удруживање представљало просту кооперацију у врло заосталим условима, што је морало дати и слабу производњу и ниску продуктивност. Организација рада почивала је на систему бригада, а награђивање по броју трудодана. Није постојао потребан економски интерес који би задругаре подстицао на веће залагање, па се то покушало надоместити дисциплином и административним притиском. Разуме се, да то не може бити права замена.

Отуда, већ са првим почецима увођења самоуправљања и потискивања административног руковођења у друштву уопште, почиње се већ 1951. године осећати колебање задругара у сељачким радним задругама. Настаје најпре стагнација у њиховом даљем развоју, а затим нагло опадање њиховог броја у 1952. и 1953. години. Укидањем обавезног откупа и других административних мера, задруге су сада морале да на тржишту доказују своју рентабилност. Многе то нису успевале и обраћале су се све више за помоћ држави. Међутим, држава није могла на себе преузети такву улогу, јер је субвенционирање толиког броја задруга прелазило њене могућности а с друге стране оцењено је да би то водило паразитизму.

Зато се 1953. године доноси Уредба о реорганизацији сељачких радних задруга. Овом Уредбом посебно је наглашена добровољност, како у ступњу тако и у иступању из задруга и регулисани су имовинско правни односи између задруге и задругара, првенствено на уговорној основи. Број задруга се после овог нагло смањио; у односу на 1952. годину за 75%. Тај процес осипања задруга и расформирања задруга наставио се и касније,

тако да их је 1965. године било свега 10. (Друштвене промене на селу, Бгд. 1974. стр. 36).

Један број ових задруга претворио се у опште земљорадничке задруге, што говори о исправности раније започетог курса постепеног и добровољног преображаја села. Главна пажња се сада посвећује овим задругама, као и пољопривредним добрима, са којима се још од почетка озбиљно рачунало.

Расформирањем сељачких радних задруга смањило се знатно број крупнијих газдинстава у друштвеном сектору, а појавила се и незапосленост знатног броја сиромашних сељака, који су радили у овим задругама. Зато се сада законом ограничава земљишни максимум индивидуалних пољопривредника на 10 ha (изузетно на 15 ha). Земља која је добијена овим путем давана је првенствено пољопривредним добрима, а и земљорадничким задругама, како би се повећао и ојачао социјалистички сектор у пољопривреди и како би ту нашли посла они који су остали незапослени.

Убрзо затим (већ 1954. године) донет је закон којим се уводи слободна куповина и продаја земље, у оквиру одређеног максимума. Тиме је, поред осталог, омогућено да један део сувишне радне снаге напусти земљу и село и запосли се у индустрији и другим привредним гранама. Отворен је процес деоградације села, који добија све значајнију улогу у његовој општој трансформацији, па и у погледу социјалистичког преображаја. Порез се сада плаћа не на основу оствареног дохотка, него према унапред одређеном катастарском приходу. То је утицало на већу заинтересованост произвођача и на продуктивност. Једном речју, делозање економских законитости долази све више до изражаја, а административне мере се ограничавају.

Међутим, друштвени сектор у пољопривреди сада је обухватио свега 9,6% од укупних обрадивих површина, а његова техничка, стручна и друга опремљеност није се битно поправила. Још горе је у том погледу било стање на индивидуалном поседу, који је обухватао око 90% обрадиве земље. Друштво је било окупирано индустријализацијом и није било у могућности да посвети већу пажњу пољопривреди. Настаје један период стагнације у коме пољопривредна произвођа још није достигла просек производње из 1930—1939. године. Слично стоји и са сточним фондом. Уместо већих инвестиција у пољопривреду, знатан део акумулације из ње се преливао у индустрију. Али већ од 1956. године такво заостајање пољопривреде озбиљно је почело да кочи и сам индустријски развитак. Зато се морало енергичније прићи унапређењу пољопривреде и њеном социјалистичком преображају, што је у нашим условима нераздвојно.

Социјалистичка кооперација

Главни ослонац за унапређење пољопривреде и њен социјалистички преображај био је друштвени сектор. Међутим, он је, како је наведено, заузимао процентуално мали део земље, око 10% од укупних обрадивих површина, а индивидуални посед око 90%. У таквим условима морало се,

пре свега, прићи што бољој опреми друштвеног сектора модерним средствима за производњу и његовом повезивању преко тих средстава са индивидуалним произвођачима. Тај пут повезивања наћен је у тзв. *социјалистичкој кооперацији*: „Она је име за сваки облик производне сарадње социјалистичких привредних организација — пољопривредних добара, сељачких радних задруга, општих земљорадничких задруга и њихових економија, а у одређеним случајевима чак и индустријских и трговинских организација — с индивидуалним сељачким газдинствима, која припрема, успоставља, започиње или развија елементе друштвеног процеса производње, на друштвено организованим и за такав производни процес припремљеним комплексима земље и која омогућује да у таквом процесу, на бази друштвених улагања и друштвених основних средстава за производњу, социјалистичке привредне организације постану носиоци проширене репродукције” (Едвард Кардељ, Проблеми социјалистичке политике на селу, Бгд. 1959, стр. 151).

Социјалистичка кооперација се заснива слободним уговором између земљорадничких задруга и пољопривредних добара, која располажу друштвеним средствима за производњу, и индивидуалних пољопривредника. Уговором о кооперацији се остварује спој између индивидуалних земљишних поседа и друштвених средстава, чиме се стварају услови за подруштвљавање произвође и у сфери привредног власништва. Уговор почива на обостраном економском интересу. Социјалистичка газдинства су заинтересована да применом својих средстава за производњу на ширим комплексима земље приватних власника, добу до веће акумулације, а индивидуални пољопривредници да употребом друштвених средстава добију веће приносе, обезбеде веће зараде и побољшају своје животне услове.

Уговор о кооперацији не дира формално правно у приватно власништво, али се производња на овај начин мање или више планира и укључује у један друштвени процес рада. Додуше, то највише долази до изражаја у највишем облику кооперације, где на основу уговора долази до заједничке производње и расподеле између коопераната, у зависности од процеса вредности одговарајућих учинака. Поред накнаде за свој рад и своја средства која уноси приватни власник добија и ренту на име својине на земљи. То му је такође стимуланс за ступање у производњу кооперацију, а и социјалистичком газдинству се то исплати, ако је производња добро организована, обезбеђена висока продуктивност и висина ренте адекватно одмерена.

Оваквом кооперацијом управљају самоупрано радници и стручни кадрови из социјалистичког газдинства и сељаци који су у кооперацију укључени. То са своје стране доприноси вођењу сталне бриге и појачаном залагању за обезбеђење сопственог интереса коопераната.

Овим путем, а и нижим облицима кооперације, као што су разне услуге које социјалистичка газдинства врше индивидуалним пољопривредницима (орање, сетва, берба, вршидба итд.), не мења се, како је већ речено, правни облик приватне својине, али се мења њена друштвено-економска садржина. Као што је, својевремено, капиталистичко друштво увлачило

же подруштљавати овај ситни посед преко социјалистичке индустрије, трговине, кредитне политике, кооперације и другим мерама, интегришући га у глобално друштво и његов преовлађујући социјалистички процес. Овим путем се не дира приватна својина, на коју је ситни сељак веома осетљив већ се путем поштовања његовог економског интереса на основу сопственог опредељења, укључује у процес социјалистичке кооперације и трансформације. Разуме се, да друштво мора водити једну усмеравајућу политику у овом смислу, јер се то не може одвијати стихијно, али водећи рачуна, између осталог, о наведеним принципима.

Треба, међутим, истаћи да кооперација у Југославији није схваћена као мера која сама решава социјалистички преображај села. Претпоставке за то остварују се пре свега општом индустријализацијом земље и стварањем крупне индустријализоване пољопривреде, а кооперација олакшава тај процес (В. Е. Кардељ, *op. cit.* страна 296).

С обзиром на знатно већу продуктивност крупне индустријализоване пољопривреде и њену већу производњу за тржиште у односу на индивидуалну производњу, с обзиром на њен друштвени карактер, могућност планирања итд. сматра се да би обухватањем 30 — 40% од укупне обрадиве површине њоме, представљало квалитет који би дао социјалистичком сектору одлучујући утицај у пољопривреди уопште. Ово би одлучујуће утицало на подруштљавање преостале индивидуалне производње.

Подруштљавање производње у пољопривреди не треба да значи и да доведе до тога да се индивидуалном сељаку не помаже у повећању производње и продуктивности на свом газдинству, само ту помоћ требало би да добије све више у кооперацији са задругама и са пољопривредним добрима.

Оријентација на социјалистичку кооперацију довела је до знатног повећања броја коопераната у једном периоду. Тако је 1975. године број коопераната износио 55.103, а у 1965. било их је 1.231.348. Међутим, овакво повећавање броја коопераната не треба приписивати само кооперацији као повољном облику подруштљавања пољопривреде, него и повољном односу друштва према пољопривреди уопште, и посебно према пољопривредним добрима и земљорадничким задругама. Наведени период карактерише интензивније опремање друштвеног сектора пољопривредним машинама и другим техничким и технолошким средствима, што је знатно подигло његову продуктивност и учинило посебно задруге, а затим све више пољопривредна добра, односно агро-индустријске комбинате, привлачним за кооперацију са индивидуалним пољопривредницима. У овом периоду повећава се не само број коопераната, него и обим кооперације, па и величина земље обухваћена њоме. Приноси индивидуалних сељака у кооперацији знатно се повећавају у односу на индивидуална газдинства ван кооперације. Тако се у производњи пшенице на пример, преноси по хектару повећавају од 11 на 20 метричких центи, а код кукуруза од 15 на 30 м. ц. Слично је било и са другим производима. Сасвим је разумљиво што је онда кооперација за сељаке била примамљива и што се нагло развијала. У њој су они налазили свој економски интерес. Додуше, претежно су се развијали нижи облици кооперације, јер је сељак зазирао од виших облика, Али,

уопште узевши, кооперација је у овом периоду допринела унапређењу производње на приватном сектору и развијању конзервативизма сељака.

У наведеном периоду пољопривредна производња у Југославији је знатно порасла у односу на период од 1945—1957. године, када још није била достигла предратни ниво од 1930—1939. године. Приноси су нарочито повећани на пољопривредним добрима, економијама, и у кооперацији.

Стопа раста пољопривредне производње у Југославији од 1947 — 1956. године износила је 1,7% а од 1956—1961. године 8%. После овога, до 1965. године, она се осетно смањује да би од 1965. године опет почела постепено да расте (В. Стипетић — Пољопривреда и привредни развој, Загреб 1969, стр. 315). У вези с овим отпада и број индивидуалних коопераната, а и обим кооперације. Један од главних узрока томе треба видети у мањим инвестицијама у пољопривреди и у економској политици, која пољопривреди није поклањала пажњу као у претходном периоду, због заузетости око развоја индустрије и решавања тешкоћа које су се јављале у тој области. То је довело до стагнације у пољопривреди уопште, па и у развоју задругарства и кооперације. У таквој ситуацији земљорадничке задруге имале су, разумљиво, и својих унутрашњих тешкоћа, и с обзиром на ниске цене пољопривредних производа, а скупу механизацију, ђубриво и др., нису биле често ни заинтересоване за развој кооперације са индивидуалним сељацима, јер у томе нису увек виделе и свој интерес. Њихов однос према сељацима кооперантима био је често одбојан како у погледу висине наплате услуга тако и у погледу одређивања висине ренте. Оне нису располагале ни са довољно пољопривредних машина, средствима агротехнологије, стручним кадром итд. Као такве нису привлачиле индивидуалног сељака као раније и он их је почео заобилазити, а и напуштати кооперацију са њима.

После 1965. нарочито од 1971. године, развој пољопривреде је опет повољнији. У овом периоду нарочито се развијају пољопривредна добра, односно агро-индустријски комбинати. Они имају већу економску снагу од земљорадничких задруга, боље су опремљени технички и стручно, имају далеко веће могућности за проширену репродукцију. Њихови су поседи далеко већи, што условљава рентабилније искоришћавање технике и већу продуктивност. Многе земљорадничке задруге и њихове економије у међувремену су се припојиле агрокомбинатима, или су их ови једносатвно прогутали. Сељаци се сада у кооперацији више оријентишу на пољопривредна добра и комбинате, мада ни овде стање није задовољавајуће. Један од разлога за то је свакако и могућност набавке пољопривредних машина од стране индивидуалних пољопривредника, што раније није било дозвољено. Ова околност утицала је повољно на повећање производње на приватним газдинствима, али је умањила, бар за једно време, интерес за производну кооперацију.

Преображај села не треба посматрати само кроз поједине облике подруштљавања пољопривреде, него и у повезаности са развојем индустрије, са стањем и еволуцијом укупних друштвених односа, са процесом интеграције села у глобално друштво. Придавање прворазредног значаја развоју индустрије и изградње социјалистичког друштва, у једној претежно аграрној земљи било је свакако неопходно. То је поред осталог, зна-

чило и стварање претпоставки за развитак пољопривреде и социјалистички преображај села. Међутим, у том односу развоја индустрије и пољопривреде потребно је пронаћи праву меру. Јер, ако друштво сувише заповлада материјална улагања у пољопривреду, онда њеном развоју неће много помоћи сами облици њеног организовања, па макар они, у почетку, били исправни. Као што је напред речено, било је у нас периода када је пољопривреда у општем друштвеном развоју сувише заповлађивана, што је успоравало не само њен развој и преображај, него је постојала и кочница даљег развоја индустрије и друштва уопште. То се уочава нарочито од 1965. године и предузимају се у том погледу, кроз Привредну реформу, одговарајуће мере. Нарочито је у том погледу заузео јасне ставове нови Устав СФРЈ од 1974. као и Закон о удруженом раду у 1976. години. Поред тога, треба истаћи и договоре између социјалистичких република и аутономних покрајина у погледу бржег развоја пољопривреде (познатих под именом „Зелени план“).

На основу досадашњег развоја пољопривреде и задатака који, у вези с тим, произилазе из наведених и других докумената и из нашег општег развоја, овде ће се указати само на нека питања у вези са даљим развојем пољопривреде и социјалистичким преображајем села.

Пре свега кроз друштвени план и економску политику потребно је пољопривреди посветити већу пажњу. Потребно је обезбедити већа материјална улагања у њен технички и технолошки развој. Исто тако треба већу пажњу посветити стручном кадру у пољопривреди. То је предуслов за повећање производње, тржних вишкова, а и за социјалистички преображај села.

Проширење и унапређење друштвеног сектора у пољопривреди остаје и даље непосредан и дугорочан задатак. Од данашњих 15% од укупних обрадивих површина колико обухвата друштвени сектор, потребно је достићи 30—40%, рачунајући ту и производну кооперацију. Ту свакако долази у први план откуп земље од домаћинства која су остала без радне снаге и од оних који су запослени у индустрији и другим привредним гранама. Код ових газдинстава све је већа спремност или да продају своју земљу или да је уступе уз обезбеђење одговарајуће старосне пензије. Разуме се, да овде принцип добровољности мора бити поштован. Једно од питања које ће у вези са овим морати да се решава јесте проблем арондације и комасације земље у друштвеном сектору.

Унапређење пољопривреде и проширење и јачање друштвеног сектора посебно, утицаће на бржи и успешнији развој социјалистичке кооперације. Уколико су пољопривредна добра, агроиндустријски комбинати и земљорадничке задруге економски јачи, утолико су и привлачнији за индивидуалног сељака. Пракса је показала, да сељак ступа у кооперацију кад у њој види несумњив економски интерес. С друге стране, и друштвени сектор је више заинтересован за кооперацију у условима повољнијег друштвеног третмана пољопривреде уопште. У повољнијим ценама пољопривредних производа у односу на индустријске и друге производе, овај сектор налази свој интерес и за кооперацију. Земљорадничке задруге остају и даље један од главних облика за кооперацију са индивидуалним пољо-

привредницима, а такође и пољопривредна добра и агро-индустријски комбинати.

Ради успешнијег развоја кооперације и јачања друштвеног сектора нови Устав и Закон о удруженом раду истичу потребу даљег јачања самоуправљања у овој области. Ради што непосреднијег утицаја коопераната у одлучивању о пословима у које су укључени и за које су непосредно заинтересовани, предвиђа се организовање, у оквиру задруга и агро-индустријских комбината, посебних економских јединица, или како се то у нас које основних организација удруженог рада за кооперацију. Кроз ове организације сељаци кооперанти треба далеко више него раније да непосредно и преко својих изабраних органа одлучују о проблемима кооперације, руковођени личним и заједничким интересом. Ове организације добијају исти положај као и остале привредне организације. Оне могу удруживати своја средства и свој рад са другим организацијама, задругама, комбината и сл., што им пружа јачу економску базу за њихов рад. Реално је очекивати, да ће ово бити значајан стимулс за већи приступ сељака у кооперацију и за њихово веће ангажовање, предузимљивост и одговорност. У том смислу има већ и позитивних резултата.

Потребно је пружити и већу помоћ индивидуалним сељацима ради повећавања производње и продуктивности на својим газдинствима, која данас обухватају око 85% од укупних обрадивих површина. Међутим, та помоћ би требало првенствено, да иде преко друштвеног сектора у пољопривреди.

Општом економском политиком треба подржати одлив вишка радне снаге из пољопривреде у друге привредне гране. Захваљујући, пре свега, развоју индустрије у социјалистичкој Југославији број пољопривредног становништва се радикално смањивао. Од 74,9% од укупног становништва у 1938. години, пољопривредно становништво је 1948. године износило 67%, 1961. г. — 49,6%, а 1975. г. — 36,6% (Наведено према: — Друштвене промјене у селу, Београд, 1974., стр. 48). Ова тенденција смањивања пољопривредног становништва се и даље наставља иако нешто успоренијим темпом.

Развој и преображај постиже се и путем електрификације, подизањем путева, водовода, развојем здравствене службе и посебно школовањем сеоске омладине. На овом плану већ су постигнути значајни резултати. Овим путем се село све више интегрише у глобално друштво, повезује се са градом и укључује у процес брисања разлика између села и града. У таквим условима постаје далеко лакше и природније и социјалистичко прсображавање села. Разуме се, има и тенденција које се томе основне процесу супротстављају. Тако, нпр., развој механизације на индивидуалним газдинствима привремено веже сељака за његов посед, али истовремено га и укључује у разне облике сарадње са друштвеним сектором у пољопривреди и у општи процес социјалистичке изградње целокупног друштва.

При свем том, треба водити рачуна, да се не прибегава насилном колективизирању, већ да подруштвљавање производње произилази, пре свега, из економског интереса, разуме се, уз једно одговарајуће планско

и свесно усмеравање. Кад се погледа уназад запажа се да је подруштљавање пољопривреде кроз добровољну кооперацију била основна оријентација у Југославији, после рата, са извесним одступањима која су се показала негативним (као што је био случај са колективизацијом 1949. — 1953. године). Застоји у развоју кооперације долазили су, првенствено, због тога што се пољопривреди, из објективних или субјективних разлога, није поклањало довољно пажње што су улагања у њу била често мала, а преливање из ње у индустрију и друге привредне гране таква да су успоравала, у таквим периодима и развој пољопривреде и њен социјалистички преображај. Запажа се, да су адекватни облици за подруштљавање пољопривреде од особитог значаја, али и то да и најпогодније форме не могу у том погледу дати значајније резултате, ако њихово оживотворење није омогућено одговарајућом материјалном подлогом, већим инвестицијама од стране друштва. Без тога ови облици остају празне форме без садржине. Одавде не следи да су облици и методи подруштљавања пољопривреде неважни, већ само то да их треба узимати и примењивати заједно са садржинским друштвеним процесима.

др Радован Павићевић

ПРАВНИ КАРАКТЕР ВЕЛИКИХ ДРУШТВЕНИХ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРЕДУЗЕЋА У ПОЉСКОЈ

У В О Д

У пољопривреди Пољске Народне Републике постоје три основне категорије пољопривредних газдинстава и то: државна пољопривредна газдинства, удружена пољопривредна газдинства и индивидуална пољопривредна газдинства.

Основу Пољске социјалистичке пољопривреде чине државна пољопривредна газдинства. То произилази из високог нивоа производње, савремене технике и организације²⁾: државних пољопривредних газдинстава, као и њиховог корисног утицаја на развој целокупне пољопривреде.

Специфичним задацима друштвених пољопривредних јединица, прилагођавају се степен особености и организационо-правни облици тих јединица.

С обзиром на степен специфичности можемо разликовати две групе државних газдинстава:

- државна пољопривредна предузећа која су посебно правно регулисана, као и
- помоћна газдинства која чине унутрашње организацијске јединице различитих државних институција наиме, научноистраживачких института, експерименталних института, пољопривредних школа различитог степена, као и других друштвених институција.

У том смислу нас и интересују државна пољопривредна предузећа чија је правна форма издиференцирана сагласно одређеним задацима. Међу њима могуће је разликовати:

1) Арт. 15. Ркту (тачка — прим. прев.) 3, 4. и 5. Устава ПНР (ПРЛ) гласи као и оригиналан текст из 1976. Дз. У. Нр. 17, Поз. 36.

2) Аугустин Бош, процес социјалистичке реконструкције Пољске процес socijalističnej rekonstrukciji rolnictva; postemp. v letech 1971 — 1975), cit. Woś; Процес... Књига и знање (Кsiążka i Wiedza) Варшава 1976, стр. 35.

3) Арт. 15 пкт. 5 in fine Устава ПНР (ПРЛ).

4) Wiktor Pawlak, Пољопривредно право (Pravo rolne), из. II, Изградња пољопривредног система (Sztaltowanie ustroju rolnego) (cit, Pawlak Пољопривредно право II), УАМ, Пзнаоњ 1971, стр. 27 и 28.

- државна пољопривредна предузећа груписана по територијалном принципу,⁵⁾
- државна пољопривредна предузећа која су територијално груписана у пољопривредно-индустријска удружења (кетшњинско и судетско⁶⁾);
- специјализована државна пољопривредна предузећа удружена по врсти делатности, (општег друштвеног значаја) наиме, Пољопривредно-воћарски расадници⁷⁾ и Удружења за одгој и промет животињама⁸⁾.

Горе наведена предузећа су обједињена у Централни Уред Државних Пољопривредних Предузећа⁹⁾.

У погледу непосредног утицаја на развој целокупне пољопривреде највећу улогу имају државна пољопривредна предузећа, а међу њима, пре свега Државна Пољопривредна Газдинства¹⁰⁾ која су груписана у територијална удружења.

Она обављају следеће основне задатке:

- подстићу развој пољопривреде посредством снабдевања средствима за производњу пољопривредног порекла,
- заузимају све већи удео у општој пољопривредној производњи,
- утичу у знатном степену на социјалистичке промене у пољопривреди¹¹⁾.

Државна Пољопривредна Газдинства (ПГР) делују као велика подруштвљена пољопривредна предузећа. Њихов правни третман почива на принципима декрета од 26. X. 1950. године о државним предузећима у духу истоименог текста из 1960. године¹²⁾. Од 1. I 1975. године имају правни статус кључног државног предузећа.

Проблем адекватности правних облика државних предузећа, одређених у централном декрету 26. X. 1950. године, као и организације државне

5) § 3 Одлике нр 155 Савета Министарства од 14. VI 1974. год. у вези оснивања Пољопривредног удружења за производњу семена и садница, Удружења за одгој и промет животиња, удружење државних пољопривредних предузећа, као и Централне управе државним пољопривредним газдинствима (Centralnego Zarząd do Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej) (cit. Одлука нр. 155/1974. није публикована). Видети такође § 1 уст. 1 пкт. 2 Одлуке нр. 10 Савета Министарства од 16. I 1976. год. у вези привредног финансирања државних пољопривредних предузећа подређених или Министру Пољопривреде или народном одбору (rądom narodowym) (М. П. нр. 9, поз. 45).

6) Одлука нр. 282 Савета Министара од 13. XII. 1973. год. у вези стварања Кетшњинског Пољопривредно-Индустријског Удружења као и одређивања његовог економско-финансијског система замењена је одлуком нр 6 Савета министара од 16. I 1976. (није публикована). Видети такође § 1. уст. пкт. 2 одлуке нр. 10/1976. — М.П. Нр 9, поз. 45 Одлука нр. 153. Савета Министара од 14. VI 1974. год. у вези оснивања Судецког Пољопривредно-Индустријског Удружења као и одређивања његовог економско-финансијског система (није публикована). Видети такође § 1 уст. 1, пкт. 2. Одлука нр. 10/1976. М.П. нр. 9, поз. 45.

7) § 1 одлуке нр 155/1974. Р.М.

8) § 2 одлуке нр. 155/1974. Р.М.

9) §§ 5 и 6 одлуке нр. 155/1974. Р.М.

10) Поред државних пољопривредних предузећа у удружењима државних пољопривредних предузећа постоје такође рибарска газдинства и воћарска државна газдинства, предузећа за механизацију државних пољопривредних газдинстава, предузећа за пољопривредну индустрију државних пољопривредних газдинстава, као и предузећа за ремонт и изградњу државних пољопривредних газдинстава (видети писмо Министарства Пољопривреде, Генерални инспекторат (ИПР) од 7. VII 1974. године Л. дз. ПГР; орг. III-8/74).

11) Видети одлуку Полтичког Бироа Централног Комитета Пољске Уједињене Радничке Партије (ЦК ПЗПР) и Владе Пољске Народне Републике (ПРЛ) од 21. XI. 1972. год.

12) Дз. У. од 1960. г. нр. 18, поз 111.

13) Видети одлуку нр 156 Савета министара од 14. VI 1974. г. у вези одступања неких прописа о оснивању војводских (Wojwodzkich) државних пољопривредних газдинстава као и организације за промет стоке (М.П.) нр. 25 поз 147).

пољопривреде, изучавао је Ј. Борковски и изјаснио се за њихову адекватност¹⁴).

Тај универзални правни облик државног предузећа не искључује могућност унутрашњег организованог разликовања, које је постојало у историјском развоју а изграђује се и данас. Организационо-правни облици ПГР су детерминисани низом чинилаца, међу којима су најважнији — поред природних — климатских — друштвено-економских, услови организовања друштвене пољопривреде у оквирина задатака везаних за развој целокупног економског живота земље¹⁵).

ПГР — и (Друштвена Пољопривредна Газдинства) се појављују у следећа четири основна организациона облика:

- једнородна пољопривредна газдинства¹⁶),
- разнородна пољопривредна газдинства¹⁷),
- комбинат државних пољопривредних газдинстава¹⁸), и
- пољопривредни комбинат¹⁹).

Последњу организационо правну форму чини велико подруштвено пољопривредно предузеће чија је организациона форма последица развоја друштвених пољопривредних камбината, који се појављују у пракси као експериментални облик 1962. г.²⁰). Организационо-правну форму пољопривредног комбината одредиле су одлуке закона Нр. 82 од 9. IV 1976. год. Министарског Савета у вези пољопривредних комбината²¹) (М.П. Нр. 20, поз. 90, зм. 1976 — Нр. 35, поз. 152).

На тој основи је створено до априла 1977. год. 25 пољопривредних комбината²²). У организацијској структури државне привреде, пољопривредни комбинати постоје поред индустријских и грађевинских комбината ко-

14) J. Borkowski, Организацијска структура државних пољопривредних газдинстава и њихових уједињења (савеза — прим. прев.), (Struktura organizacyjna państwowich gospodarstw rolnich i ich zjednoczeń) Правно-Економске студије XI/1973, стр. 27—53.

15. IV Пленарна седница Централног Комитета Пољске Уједињене Радничке Партије (ЦК ПЗПР), основни документи и материјали, Варшава 1976, стр. 14.

16) R. Mantenfell, Управљање пољопривредним предузећем, (Założenie i prowadzenie przedsiębiorstwa rolnego) Варшава 1973) Cit. Mantenfell, Управљање с...; Cholewa, T. Ostrowski, Државна пољопривредна предузећа (Państwowe przedsiębiorstwa rolne), Варшава 1976, (cit. Cholewa, Ostrowski, Државна пољопривредна ... стр. 36).

17) Cholewa, Ostrowski, Државна пољопривредна ..., стр. 57.

18) Исто, стр. 58 и следећа.

19) М.П. из 1976. г. нр. 20 Поз. зм. нр 35, поз. 152.

20) Уредба Министара Пољопривреде од 1. IV 1958. нр. ПГР (36) 58 у вези оснивања државних предузећа на терену Војводског Познањског Уреда са каснијим изменама — Државно Пољопривредно Газдинство — Комбинат у Мењечкама) замењена је Уредбом нр 795 Министра Пољопривреде од 31. XII 1974. (ГМ. орг. — 022/з-210) у вези промена у подређивању, називу, предмету делатности и у организацији државног предузећа имена Државно Пољопривредно Газдинство — Комбинат у Мењечкама.

21) Видети допуну 19.

22) Пољопривредни комбинат „Нотећ” (1. VII 1976. г. војв. пољско); и одлуком нр. 183 Министара Пољопривреде од 12. VIII 1976. г. (ГМ. орг. — 0120-91) у вези трансформисања Државно Пољопривредног Комбината „Нотећ” у Штелцу у Пољопривредни Комбинат „Нотећ” у Штелцу; Пољопривредни Комбинат „Повишле” (1. X. 1976. г. — војв. еблонске); Слеховски Пољопривредни комбинат (1. X. 1976. г. — војв. слупске); 1. I 1977. г.; основано је следеће: Лубњевски Пољопривредни комбинат, Мјендзижеуки Пољопривредни Комбинат, Лубуцки Пољопривредни Комбинат, Барлињески Пољопривредни Комбинат, Штелецки Пољопривредни Комбинат (војв. гождовске), Хошчењски Пољопривредни Комбинат; Желеногурски Пољопривредни Комбинат; Бабимојски Пољопривредни Комбинат; Лужицки Пољопривредни Комбинат, Пољопривредни Комбинат „Цибинка” (војв. жиленогурске); Долицки Пољопривредни Комбинат, Лижички Пољопривредни Комбинат (војв. Шчећинске); касније су настали: Пољопривредни Комбинат „Жулави” (војв. еблонске); Пољопривредни Комбинат Глупчице и Ополски Воћарски Комбинат (војв. ополске); Пољопривредни Комбинат „Редло” (војв. кошалињске); Ораловски Пољопривредни Комбинат (војв. вроцлавске); Воћарски Комбинат „Леопов” (војв. лубелске, челмске и замојске).

ји делују на основу цитираног декрета о државним предузећима, као и решења Нр. 193. Министарског Савета од 23. X. 1966. г.²³⁾ Том новом организационо-правном формом државне привреде у производњи ч грађевинарству посебно њеном правном ситуацијом²⁴⁾ заинтересовала се правна наука.

У Пољској литератури из области државне администрације²⁵⁾ разликују се три основна облика државних привредних организација: државно предузеће, комбинат и удружење.

У тој ситуацији постоји проблем правног карактера великог савременог пољопривредног предузећа као што је пољопривредни комбинат.

У правној литератури за сада се појавио чланак Zdzistawa Niedbalynt. „Комбинати и удружења као облици правне интеграције у пољопривреди и производњи прехранбених намирница”²⁶⁾. Аутор анализира законске прописе — решења Нр. 82/76. Р.М., и што се тиче правног аспекта пољопривредних комбината подводи их под правна решења, која се односе на индустријске и грађевинске комбинате.

У овом реферату узима се у обзир други аспект у анализи законских одредаба 82/76. Р.М., наиме специфичне карактеристике везане за неизбежност специјализације пољопривредне производње у циљу осигурања пораста те производње. На такво схватање упућује ме чињеница, да се реч „Комбинат” у практичној организацији државне пољопривреде појавио још 1962. године²⁷⁾ и била употребљавана за назив неких вишеобјектних (више предузећа) државних пољопривредних газдинстава²⁸⁾ „Комбинат” је био у то време уведен у научну дисциплину: „Организација и економика пољопривредних газдинстава”, као економска категорија.

Тек од 1976. год. тј. после десетогодишње провере успешности тог организационог облика у пракси — „Комбинат”²⁹⁾, постаје такође и правна категорија за један од облика државних пољопривредних јединица. У тој ситуацији, пољопривредни комбинат као највиши облик у организацији

23. М.П. од 1969. г. нр. 46, поз. 362.

24) Пор. Л. Бар, Правни елементи структуре индустријског комбината (Елементи правне структуре комбинату пшенислового) Држава и Право, 1970 з. 7; Ј. Дунај, Облици интеграције фабрика и индустријских предузећа (Formi integracji zakładów i przedsiębiorstw przemysłowych), Преглед Организације (Přehled Organizací), 1972 в. 22; Б. Глински, Комбинати и друге форме WOG-а (Комбинати и inne formy WOG) Нови Путевни (Nove Drogi) 1970. з. 3. Ниедбала Самоуправљање у Комбинату (Samozřad v Kombinátě), Радничко Самоуправљање (Самозонд Роботњичи), 1971 з. 2; 3. Ниедбала, Заснивање организацијско-правне структуре у индустријским комбинатима Založení struktury organizací — правнеј kombinativ přemyslových), Држава и Право (Panjstvo n Pravo) 1970 W. 12; Cz. Przymusiński, Индустријски и грађевински комбинати у светлу правних прописа, (Kombinaty Přemyslove i budovlane v švete přepisuv pravni), Преглед пољопривредног Законодавства (Přehled Ustavodavstva Gospodářčego) 1970. з. 1; Z. Rybicki, Пољопривредна Администрација у ПРЛ (Администрација ролна в ПРЛ), Варшава 1975. стр. 184 и даље; L. Zelczak, Индустријски комбинати у раду (Kombinaty rolne v práci): Груписање државних предузећа (Grupowanie przedsiębiorstw rolnich), Правни проблеми (Загађења правне), Вроцлав 1972, стр. 63 и следећа.

25) Cz. Przymusiński, Индустријски и грађевински комбинати у светлу правних прописа (Kombinaty přemyslove i budovlane v švete přepisuv pravni), Преглед Индустријског Законодавства (Přehled Ustavodavstva Gospodářčego), 1970, нр. 1/cit. Przymusiński, Индустријски..., ПУГ/стр. 5; Т. Рабска, Административно право индустријских односа (Право администрације стосункув нсподрчих), 1973, стр. 89 и следећа; Z. Rybicki, Привредна администрација у ПРЛ (Администрација господарча в ПРЛ), 1975, стр. 184 и следећа.

26) Држава и Право, 1977, з. 1, стр. 24—38.

27) Видети додатак 20.

28) Видети додатак 10.

29) У вези значења речи „комбинат” пор. Cz. Przymusiński, Индустријски... ПУГ, 1970, нр. 1, стр. 1 и 2.

државне пољопривредне производње, није био пренесен из организације индустрије и грађевинарства, већ је то решење пришло из практичне организационе делатности, развијане у области пољопривреде³⁰).

У намери да одредим правни карактер пољопривредног комбината, наводим неопходне чиниоце за разрешење тог проблема: оснивање пољопривредног комбината, његова организација, улога колектива у управљању комбинатом, као и правни статус пољопривредног комбината.

Разматрајући горе наведени проблем, спровешћу анализу важећих правних прописа, као и захтева за формирање пољопривредног комбината „Натећ” и статута који је предложио Министар Пољопривреде.

I

Стварање пољопривредног комбината је условљено постојањем одређених друштвених и економских претпоставки. Друштвени услови за усавршавање правно-организационог облика државне пољопривреде су неопходност задовољавања стално растућих, горе поменутих, потреба у исхрани људи. Пораст тих потреба условљен је повећањем становништва и сталним порастом животног стандарда друштва.

Тако долазимо до економских услова на које ћу само указати. Задовољавање стално растућих потреба у исхрани захтева боље производне резултате у целокупној пољопривреди, како у смислу кванитета, тако и квалитета, као и стандардизацију пољопривредних производа. Такви резултати су могући захваљујући организовању пољопривреде на високом нивоу односно, концентрацији производње. У мешовитој пољопривреди Пољске, она је првенствено могућа у државној организацији газдинства. Концентрација производње, праћена њеним поједностављењем, омогућује примену савремене технологије и одговарајућих техничких достигнућа у пољопривреди на економски оправдан начин, реализујући захтевани пораст пољопривредних производа³¹). Томе погодују природни и климатски услови за развој и продубљавање специјализације у области пољопривредне производње, која омогућује квантитативно и квалитативно висок степен пољопривредних производа³²).

Услови специјализације пољопривредне производње и захтеви за њеном што рационалнијом концентрацијом, упућују на кооперацију тј. „повезивање појединих производних делова по технолошком принципу редоследа процеса производње, што са своје стране узрокује његову синхронизацију, чинићи га непрекидним”³³).

30) Међу облицима организације државне пољопривреде, с обзиром на степен повезаности, организацију и економику газдинства разликују се: групе пољопривредних газдинстава, удружења пољопривредних газдинстава, кључ пољопривредних газдинстава и комбинат пољопривредних газдинстава. Видети W. Pytkowski, Организација и економика газдинства (Organizacja i ekonomika gospodarstw), PWN, Варшава 1976, стр. 130 и даље, закључак писма Министарства Пољопривреде, Генерални инспекторат (ПГР) од 7. VIII 1974, Л. дз. ПГР — III-8/74.

31) W. Pytkowski, Организација и економика газдинства, PWN, (Organizacja i ekonomika gospodarstw, PWN), Варшава 1976/cit. W. Pytkowski, организација и економика ...) стр. 51.

32) Исто, стр. 52 и даље.

33) Исто, стр. 60.

Пољопривредна добра, повезујући своју делатност кроз специјализацију производње, чине тако једноставан организам чији су органи само просторно удаљени.

Концентрација и кооперација су организациони чиниоци који погодују, прате и омогућавају специјализацију у пољопривредној производњи и са тог становишта су неопходни³⁴⁾.

Концентрација пољопривредне производње у посебне привредне јединице и њихова кооперација су чињенице од великог значаја за њихову повезаност. Принципи пољопривредне специјализације, кооперације и концентрације јасно обликују организациону структуру повезивања пољопривредних газдинстава на нивоу карактеристичном за велике организационе јединице државне пољопривреде, типа комбината³⁵⁾, у смислу организације и економике газдовања. Тај облик организације је примењен и реализован у пракси као комбинат државних пољопривредних газдинстава. Овај назив се употребљава „за предузеће са високом стопом концентрације земљишта која обухватају и предузећа финалне производње чија вредност има велики удео у вредности коначне нето производње”³⁶⁾.

Последица такве праксе је опредељење за правно-организациони облик државног пољопривредног газдинства — на основу декрета о државним предузећима и одлуке бр. 82/1976. у вези пољопривредних комбината. Та одлука је донета на основу чл. 9 у вези са чл. 27 декрета о државним предузећима слично као одлука бр. 193/1969 у вези индустријских и грађевинских комбината. Повезивање правних основа одлука бр. 193/169. са чл. 27. цитираног Декрета о државним предузећима типа генералне дирекције, изазвало је поређење последње уредбе са одлуком бр. 388, Савета Министара од 17. XI 1960. г. о тим предузећима³⁷⁾ у тражењу сличности међу прихваћеним правним решењима. Мислим, да проглашавање баш чл. 9 декрета за основу тих одлука и навођење другог дела одлуке у формацији: „у вези са чл. 27. Декрета” не омогућује тако особено поређење³⁸⁾. Чл. 9 Декрета се односи на типично државно предузеће а чл. 27. Декрета — на државну привредну организацију са правним статусом државног предузећа типа генералне дирекције (PROWADZACEGO). Можда се радило о повезивању са чл. 27. Декрета с обзиром на утврђене компетенције министара у доношењу статута и одређивању организационе структуре пољопривредног комбината³⁹⁾.

Пољопривредни комбинат је сложено државно предузеће створено на основама декрета о државним предузећима (§ 1 чл. 1. одлуке 82/1976 Р.М.) Поред декрета као основног нормативног акта за државна предузећа и

34) Исто, стр. 60. и 61.

35) Исто, стр. 134.

36) Видети закључак писма Министарства Пољопривреде, Генерални Инспекторат ППР од 7. VIII 1974, Л. дз. ППР — орг. III-8/74.

37) М.П. од 1960 нр. 94, поз. 417, зм. 1964 нр. 32, поз. 138; 1965 нр. 33, поз. 178; 1971 нр. 38, поз. 247.

38) Поз. Cz Frymušinski, Индустријски... ПУГ, 1970 нр. 1, стр. 3.

39) Декрет о државним предузећима не садржи никакве одлуке у вези одређивања статута државних предузећа. Тај проблем је истакла Т. Рабска у раду пт. Државно предузеће као основа привредне администрације (Předčembjorstvo ranjstvove iako podmjot administraciji gospodarčej), ЛТПН том XIII з. 1, стр. 98. Таква потреба се може појавити у случају оснивања великог, сложеног, друштвеног пољопривредног предузећа какво је у пракси пољопривредни комбинат.

цитираног закона, постоји још читав низ прописа, који регулишу специфичне проблеме управљања, нарочито организације и функционисања предузећа. Дакле, само сви прописи заједно одређују правни статус државних предузећа⁴⁰).

- Сагласно § 1 ст. 2 одлуке, пољопривредни комбинат може настати:
- као резултат реорганизације или
 - повезивањем основних предузећа која тако постају фабрике комбината.

У пракси је реализована једино прва варијанта. Сви досадашњи пољопривредни комбинати су резултат реорганизације постојећих сложених државних предузећа под називом „државни комбинат пољопривредних газдинстава” или „државни воћарски комбинат”.

Формирање пољопривредних комбината путем повезивања (једног или више предузећа) која у том процесу губе правну самосталност и постају фабрике (Zakhady), за сада није нашло практичну примену. На основу досадашње праксе може се утврдити да повезивање самосталних државних пољопривредних предузећа у јединствену државну привредну организацију чини претходну фазу стварања комбината. На овакав закључак наводи пример настанка Пољопривредног Комбината „Нотећ” у Стишелцу⁴¹).

У зависности од изабране варијанте, Министарство Пољопривреде или трансформише постојећи комбинат државних пољопривредних газдинстава у пољопривредни комбинат или ствара такав комбинат.

У правом случају комбинат настаје променом назива постојећег комбината државних пољопривредних газдинстава. Такво решење Министара Пољопривреде мења пре свега назив предузећа, његову организацију и дотадашње место налажења⁴²). Те промене се уписују у регистар предузећа⁴³).

У другом случају пољопривредни комбинати настају као последица повезивања одвојених пољопривредних предузећа, дакле, настаје ново државно предузеће. У том случају примењују се прописи који се односе на начин настанка нових предузећа⁴⁴).

Пољопривредни комбинат постаје правно лице од дана уписа у регистар државних предузећа. Од тог момента постаје субјект права и обавеза одређених грађанским правом нарочито у области имовинских односа. То му, у друштву омогућује иступање у властито име преко својих орга-

40) Т. Рабска, Административно право индустријских односа, (Pravo administracije stosunkov gospodarstvih), PWN, Варшава-Познањ 1973, стр. 56 и следећа; З. Rybicki, Привредна администрација у ПНР (Administracja gospodarstwa v PRL), PWN, Варшава 1975, стр. 164 и следећа.

41) Уредбом нр. 240 Министра Пољопривреде од 23. XII 1975. г. о обједињењу државних предузећа под називом Државно Пољопривредно Газдинство у Шамоћињу, Државно Пољопривредно Газдинство у Бжежњу, Државно Пољопривредно Газдинство у Мјендзишчу, Државно Пољопривредно Газдинство у Олешњицу, Државно Пољопривредно Газдинство у Wysokej Malej, Државно Пољопривредно Газдинство у Будзињу и Комбинат Државних Пољопривредних Газдинстава у Тишанце, основан је Комбинат Државних Пољопривредних Газдинстава „Нотећ” у Стишелцама (није публикувано).

42) Основу чини арт. 6 Декрета о државним предузећима (Дз. У. од 1960 нр. 18, поз. 111).

43) § 16 уст. 2 уредбе Министарског Савета од 10. I 1952. г. у вези уређења и руковања регистра државних предузећа (Дз. У. нр. 3 поз. 22).

44) Основу чине арт. 4 и арт. 6 декрета о државним предузећима (Дз. У. од 1960 нр. 18, поз. 111).

на⁴⁵⁾. Развијајући привредну делатност пољопривредни комбинат поступа сагласно основама привредног рачуна⁴⁶⁾.

II

1. Пољопривредни комбинат је сложено државно предузеће у чији састав улазе предузећа набројана у статуту. Та предузећа послују сходно привредном рачуну (*rozrachunku gospodarečeg*). Она имају властита средства и реализују свој биланс и завршни рачун. Своје финансијске обавезе према комбинату извршавају у оквирима које им одређује директор комбината (§ 1 Уст. 3. одлуке).

Сходно § 2. пољопривредном комбинату су постављени следећи општи задаци:

- повећање производње растиња, животиња, повртарства, рибарства, сточне хране и производње прехранбених намирница;
- организовање и вршење услуга земљорадњи у механизацији, занатству, транспорту, ремонту и изградњи пољопривредних објеката;
- подстицање техничког развоја, школовање и социјалног старења,
- организовање кооперације у горе набројаним областима.

У факултативне задатке комбината, проширујући њихов дјелокруг, убрајају се:

1) Уговарање пољопривредних производа за потребе сопственог предузеће, 2) организовање научно-истраживачке делатности, 3) организовање продаје пољопривредних производа на мало (§ 7 одлуке).

2. Специфичну организацију, предмет делатности и њене облике утврђује закон Одлуке у § 4. уст. 2 указује на следећа питања која одређује статут Министара Пољопривреде:

1) назив и место комбината као и надређени му орган, 2) предузећа која улазе у састав комбината као и организационе јединице (одвојене ћелије) научно-техничке и услужне, за робни промет и остало, 3) детаљан опис делатности, 4) правни прописи о робном промету у земљи, 5) делокруг права и обавеза предузећа у саставу комбината, 6) састав колегијума и њихови задаци као и других органа комбината и њихова права. Ово набрајање упућује на закључак да се у структури организација пољопривредног комбината појављују две категорије организационих јединица: пољопривредна предузећа као производне јединице, која улазе у састав комбината и самосталне ћелије опште-привредног карактера. И само ова прва поседују одређену економску самосталност. Ипак нема критеријума за издвајање из ове групе предузећа типа генералних директора (*wiodawcy*)⁴⁷⁾. То је условљено настанком комбината услед промена организационе структуре већ постојећег пољопривредног државног предузећа, које има управу и унутрашње организацијске јединице⁴⁸⁾.

45. Т. Рабска, Административно право индустријских односа (*Pravo administracyjno stosunków gospodarcich*), 1977, стр. 59.

46) Р. Маугенфел, Привредни рачун у пољопривреди као облик управљања предузећем, (*Rozrachunek gospodarci w rolnictwie jako jedna z form zażądzenia przedsiębiorstwem*), Преглед организације (*Přegląd organizacji*), 1975, др. 10.

47) Видети § 1 уст. 4 одлука нр. 193/1969 Р.М./М.Р. из 1969. нр. 46, поз 362.

48) Cholewa, Ostrowski, Државна предузећа... (*Panstwowe przedsiębiorstwa...*), стр. 59.

Међу унутрашњим организационим јединицама специјалну позицију заузимају посебна пољопривредна предузећа. Да би се описао њихов положај унутар комбината треба прецизирати шта се подразумева под предузећем (zakład). Предузеће (zakład) је „систем имовинских објеката који чини организовану целину, која служи за постизање одређених пољопривредних циљева, ако тај систем нема посебну правну самосталност или не чини посебну буџетску јединицу”⁴⁹). Издвајање пољопривредног предузећа, које реализује део производног процеса врши се углавном с обзиром на специфичност пољопривредне производње и њену организацију. Развој специјализације и организације производње доводи до пораста улоге сложених производних комплекса, повезаних у производној кооперацији, коју синхронизује директор државног предузећа. У тој ситуацији расте значај пољопривредног комбината као сложеног државног предузећа са специјализованим профилем производње у пољопривредним предузећима. То предузеће производи користећи обрадиву земљу. Та земља има посебно место у имовинском инвентару пољопривредног предузећа, јер одређује правац пољопривредне производње и утиче на избор других средстава за производњу. Због тога су у допуни статута⁵⁰) набројана само предузећа која улазе у састав пољопривредног комбината и само у тим предузећима се управља по принципу чистог унутрашњег привредног рачуна. Нижи положај у пољопривредним комбинатима заузимају услужна и помоћна предузећа.

3. Сагласно принципима инокосног руковођења утврђених у чл. 14. Уст. 1. Декрета, по којима директор управља државним предузећем и представља га екстерно и интерно на основу административног права, грађанског права и радног права. Његова овлашћења су одређена тако да одлуке које не спадају у домен других органа комбината, доноси он. Зато статут утврђује овлашћења само колегијума и његових органа (§ 4 Уст. 2. Т. 6 одлуке). Директора комбината поставља и смењује Министар Пољопривреде (§ 6. Уст. 1. Одлуке). Следећи редовни орган комбината је колегијум чији састав, правни карактер и надлежност, у смислу одлучивања или давања састава, одређује Министар Пољопривреде путем статута.

Према статуту Пољопривредног комбината „Нотећ” у Штшелцу колегијум је саветодавни и нормативни (stanowczy) орган. Он делује у духу статута и сагласно пословнику о роду. У састав колегијума улазе: директор комбината као председник, заменик директора, шеф рачуноводства и директори основних предузећа.

На заседању колегијума учествују председник (делегат-прим. прев.) радничког самоуправљања са саветодавном функцијом а могу у тој улози учествовати и особе које позива директор комбината поводом проблема који се обрађује. Таква структура колегијума утиче на адекватно форми-

49) § 2 Пкт. 2 уредбе Министарског Савета од 4. X. 1958. г. у вези принципа преношења у оквирима државне администрације предузећа, институција и фабрика, некретнина и других имовинских објеката (Дз. У. нр. 67, поз. 332).

50) Видети статут Пољопривредног Комитета „Нотећ” у Штшелцах и Прикључени списак фабрика Комбината (није публикован).

рање састава кадрова, према проблему. Колегијум доноси одлуке већином гласова и у присуству најмање половине својих чланова.

У случају да нема већине одлучује глас председника. Приликом доношења нормативних (*stanowiancyh*) одлука неопходно је присуство најмање 3/4 чланова.

Директор комбината има право и обавезу да обустави или одложи извршење одлуке нормативног карактера (*oharakterze stanowiancyh*) ако она није у складу са интересима комбината или прописима. О томе обавештава себи надређене инстанце и информише колегијум.

У проблеме о којима колегијум доноси нормативне (*stanowiace*) одлуке спада: утврђивање планова и програма делатности комбината као и заједничких привредних акција.

Колегијум као саветодавно тело, решава две групе проблема: прво, питања по којима се обавезно мора консултовати мишљење колегијума и друго, оцену мишљења колегијума коју дају директор или чланови колегијума (§ 7. Статута Пољопривредног Комбината „Нотећ”).

Сасгласно одлукама § 5. Уст. 2. Одлуке, директор комбината може да формира и Техничко-Економски Савет као стручно саветодавно тело. Ову одлуку статут пољопривредног комбината разрађује одређујући састав Савета и начин избора њихових чланова, као и инициране проблеме. Чланове и председника Савета бира директор међу својим радницима као и међу научним и привредним стручњацима изван комбината. Савет разрађује основне техничке, економске и производне проблеме као и метод повећања ефикасности управљања комбинатом (§ 10. Статута Пољопривредног Комбината „Нотећ”).

Предузећем које улази у састав комбината инокосно управља директор уз помоћ својих заменика и главног књиговође. Директора предузећа поставља директор надређене јединице а заменике директора и финансијског директора поставља директор комбината (§ 6. уст. 2. Одлуке). Директор предузећа екстерно представља комбинат на основу овлашћења директора комбината. Овлашћења директора предузећа за екстерно представљање и одлучивање у име комбината одређује директор комбината (§ 8. Статута Пољопривредног комбината „Нотећ”).

III

1. „У пољопривредном комбинату делују органи радничког самоуправљања користећи овлашћења из прописа о „радничком самоуправљању” (§ 9 одлуке). Пропис треба допунити приказом основних правних решења закона од 20. XII 1958. о радничком самоуправљању (Дз. У. Бр 77, изз. 397). Колектив државног пољопривредног предузећа има право контроле и надзора над целокупном делатношћу предузећа као и право одлучивања у питањима делатности и развоја предузећа (арт. 1). Право учествовања у управљању предузећем колектив остварује преко органа радничког самоуправљања (арт. 1. прт. 2): Задаци радничког самоуправљања јесу:

- обезбеђење исправног функционисања и развоја предузећа и усклађивање општедруштвеног интереса са интересом колектива,
- развијање делатности у колективу, ради стимулације привређивања, учвршћење радне дисциплине, стварање услова за стваралачки рад, jaчање заштите на раду, повећање одговорности радника за привредне резултате предузећа". (арт. 3).

Колектив у државном предузећу реализује своје право учествовања у управљању предузећем преко следећих органа радничког самоуправљања:

- конференције радничког самоуправљања,
- радничког савета и његовог председништва,
- радничког савета погона или одељења.

Конференција радничког самоуправљања (КСР) је највиши орган самоуправљања КСР чине три члана радничког савета предузећа, партијски комитет Пољске Уједињене Радничке Партије (ПЗПР) и савет синдиката предузећа. У КСР могу бити укључени представници одмладинске организације као и представници научно-техничког удружења, уколико те организације делују у оквиру предузећа. На састанцима Конференције радничког самоуправљања (КСР) учествује директор предузећа иако није члан тога тела. Конференција радничког самоуправљања (КСР) има компетенције у свим питањима из области радничког самоуправљања.

Конференција радничког самоуправљања доноси одлуке већином гласова у присуству најмање половине чланова (арт. 9, уст. 2).

Избор радничког савета предузећа врши колектив тајним и непосредним гласањем у случају када не постоје раднички савети одељења. У противном, колектив бира непосредно савете одељења који из својих редова бирају чланове за раднички савет предузећа у који улази најмање 2/3 радника. Раднички савет предузећа одлучује о свим питањима радничког самоуправљања ако нису била разматрана на конференцији, искључујући само она која су у надлежности конференције радничког самоуправљања (КСР) чл. 16).

У случају потребе раднички савет предузећа бира из својих редова председништво (prezydium) арт. 13. Уст. 2. и 3).

Извршни орган радничког самоуправљања је директор предузећа. Он је обавезан да обустави спровођење одлука конференције радничког самоуправљања (КСР) или радничког савета уколико су у супротности са правом или планом предузећа. арт. 21. Уст. 2. арт. 22).

2. Суштинску промену у структури радничког самоуправљања предузећима Пољских Пољопривредних Газдинстава (ПГР) Извршила је одлука Председништва Синдиката Пољопривредних Радника (Prezydium Zarzandu Gtownego Zwiazku Zawodowego Pracownikow Rolnych) од IX 1970. г. у вези организационе структуре радничког самоуправљања (ПГР) као и у специјализованим предузећима (није објављена). Она је узела у обзир актуелне проблеме радничког самоуправљања тих предузећа, тесно повезане са текућим променама у систему руковођења предузећима, а манифестоване у концентрацији и специјализацији производње у организационим

јединицама сложених (wielozatadowych) предузећа. Заснована је на досадашњем искуству радничког самоуправљања⁵¹).

Задржавајући и даље у основним предузећима самоуправну структуру из минулих година, иновација се односи на организациону структуру радничког самоуправљања у сложеним предузећима узимајући при томе у обзир не само организациону структуру већ и чињеницу да ли се организационе јединице налазе на пуном унутрашњем односно ограниченом привредном рачуну или не. Отуда су за сложена предузећа, чије организационе јединице не послују по принципима привредног рачуна предвиђени следећи самоуправни органи: Конференција Радничког Самоуправљања (КСР) и раднички савет на нивоу предузећа као и раднички савети одељења на нивоу организационе јединице предузећа.

У Комбинатима Пољских Пољопривредних Газдинстава (ПГР) и у сложеним предузећима чије организационе јединице послују са пуним или ограниченим привредним рачуном — Конференција Радничког Самоуправљања (КСР) и раднички савет делују у оквиру организационих јединица тих предузећа (пољопривредно предузеће), а Конференција радничког самоуправљања (КСР) и њено председништво (КСР), на нивоу целог предузећа.

Померање радничког савета у организационој структури радничког самоуправљања у комбинатима (ПГР) и сложеним предузећима, која послују по методи привредног рачуна, на нивоу пољопривредног предузећа, има за циљ да омогући том самоуправном органу непосредно бављење производњом (оперативом), што није било могуће када се он налазио на нивоу управљања предузећем. Обзиром на чињеницу да је битка за производњу, за правилну организацију процеса рада присутна и у пољопривреди раднички савети одељења су подигнути на ниво управљања сложеним предузећем. Обим њиховог деловања, одређен прописом закона о радничком самоуправљању из 1958. г. знатно је проширен, што је имало за циљ повећање утицаја председништва колектива на суштинске проблеме привреде услужних органа, а такође омогућавање члановима радничког самоуправљања боље спровођење у живот принципа предвиђених у чл. 3 w/w закона из 1958. г. Идеју о радничком савету, претварају у одлуку чланови дотадашњих радничких савета одељења, председник или неки други представник одељенског савета синдиката, или секретар, или представник (основне) партијске организације. Овакав став, предвиђен одлуком, истовремено омогућује смањење броја чланова радничког савета.

Самим тим у предузећима пољопривредних газдинстава која послују на принципу пуног унутрашњег или ограниченог привредног рачуна створени су услови за формирање конференције радничког самоуправљања. Конференцију радничког самоуправљања чине: чланови радничког савета, чланови одељенских савета синдиката, чланови извршног тела одељења (основне) партијске организације као и представници омладинске организације и научно-техничких удружења.

51) Увод у облику Председништва Синдиката Пољопривредних Радника од 9. IX 1970. г. у вези организацијске структуре радничког самоуправљања ПГР-има као и специјализованим предузећима (није публикована).

У вези са тим померањем у хијерархији управљања сложеним пољопривредним предузећем, (КСР) предузећа и његово представништво, делују као органи II реда.

Конференцију радничког самоуправљања чине: председници радничких савета организационих јединица, председници савета синдиката, председници одељенских (основних) партијских организација, чланови савета синдиката предузећа, чланови комитета предузећа (егзекutive) Пољске Уједињене Радничке Партије (ПЗПР) и представници омладинске организације као и научно-техничких удружења.

Конференција радничког самоуправљања (КСР) пољопривредног предузећа бира Председништво (КСР) у саставу од 5 до 9 чланова.

И, тако се у сложеним предузећима искристализовала структура нормативних органа радничког самоуправљања, у којој се појављује двостепеност у оквирима Конференције Радничког Самоуправљања (КСР). Тај самоуправни орган делује у одређеној организационој јединици предузећа као и на нивоу управљања предузећем.

Ова структура радничког самоуправљања постоји у оним пољопривредним комбинатима, који су настали као резултат реорганизације комбината, државних пољопривредних организација или комбината воћарских државних газдинстава. Она је прилагођена организационој структури пољопривредног комбината. У тој ситуацији довољна је општа одредба о задацима органа радничког самоуправљања, у одлуци Нр. 82/76, у вези пољопривредних комбината.

IV

Одредбом из § 3 уст. 1 одлуке нр. 82/76 утврђен је принцип територијалног груписања комбината у организацију Централне Управе Државним Пољопривредним Предузећима (w Centralnym Zarzadzcie Panstwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej) као и других државних пољопривредних предузећа. Одредба не садржи у себи став који признаје већи степен самосталности комбинату у односу на удружење.

Она дозвољава једино проширивање типичних делатности пољопривредних комбината: услужних, трговинских и научно-истраживачких. Ова последња сфера делатности служи за ширење техничког и технолошког напретка у пољопривредној производњи. У том случају специфична организационо — правна структура пољопривредних комбината у односу на индустријске и грађевинске указује на суштинске резултате.

У изузетним случајевима могућа су одступања од горе наведеног принципа. Министар пољопривреде може да подреди комбинат непосредно Централној управи пољопривредних Предузећа (Centralnemu Zarzadowu Panstwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej). Такво решење садржи одлука Савета Министара нр. 177. од 15. VIII 1976. г.⁵²⁾ и уноси измене у одлуку нр. 82/1976. Р.М. За сада је Министар Пољопривреде овакво решење применио у случају Пољопривредног Комбината „Нотећ” у Стшелц-у⁵³⁾,

52) М.П. 1976, нр. 35, поз. 152.

53) Видети одлуку Министара Пољопривреде из 1967. г. у вези измене надређене јединице Пољопривредноом Комбинату „Нотећ” у Стшелцах (није публикована).

поверављући му уједно и функцију предузећа генералне дирекције типа „А“⁵⁴⁾ коју ће вршити поред својих привредних задатака. На тим основама Пољопривредни Комбинат „Нотећ“ у односу на у њему здружена предузећа поседује права и обавезе у обиму као и Удружења Државних Пољопривредних предузећа⁵⁵⁾.

Ово се односи изузетно на случај непосредног подређивања пољопривредног комбината Централној Управи Државним Пољопривредним Предузећима (Centralnemu Zarzadowy Panswowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej⁵⁶⁾).

Досадашње практично искуство указује на разликовање два типа пољопривредних комбината: пољопривредне комбинате који врше додатну функцију предузећа генералне дирекције типа „А“ и остале пољопривредне комбинате.

Правни положај обичног пољопривредног комбината у доношењу одлуке нр. 82/1976 Р. М. не разликује се битно од правног положаја пољопривредног предузећа⁵⁷⁾.

Он се појавио као резултат реорганизације, дакле, трансформацијом постојећег државног комбината пољопривредних газдинстава. У тој ситуацији се правно третира као трансформисано државно пољопривредно предузеће. Пољопривредни комбинат није удружење предузећа за то што је обухваћен јединственим привреднофинансијским планом. У таквим условима свако (основно-прим. прав.) предузеће поседује самосталност у процесу производње само у оквирима тога плана. Мада је организациона структура комбината прилагођена финалној производњи, она дозвољава појединим предузећима самосталну реализацију оног дела производње који је у плану комбината представљен као обавезан за то предузеће. Извршење привредно-финансијског плана комбината обезбеђује инокосно руководство које и синхронизује кооперацију предузећа. Ова предузећа, удружена у процесу пољопривредне производње, формирала су се у смислу правно-организационог облика, као сложена државна пољопривредна предузећа⁵⁸⁾.

Ни пољопривредни комбинат не располаже већим степеном самосталности у односу на надређене органе. У том смислу одлука у вези пољопривредних комбината не садржи у себи ништа ново. Поред тога суштинска одлука комбината није веће осамостаљивање. Изгледа да се у условима интензивног развоја пољопривредне производње јавља потреба за његовом све већом специјализацијом што условљава рационалнију кооперацију специјализованих пољопривредних предузећа. Између познатих правно-организационих облика државне пољопривреде комбинат пружа најбоље услове за кооперацију.

54) Видети одлуку Министра Пољопривреде из 1967. г. у вези додељивања Пољопривредном Комбинату „Нотећ“ у Шчелцима функције административног предузећа типа „А“ (није публикована).

55) Видети статут Пољопривредног Комбината „Нотећ“ као административног предузећа типа „А“.

56) Друго мишљење износи З. Ниедбала, Држава и Право (Panjstvo i Prawo), 1977. з 1, стр. 33.

57) Т. Рабска, Административно право индустријских односа (Prawo administracyjne stosunków gospodarczych), 1977, стр. 56 и следећа; Z. Rybicki, Привредна администрација ПНР (Administracja PRL) 1975, стр. 164 и следећа.

58) Pytkowski, Организација и економика . . . , 1976, стр. 134.

Прелазећи на утврђивање разлика треба рећи следеће: Пољопривреди Комбинат је државна привредна организација која делује сагласно утврђеном статуту. У принципу, државна предузећа послују под руководством свог министра на основу статута.

Поред привредне, делатност комбината се проширује на услужна, трговинска и научно-истраживачка подручја.

Делокруг комбината може се проширити одлуком статута о укидању обавезе учешћа у домаћем робном промету.

У организацију комбината поред директора улазе и колегијални органи. Обавезни орган је колегијум а факултативни-економско-технички савет. Увођење колегијалних органа у организацију комбината може се објаснити величином те државне организације у оквиру које, са развојем специјализације, јача кооперација.

На основу претходног разматрања може се закључити да је пољопривредни комбинат по својој правно-организационој структури државно предузеће. Комбинат који настаје као резултат реорганизације и трансформације постојећег државног привредног предузећа не садржи у својој структури карактеристичне особине које би га јасно разликовале од државног предузећа.

Стога се може прихватити да је пољопривредни комбинат државно предузеће са правно-организационом структуром прилагођеном потребама интензивнијег развоја пољопривредне производње и специјализације.

др Виктор Павлак

ПРАВНИ РЕЖИМ КООПЕРАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ПОДРУШТВАЊЕНЕ И ИНДИВИДУАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ

I

У првим послератним годинама Југославија је улагала велике напоре да повећа обим пољопривредне производње, као и продуктивност рада у овој области привреде. Сматрало се да се то може реализовати у првом реду стварањем крупних пољопривредних добара која ће бити у рукама државе, а исто тако и развијањем земљорадничког задругарства, и то, пре свега, задружних колективних газдинстава. То су у ствари била газдинства за заједничку обраду земље или сељачке радне задруге. Овакве радне задруге оснивале су се и шириле веома брзим темпом, тако да је, на пример, у току 1951. било скоро 7.000 сељачких радних задруга. У њих је било учлањено 14,7% од укупног броја домаћинстава и оне су обухватале 19,4% од укупних обрадивих површина у Југославији.

Међутим, из многих разлога сељачке радне задруге нису могле остварити оне резултате које смо од њих очекивали. На првом месту Југославија није располагала материјалним и техничким могућностима путем којих би рад у овим задругама био учињен продуктивнијим. Тако су често ове задруге представљале просто механичко спајање низа заосталих газдинстава на којима се и даље радило на стари и примитиван начин. Поред тога при стварању ових задруга често нису били поштовани демократски принципи и начело добровољности, на која је иначе тако упорно указивао Лењин, па је то чланове радних задруга чинило незаинтересованим за рад и успех оваквих газдинстава.

Због свега Југославија је почев од 1953. па надаље донела разне законске прописе и одређене економске мере на основу којих је било могућно напустити овакав метод социјалистичког преображаја пољопривреде какав су представљале сељачке радне задруге. Али, с друге стране, било је јасно да постепено напуштање овог метода подруштљавања индивидуалних поседа још никако не значи да би се тиме решио проблем све већег заостајања пољопривреде у односу на остале области привреде. У периоду од 1953. па до 1957. Југославија је, истина, настојала да омогући бржи развој ондашњих државних пољопривредних добара и сличних газдинстава, у чему су и остварени извесни резултати, али све је то било недовољно, пошто су ова газдинства обухватала само око 10% обрадивих површина, а све остало је припадало индивидуалним произво-

бачима. Дакле, суштина проблема била је и почетком педесетих година, као, уосталом, и све до данас, када друштвени сектор у пољопривреди има тек око 15% од свих обрадивих површина, — како и путем којих метода обезбедити већу продуктивност рада и већи обим продукције управо на индивидуалном сектору у пољопривреди. Југославија се, полазећи од сопствених искустава стечених у времену од 1945. до 1953. са сељачким радним задругама, као и имајући у виду искуства и неких других социјалистичких земаља, — није могла одредити за неку колективизацију села, пошто су се индивидуални произвођачи тешко мирили са свим солуцијама које би угрожавале и уопште доводиле у питање њихово власништво над земљом. Зато је требало наћи неки метод који би респектовао та права индивидуалних власника на земљу, али који би истовремено омогућио брзи развој пољопривреде на индивидуалном сектору.

Ми смо при том имали у виду, како то истиче Кардељ, да за нас колективизација земље није и не може бити никакав догматски фестиш. „Практички постоји само питање најпогоднијег метода и средства у социјалистичком преображају села. Зато за нас има свој смисао само такав његов облик и метод који даје веће а не мање економске резултате од приватног сељачког газдинства. А то је могуће само под условом да се читав процес одвија на бази материјалне заинтересованости оног од кога зависи успех такве, на нови начин организоване пољопривредне производње”.¹⁾

При решавању овог питања ми смо увек имали у виду дубоку везаност индивидуалног сељака за свој посед и наглашавали смо да се он и данас, у условима када у нашој земљи политичку власт и одлучујуће и кључне економске позиције држи у својим рукама радничка класа, — веома тешко одваја од њега. Ми се истовремено овом приликом сећамо и познатих речи Кауцког о томе када он говори о времену када ће, после једне социјалне револуције, доћи до преласка крупних капиталистичких газдинства и у индустрији и пољопривреди у друштвену својину и када ће самостална, чисто пољопривредна, ситна газдинства изгубити сваку привлачну снагу за своје сопственике. Кауцки је говорио да се самостално ситно пољопривредно газдинство у развијеним европским земљама крајем XIX века још одржавало или помоћу споредне зараде у индустрији, или помоћу најамног рада на крупним пољопривредним газдинствима, или, најзад, тамо где нема ни првог ни другог, него где ово газдинство иступа као тобожњи конкурент крупној пољопривредној производњи, — онда се ту одржавало само помоћу прекомерног и крајње исцрпљујућег рада, помоћу варварства, како је говорио Маркс. Али кад буде дошло до преласка свих крупних газдинстава у друштвену својину, кад се са свих страна око сељака буду појавиле социјалистичке латифундије, које више неће обрађивати бедни најамни робови, већ имућне задруге слободних и срећних људи, тада ће, закључује Кауцки, сељаци, уместо да беже са сопствене парцеле земље у град, још брже бежати са те парцеле земље у задружна крупна газдинства. И тако ће социјалистичка крупна произ-

1) Едвард Кардељ, Проблеми социјалистичке политике на селу, Београд, 1959, с. 47, 48.

водња имати да донесе сељаку не експропријацију већ спасавање од пакла за који га је везивала његова приватна својина.²⁾

Међутим, наводећи ове речи Кауцког, ми желимо да подвучемо да ова предвиђања не треба схватити буквално, као да би одмах, после преузимања власти од стране радних маса, после социјалистичке револуције, сви индивидуални сељаци одмах и с највећим одушевљењем приступили оваквим задругама, одричући се при том својине над својим поседима. До тога не би могло доћи одмах, пре него што се створе потребни економски и друштвени услови, ни у развијеним земљама Западне Европе, на које је мислио Кауцки, да је у њима неким случајем дошло до такве револуције, а утолико пре до тога није могло одмах доћи у нашој земљи, која је до 1941. била, као што се зна, типична заостала земља и која је десетак и више година после преузимања власти од стране радничке класе морала да улаже огромне напоре у вези с развијањем индустрије и осталих грана привреде, због чега није могла посветити довољно пажње пољопривреди. Зато она још није ни могла да створи таква крупна пољопривредна задружна и слична газдинства која би својом организацијом, својом техничком опремењеношћу и својом великом продуктивношћу рада толико одскакала изнад приватних индивидуалних газдинстава, да би тако неодољивом снагом привлачила себи индивидуалне сељаке и да би они са својом земљом радо улазили у оваква газдинства. Да би се у нашим условима до овога могло доћи, биће потребан свакако један дужи процес. За то време морају се у реконструкцији наше пољопривреде тражити и поступно примењивати извесне еластичне, али зато не мање ефикасне форме, помоћу којих ће се моћи модернизовати и повећати наша пољопривредна производња, а при чему се неће морати дирати у најосетљивије место у менталитету и психологији нашег индивидуалног сељака, у питању својине над његовим поседом.

У вези са овим требало би се за тренутак поново вратити на положај ситних робних произвођача, међу којима и на положај индивидуалних сељака у капитализму. Лењин је истицао да капитализам у начелу тежи да сваку ситну робну производњу, пре или после на одређеном ступњу, претвори у капиталистичку. У вези с овим Лењин подвлачи да је са прогресом крупне производње нераздвојно везан „пораст пролетаризације и експропријације сеоског становништва, повећање броја парцелних газдинстава и броја сељака чији главни извор за егзистенцију постају узгредне зараде, јачање беде у средњем сељачком становништву, код кога су се услови газдинстава највише погоршали”.³⁾ Због тога ситна робна производња у капитализму не може да остане изолована. Њу капитализам или директно потискује и уништава, или је на посредан начин, економским путем, укључује и уклапа у свој механизам и присиљава је да ради за његов рачун и у његовом интересу, при чему ова ситна робна производња формално задржава своју самосталност. На овај начин се у капиталистичком друштвеном систему мења карактер ситне робне производње и она постаје део укупне капиталистичке производње. Овај по-

2) Карл Каутски, Аграрно питање, Београд, 1953. с. 294, 295.

3) В. И. Лењин, Аграрно питање и „критичари Маркса”, Београд, 1954, с. 111.

средни метод везивања индивидуалних сељака као самосталних ситних робних произвођача за капиталистичку привреду, и то преко прерађивачке индустрије, трговине, банака, задружних организација и слично, капитализам је обилато и широко користио да би се пробио у пољопривреду, заобилазећи при том приватну својину над земљом и не дирајући у њу.⁴⁾

Сада се, имајући све ово у виду, поставило питање које је за нас изванредно интересно: зашто у нашим савременим условима социјалистичка привреда не би могла на сличан начин да веже за себе, ако не све, а оно бар знатан број ситних робних произвођача на селу, да их на овај или онај начин укључи у социјалистичке облике производње, а да при том за извесно време не задире у њихову приватну својину над земљом и у њихову самосталност као робних произвођача?⁵⁾

Још је Кауцки предвиђао да ће освајање политичке власти од стране радничке класе и подруштвљење индустрије и осталих привредних грана које су са њом уско повезане имати одређеног утицаја и на пољопривреду и да ће у вези с тим све веће сједињавање пољопривредне и индустријске производње, односно индустријализација пољопривреде, допринијети све већем подруштвљењу и саме пољопривредне производње и јачању социјалистичких елемената у овој области привреде. Кауцки у вези с овим, више примера ради, наводи да ће се сељаци који производе шећерну репу, без икакве експропријације, него просто подруштвљењем фабрика шећера, већ претворити од делимичних радника капиталистичких предузећа у делимичне раднике друштвених предузећа. То би исто важило и за произвођаче млека према фабрикама за прераду млечних производа, затим за произвођаче хмеља, грозља, жита, итд. у односу на предузећа која се баве прерадом ових производа, а која ће после социјалистичке револуције бити подруштвљена. На овај начин ће непаразитска ситна сељачка газдинства постати карице друштвене производње, пошто ће национализацијом пољопривредне индустрије, која за свој рад троши аграрне сировине и од које, с друге стране, зависе сами пољопривредници, — власт државе и друштва над овим газдинствима бити велика. Али то не би доводило до поробљавања и експлоатације оваквих ситних газдинстава од стране државе, него би, напротив, сељаци пољопривредни радници могли у перспективи постати нарочито цењена радна снага.⁶⁾

Наравно, ни Кауцки ни класици марксизма-лењинизма уопште нису ни могли нити су желели да детаљно предвиде и пропишу све форме и све методе помоћу којих ће се у једној земљи спроводити социјалистички преображај пољопривреде. То ће, као што је познато, зависити од низа конкретних историјских, економских, друштвено-политичких и осталих околности које владају у свакој појединој земљи која изграђује социјализам. Али, оно што је нужно и неопходно овде подвући, то је да се у нашим садашњим условима може приступити одлучним мерама у вези с модернизацијом пољопривредне производње, у вези с унапређењем по-

4) Хилмија Хасанагић, Аграрно и сељачко питање (Проблеми пољопривреде у Југославији, Београд, 1956), с. 64, 65.

5) Хилмија Хасанагић, исто, с. 65.

6) Карл Каутски, Аграрно питање, с. 291—293, 431.

љопривреде уопште и, посебно, на газдинствима индивидуалних сељака и без промене својинских односа на селу.

Као што је познато, до значајних квалитативних промена у пољопривредној производњи у нас није могло доћи без великих инвестиционих средстава, а та средства се не могу реализовати на бази ситног сељачког поседа, па зато индивидуални сељаци не могу бити носиоци проширене репродукције и нових метода у обради земље у нашој пољопривреди. У ствари, само индивидуално сељачко газдинство нема материјалних снага за озбиљније унапређивање пољопривредне производње, а без озбиљног повећања производње не може се у нашим условима ни замислити социјалистички преображај села. Међутим, иако ми у вези с реконструкцијом наше пољопривреде не идемо по сваку цену на измену својинских односа на селу, ми смо од 1956. па наовамо стали на гледиште да је за модернизацију и подизање наше пољопривреде неопходно ићи на подруштвљење самог процеса рада и на имањима индивидуалних земљорадника, и то у првом реду преко општих земљорадничких задруга и њихових производних јединица. Ми настојимо да то остваримо тиме што ћемо овим задругама ставити на располагање потребне кредите и што ћемо их снабдети свим модерним средствима за производњу. Тако ће земљорадничке задруге, управљајући друштвеним средствима за производњу, организовати модерну обраду земље и на индивидуалним газдинствима и тиме постепено остваривати удруживање индивидуалних произвођача у социјалистичке пољопривредне организације, и то на бази друштвених средстава за производњу.

Из овог произилази да је суштина наше економске политике на селу имала да буде у постепеном подруштвљењу процеса пољопривредне производње и процеса проширене репродукције у овој области привреде. Ово би се имало спроводити путем повећања и развијања основних средстава за производњу, на првом месту у оквиру општих земљорадничких задруга, и то, што је најважније, не дирајући и ничим не угрожавајући приватно власништво индивидуалних сељака над земљом. Овакав метод реконструкције наше пољопривреде претпоставља један систем најуже сарадње између општих земљорадничких задруга и индивидуалних газдинстава и он се почео примењивати у Југославији од 1955. и нарочито од 1956. и 1957. Овај систем познат је код нас под називом кооперација и заснива се на потпуно слободним уговорним односима између индивидуалних произвођача и земљорадничких задруга и пољопривредних добара и на њиховим заједничким економским интересима.

Треба свакако напоменути још и то да овај метод унапређења и реконструкције наше пољопривреде представља једну еластичну форму која, не дирајући у својинска питања, омогућава квалитативне и одлучујуће промене у вези са самим начином пољопривредне производње. Јер, како је категорички тврдио Кауцки, „револуција за којом ми тежимо, није правна, већ економска револуција, она не представља преврат у односима својине, већ преврат у начину производње. (Подвукао К. К.). Њен циљ није укидање приватне својине, него укидање капиталистичког начин производње; она тражи укидање приватне својине само утолико

уколико је то средство за укидање капиталистичког начина производње. Највеће тешкоће које се супротстављају социјализму не леже у правној него у економској области". Овде се ради, како исти аутор каже на једном другом месту, о суштини ствари, а не о имену, о економским дејствима, а не о правним категоријама.⁷⁾ Зато и ми, у овој ситуацији ако можемо постићи одлучујуће промене и једну врсту преврата и квалитативног скока у начину производње у области пољопривреде и без дирања у право својине инокосних сељака на земљу, не морамо ићи на неке административне и насилне мере у погледу промене својинских односа на селу, утолико пре кад из сопственог искуства знамо да би их индивидуални сељаци врло нерадо прихватили.

Уосталом, у вези са овим треба подсетити и на то да се социјалистичка реконструкција пољопривреде не мора спроводити само и искључиво путем стварања крупних задружних и сличних газдинстава, пошто само постојање оваквих газдинстава још не мора значити да је овде реч о крупној пољопривредној производњи. Критеријум по коме се утврђује да ли се на неком газдинству организује и спроводи крупна или ситна производња није само величина дотичног газдинства, број хектара, итд., јер се и на оваквим „крупним“ газдинствима, као што је говорио Лењин, може радити на стари и примитиван начин (као што је то, био случај са добрим делом наших сељачких радних задруга до 1953.). С други стране, како даље подвлачи Лењин, може се развијати модерна, интензивна, и у ствари крупна пољопривредна производња, наравно уз већа улагања, и на малим поседима, малим по броју хектара.⁸⁾

II

Сада, пошто смо укратко изложили теоријско-правне основе на којима је настала кооперација између индивидуалне економије и земљорадничких задруга и пољопривредних добара, односно подруштвене економије у пољопривреди, — треба подвући да правни режим ове кооперације није свуда био исти и да је он зависио од типова кооперације и од гране пољопривреде. Треба, пре свега рећи да су, на пример, у оквиру кооперације у ратарству већ од 1957. па надаље постојали виши или развијенији и нижи облици кооперације.

А. Виши облици кооперације

Општа одлика виших или развијенијих облика кооперације састоји се у томе што овде земљорадничка задруга, односно пољопривредно добро и индивидуални произвођачи заједнички улажу рад и средства за производњу, заједнички сnose ризик, а остварене приходе деле — или би бар требало да деле, пошто се принципијелно томе тежи, — у сразмери која

⁷⁾ Карл Каутски, Аграрно питање, с. 327, 432.

⁸⁾ В. И. Лењин, Сочиненија, том IV, издање IV, с. 116.

одговара вредности уложених средстава, рада и репродукционог материјала сваке од ових двеју страна. Пореске и сличне обавезе према заједници сноси индивидуални произвођач.

Код овог облика кооперације задруга или добро узима на себе обавезу да својим машинама обради земљу индивидуалног сељака (подразумевајући овде дубоко орање, сетву, жетву итд.), као и да му стави на располагање сав репродукциони материјал. Сељак се обавезује да ће својом радном снагом и радном снагом својих укућана или евентуално и својом запрегом обавити тачно предвиђене послове, на пример, у вези с превозом и растурањем вештачког ђубрива, дрљањем, плевљењем белих жита, сакупљањем снопова, окопавањем кукуруза, итд. Сељак се такође обавезује да извезе на своје парцеле и стајско ђубре, ако га има. Сви радови које ће обавити и материјал који ће дати било задруга или добро, било произвођач унапред се процењују и уносе у уговор. Вредност радова и репродукционог материјала који ће дати задруга, односно добро или индивидуални произвођач уноси се у уговор или у фиксним износима, или се то одређује у виду процента којим се учествује у укупној расподели остварене производње. У ствари, у оба случаја партнерима је на основу збира свих ставки одређен укупан проценат у расподели добијених производа. Остварена производња дели се између оба партнера, као што видимо, сразмерно учешћу у трошковима производње које је сваки од њих имао. Уколико један партнер не изврши извесне радове у одређеном року или ако квалитет обављених радова не одговара условима предвиђеним уговором, онда те радове преузима и изводи други партнер, с тим што му се у одговарајућој сразмери повећава проценат његовог учешћа у расподели остварене производње.

Овај облик кооперације има две варијанте, и то у зависности од начина на који се обрачунава рента на земљу коју уноси индивидуални произвођач.

По првој варијанти вредност ренте за земљу која се обрађује на овај начин не одређује се у фиксном износу, него се уговором сељаку признаје да на име ренте може у одређеном проценту учествовати у расподели укупног приноса који ће се остварити на основу овакве сарадње између њега и задруге или добра. Иначе, овај облик има у себи све битне одлике којима се карактеришу виши облици кооперације.

Наведени облик кооперације омогућава власницима земље да добију већи износ ренте уколико буду остварени већи принципи на тој земљи. На овај начин сељаци у ствари захтевају једним делом и диференцијалну ренту која је настала на основу већих улагања које је извршила задруга или добро. Буду ли, обрнуто, приноси мањи зато што улагања нису била довољна или зато што се партнери нису довољно ангажовали у вези с обрадом земље, онда ће и апсолутни износи које ће сељак добити на име ренте бити мањи. Економски интереси оба партнера су овде међусобно уско повезани. Они заједнички носе ризик и уколико заједничким трудом буду постигли веће и боље резултате, у том случају ће и њихови приходи бити већи. Овај систем у довољној мери стимулира и индивидуалне сељаке и земљорадничке задруге и добра, али је он ипак знатно

повољнији за ове прве, и то с обзиром на то да им омогућава убирање диференцијалне ренте која се створила углавном без њихове заслуге.

И код друге варијанте, укупно остварени приход дели се између задруге или добра и произвођача сразмерно учешћу у трошковима производње, али се пре саме поделе прихода одбија већ раније уговором фиксно утврђени износ ренте који се исплаћује индивидуалном произвођачу. Исто тако одбијају се трошкови осигурања и исплаћују се задрузи или добру пошто су они претходно извршили осигурање устава. Овај начин обрачунавања ренте не дозвољава индивидуалном власнику земље да на основу свог права власништва захвата и онај део чистог прихода који је у ствари резултат додајних улагања задруге, односно пољопривредног добра.

Напред описана варијанта представља погодан облик кооперације који има извесних преимуштава у односу на остале облике, пошто се њиме, с једне стране, остварује, комплетно организовање пољопривредне производње на савременој основи, а, с друге стране, постиже се уско повезивање економских интереса задруге или добра и самог индивидуалног произвођача. На овај начин, под сасвим реалним условима, обезбеђена је економска заинтересованост и једне и друге стране.

Б. Нижи облици кооперације

а) Пружање услуга индивидуалним земљорадницима

Ово би био најпростији облик кооперације у ратарству и он се састоји у томе што земљорадничке задруге и добра набављају и продају индивидуалним произвођачима квалитетно семе, вештачка ђубрива, средства за заштиту биља и што им својим машинама пружају разне услуге у вези са обрадом земље. Услуге се пружају и задругарима и незадругарима, при чему се услуге задругарима рачунају нешто јевтиније, обично за 10%. Све услуге се пружају или за готов новац или уз плаћање у натури. Ове услуге се могу вршити и на кредит.

Код овог облика сарадње треба поменути три варијанте, и то: комплексну обраду земље индивидуалног сељака пољопривредним машинама, кредитирање производње и кооперацију између друштвеног сектора и групе индивидуалних сељака у обради земље.

Код прве варијанте друштвени сектор преузима на себе обавезу да помоћу својих машина у потпуности обради земљу индивидуалног произвођача, док индивидуални произвођач даје потребан репродукциони материјал и радну снагу. Овом формом кооперације задруга или добро prima обавезу да у најпогоднијим роковима и благовремено изврши све машинске радове и тако обезбеди повећање приноса. На овај начин се произвођач везује за средства за производњу којима располаже друштво и тиме се постижу већа продуктивност рада и већи принос на земљи индивидуалних сељака.

Друга варијанта овог облика кооперације одликује се тиме што у овом случају друштвени сектор узима на себе обавезу да својим машинама обави не само све радове на имању индивидуалног произвођача по унапред уговореним ценама, већ он даје и свој репродукциони материјал (семе, вештачко ђубриво итд.), затим му пружа разне услуге и савете преко својих стручњака, и то све с тим да индивидуални произвођач плати вредност свих услуга, радова и материјала тек после скидања усева. Код овог облика сарадње вредност свих радова које пружају задруга или добро својим машинама може се уговорити и у натури. Индивидуални произвођач се, са своје стране, обавезује да ће усеви осигурати против елементарних непогода, што ће задруга или добро исплатити на његов рачун, и да ће благовремено обавити радове око растурања вештачких ђубрива или да ће тражити на време помоћ друштвеног сектора, ако ове радове не би сам могао обавити, како не би трпела производња.

Овај облик кооперације пружа доста широке могућности за унапређење и повећање пољопривреде производње, пошто су њиме обухваћене разне мере које свакако доприносе повећању приноса и од чега имају користи и друштвени сектор и сам произвођач. Овакав начин обраде индивидуални сељак сигурно не би сам могао да спроведе својим оскудним средствима. Наравно, и у овом случају сељак сам располаже приходима са земље, али с тим да је дужан исплатити задрузи или пољопривредном добру вредност репродукционог материјала и услуга.

Код треће варијанте задруга или добро склапа уговор о обради земље с групом индивидуалних сељака чије се парцеле налазе у непосредној близини. Задруге или добра у овом случају дају индивидуалним сељацима, уколико се они сви сложе да приступе оваквом уговору, попуст од 10 до 20% од нормалне цене услуга, и то у зависности од укупне величине комплекса парцела који се на овај начин може образовати. Оваквој групи произвођача задруге и добра дају приоритет у кредитирању семеном, вештачким ђубривом и средствима за заштиту биља и нарочито у услугама машинског парка. Са своје стране, овакве групе произвођача се обавезују да ће користити све машине којима располаже друштвени сектор, а тако исто и семе и вештачка ђубрива. Друштво на овај начин постиже на потпуно добровољној основи стварање већих комплекса за обраду, чиме се у ствари много економичније искоришћава машински парк. Ово је од изузетне важности за нашу пољопривреду, нарочито када се имају у виду ограмна расцепканост и растуреност поседа у нашој земљи и велике тешкоће на које се досад наилазило у вези са спровођењем законских прописа о комасацији. Ова варијанта постаће актуелна касније са усвајањем Закона о удруженом раду од 25. XI 1976., чиме ће се олакшати спровођење комасације у појединим регионима.

Иако се у свим овим случајевима не може говорити о производној кооперацији у правом смислу, пошто индивидуални произвођачи имају само обавезу да друштвеном сектору плате услуге које им он пружа, а сами потпуно слободно располажу свим приходима које остваре на земљи, — ипак и овде има извесних нових елемената којих раније није било у односима између задруга и индивидуалних произвођача. Наиме, кроз ове облике сарадње постиже се благовремена и модерна обрада земље, предвиђа

се и чак чини обавезним употреба вештачких ђубрива и примена разних агротехничких мера и остварују се извесни облици добровољног груписања земљишних парцела, што све доприноси унапређењу и повећању пољопривредне производње

б) Контрахирање

Кроз овај облик сарадње између друштвеног сектора и индивидуалних произвођача даје се произвођачима бескаматни аванс у новцу и још чешће у виду репродукционог материјала, услуга машинског парка, заштитних средстава и осигурања усева. Мада је овај облик сарадње између задруга односно пољопривредних добара и индивидуалних сељака био познат и раније, ипак се и овде могу наћи извесни елементи који представљају нешто ново у односу на протекли период. То се види, пре свега, по обавезама које сељаци преузимају у вези с применом разних агротехничких мера и слично. На пример, склапајући уговор о контрахирању индивидуални произвођач се обавезује да ће преузети вештачко ђубриво у прописаним количинама, затим квалитетно и затрашено семе, да ће користити машинске услуге задруга или добара, да ће признати трошкове осигурања и да ће, најзад, после жетве продати задрузи одређене количине аграрних производа који су били предмет контрахирања.

в) Закуп земље

Добар број општих земљорадничких задруга, уколико не ступи са индивидуалним сељацима у више облике кооперације, узима њихову земљу у закуп и обрађује је обично у оквиру својих економија. Најчешће земљу дају у закуп лица која се баве разним непољопривредним делатностима (радници и службеници), а имају нешто земље у селу, или су пак то земљорадници без довољно радне снаге или без инвентара и радне стоке, каквих данас има у Југославији све више. Земљорадничке задруге, узимајући земљу у закуп, склапају уговоре са власницима о трајању закупног односа и о висини закупа. Задруге теже томе да склопе уговоре на дужи рок, јер им се тек у том случају исплати да предузимају низ агротехничких и других мера у вези с побољшањем плодности тла, итд., док сељаци опет теже да закупни однос буде по могућности што краћи. Досад су уговори о закупу склопани на једну до две, а ређе на две до пет година. Висина закупа веома варира, у зависности од квалитета земље, од тога да ли се у дотичном крају нуде мање или веће површине у закуп, итд.

У вези с овим треба додати да данас на нашем селу све више срећемо појаву да многи власници земље, који су прешли на рад у индустрију и друге непољопривредне делатности, постепено напуштају земљу или су спремни да је сасвим напусте, па је зато ређе обрађују у својој режији, а много чешће је дају у наполицу или је нуде у закуп или на продају. На овај начин се у ствари може вршити подруштљавање земље без икакве ванекономске принуде. Земљорадничке задруге су почеле да користе ове могућности и да купују земљу или да је узимају у дугогодишњи закуп и

да тако на овим површинама, најчешће преко својих економија, организују модерну производњу.

И у осталим гранама пољопривреде као што су сточарство, воћарство и дугогодишњи засади, повртарство, производња индустријског биља, могу се сresti разноврсни облици кооперације између подруштвене и индивидуалне економије у овој области привреде чији је правни режим прилагођен карактеру и специфичним условима производње у свакој посебној грани.

III

У периоду од 1975. па све до данас кооперација између индивидуалних власника земље и задруга и пољопривредних добара била је прихваћена у најширим сразмерама, иако уз извесна колебања и одређене тешкоће, и показала се економски потпуно оправданом, што нарочито важи за ниже видове кооперације. Индивидуални пољопривредни произвођачи нашла су економског интереса у сарадњи са друштвеним сектором у пољопривреди, пошто су тако уз помоћ задруга и пољопривредних добара могли да остварују знатно веће приносе него раније, и то не само у области биљне производње него и у осталим гранама пољопривреде, а пре свега у сточарству.

Југославија је настојала да, регулишући правни режим кооперације између индивидуалне и подруштвене економије у области пољопривреде, не створи могућности и услове за примену неких административних мера путем којих би се евентуално покушало да се присиле индивидуални власници да и против своје воље прихвате поједине облике сарадње са друштвеним сектором у домену аграрне производње. Зато су са потребном опрезношћу и формулисале поједине одредбе у законским текстовима који се односе на учлањивање индивидуалних сељака у пољопривредне задруге, у којима се као услов за чланство предвиђају извесни обавезни облици сарадње са задругама. То исто важи и за прописе који се односе на минимум агротехничких мера које на својим газдинствима морају примењивати индивидуални сељаци и у чему им могу кроз поједине видове кооперације пружити помоћ и земљорадничке задруге. Слична је ситуација и са прописима који се тичу услова под којима се може вршити комасација уситњених и растурених земљишних парцела индивидуалних власника.

Упркос томе што се правни режим у оквиру кога се развијала сарадња између подруштвене и индивидуалне економије у области пољопривреде до почетка седамдесетих година показао као довољно еластичан и погодан и упркос томе што су у оквиру ове кооперације били постигнути значајни резултати у модернизовању и унапређењу пољопривредне производње, — ипак су се у том режиму све више испољавале и разне слабости и недостаци. То се, пре свега, огледало у томе што нису у довољној мери респектована права задружних организација и друштвених газдинстава у вези са оваквим облицима сарадње са индивидуалним власницима, што лије био на најадекватнији начин регулисан положај ових привредних организација у читавом систему репродукције у привреди, као и у систему

расподеле, затим што није такође био довољно решен ни довољно загарантован положај индивидуалних власника који су се јављали као партнери поменутих организација у оквиру овакве кооперације.

IV

Нови Устав Југославије од фебруара 1974. и нарочито Закон о удруженом раду из новембра 1976, с обзиром на оно што је напред речено, — посвећују највећу пажњу правном режиму којим се регулише кооперација између индивидуалне и подруштвене економије у пољопривреди. Тако се у чл. 61. Устава наглашава да на основу личног рада земљорадници имају, у начелу, исти положај и у основи иста права као и радници у удруженом раду друштвеним средствима. Оваква права они имају и у погледу удруживања рада и средстава, као и у односима размене на тржишту и кредитним односима.

У чл. 62. Устава каже се да земљорадници могу свој рад и средства рада удруживати у земљорадничке задруге и друге облике удруживања земљорадника или их удруживати са организацијама удруженог рада. Ова одредба је, како ћемо видети нешто касније, од посебног интереса и важности за развој земљорадничког задругарства, пошто су се на основу ње створиле могућности да се уместо задруга и уз њих развијају и други облици повезивања земљорадника и то, пре свега, са појединим пољопривредним добрима, комбинатима и слично.

У даљем тексту истог овог члана подвлачи се да земљорадничка задруга има, у принципу, положај, права, обавезе и одговорности организације удруженог рада. У четвртном ставу истог овог члана каже се да из дохотка који земљорадничка задруга оствари својим радом и пословањем земљорадницима, који у задрузи удружују свој рад и своја средства, припада део дохотка сразмерно доприносу који су они у остваривању тог дохотка дали својим радом и удруживањем средстава, односно сарањом са задругом.

У чл. 63. се посебно подвлачи да земљорадници који свој рад и средства рада удружују непосредно или преко земљорадничке задруге или неког другог облика удруживања земљорадника са другом организацијом удруженог рада и са њом трајно сарађују, — управљају равноправно са радницима те организације заједничким пословима, затим скупно одлучују о заједнички оствареном дохотку и учествују у њиховој расподели према свом доприносу у остваривању тог дохотка и сагласно са већ раније склопљеним самоуправним споразумом.

Закон о удруженом раду ближе разрађује и детаљније конкретизује основне уставне принципе из домена земљорадничког задругарства и уопште удруживања индивидуалних пољопривредних произвођача. Тако се у чл. 31. овог Закона, у ставу 2. и 3. каже да земљорадници слободно одлучују о удруживању у земљорадничке задруге и друге облике удруживања земљорадника и да они задржавају право својине на земљишту, односно на средствима која удружују у земљорадничку задругу, осим ако уговором о удруживању није другачије одређено.

Чл. 276, став 1. Закона о удруженом раду говори о томе да удружени земљорадници самостално, заједно и равноправно управљају радом и пословањем задруге, уређују међусобне односе у раду, у стицању дохотка и распоређивању дохотка и чистог дохотка и слично.

У чл. 276, ст. 2. истог Закона каже се да ако одређене послове у земљорадничкој задрузи обављају радници, онда су они у остваривању својих права и обавеза у задрузи равноправни са удруженим земљорадницима. У чл. 277. наглашава се да се права удружених земљорадника по основу личног рада у земљорадничкој задрузи утврђују сходно правима која имају радници у удруженом раду друштвеним средствима по основу текућег и минулог рада, а зависно од материјалних могућности за њихово остваривање. У чл. 278. изричито се подвлачи да земљорадничка задруга има, у начелу, исти положај, права, обавезе и одговорности као и друге радне организације, а нешто даље у Закону се подвлачи да се у оквиру земљорадничке задруге могу конституисати једна или више основних организација удруженог рада.

Аутори Закона о удруженом раду с правом су водили рачуна о условима под којима се у оквиру земљорадничке задруге могу оснивати поједине организације удруженог рада, а тако исто и како ће оне функционисати. Зато се у чл. 280. предвиђа да се односи између удружених земљорадника и радника у основној организацији у саставу земљорадничке задруге, односно између удружених земљорадника или радника у тој основној организацији и радника у радној заједници, — уређују самоуправним споразумом у складу са законом. Овим самоуправним споразумом може се предвидети да је основна организација у саставу земљорадничке задруге дужна да обавља послове првенствено за удружене земљораднике, да не може без пристанка удружених земљорадника мењати предмет свог пословања или се издвојити из састава задруге, ако би се њеним издавањем отежао нормалан рад и пословање задруге.

Члан 287. Закона посвећен је изванредно важном и веома осетљивом питању и односи се на одговорност задруге и њених чланова за преузете обавезе. Ту се подвучи да земљорадничка задруга одговара за преузете обавезе средствима којима располаже. Ако је у земљорадничкој задрузи формирана основна организација удруженог рада, онда за обавезе задруге одговара и та основна организација, и то супсидијарно или солидарно, тј. онако како је то предвиђено самоуправним споразумом. Уколико се обавезе земљорадничке задруге нису могле измирити на овакав начин, како је то напред наведено, у том случају за те обавезе одговарају супсидијарно и удружени земљорадници, и то средствима која су удружили у задругу, изузев својим пољопривредним земљиштем, у складу са самоуправним споразумом о удруживању у задругу и уговором који су закључили са задругом којим је регулисано питање својине над земљом чланова земљорадничке задруге.

Посебну пажњу заслужују оне одредбе Закона о удруженом раду у којима се изричито утврђује могућност конституисања основне организације коопераната, и то од стране удружених земљорадника и од стране радника. Закон у члановима 292. и 293. полази од става о потреби органи-

зовања земљорадника у основне организације коопераната и у оним случајевима када земљорадници непосредно удружују свој рад, земљиште и друга средства у оквиру трајне сарадње са организацијама удруженог рада. Закон предвиђа обавезу такве организације удруженог рада да постигне организовање основне организације коопераната и предузима потребне мере да дође до њеног организовања. Према овом Закону основна организација коопераната може по своме саставу бити: једнотипна — када је организована само од удружених земљорадника, и мешовита — када је организована и од удружених земљорадника и од радника. Специфичност положаја једнотипне основне организације коопераната огледа се у начину одређивања односа и стицању и расподела чистог дохотка и других међусобних односа земљорадника који су у њој организовани. Наиме, и у тим односима примењују се начела расподеле која важе за земљорадничке задруге.⁹⁾

Закон о удруженом раду, у чл. 294, предвиђа да одлуку о конституисању основне организације коопераната доносе земљорадници, и то: или сами или заједно са радницима у организацији удруженог рада са којом остварују трајну сарадњу. На основу ове одлуке земљорадници сами или заједно са поменутиим радницима закључују самоуправни споразум којим утврђују услове и начин удруживања, као и међусобна права, обавезе и одговорности. Занимљиво је подвући да се оваквим самоуправним споразумом не може искључити ни ограничити право других земљорадника да под једнаким условима приступе основној организацији коопераната, чиме се елиминише могућност појаве монополистичких тенденција у области кооперације у пољопривреди. На крају овог члана каже се да уколико не постоје потребни услови да би се могла створити основна организација коопераната, онда у том случају основна организација удруженог рада може закључивати уговоре о трајној сарадњи непосредно са појединим земљорадницима.

У Закону се говори и о нижим видовима кооперације у пољопривреди. Тако се у чл. 299. предвиђа да индивидуални земљорадници, који привремено или трајно и без заједничког ризика сарађују са земљорадничком задругом, односно са основном или другом организацијом удруженог рада, остварују своја права у складу са самоуправним споразумом о оснивању те задруге или друге организације удруженог рада и њиховим статутом. Треба међутим, додати да се међусобни односи који произилазе из ових облика сарадње регулишу уговором, а не самоуправним споразумом. Овај уговор закључује индивидуални земљорадник са задругом, односно са другом организацијом удруженог рада, у складу са начелима која важе за удруживање земљорадника у задруге, односно за заснивање трајне сарадње са другим организацијама удруженог рада.

Требало би, најзад, посебно нагласити да Закон о удруженом раду, у чл. 300, предвиђа да се земљорадничке задруге и основне организације у њиховом саставу, друге врсте удружења земљорадника, као и друге ор-

⁹⁾ Едвард Кардељ, Образложење Нацрта закона о удруженом раду, Београд, 1976, стр. 29.

ганизације удруженог рада са којима су земљорадници непосредно или преко својих задруга или других сличних асоцијација удружили свој рад, земљу и друга средства, — могу удруживати у задружне савезе и друга општа удружења, у складу са законом. Овакви задружни савези или слична општа удружења, у оквиру права и дужности утврђених њиховим статутима, учествују у покретању иницијативе за удруживање земљорадника, за самоуправно споразумевање о трајној сарадњи земљорадника који нису чланови задруга или сличних облика удруживања земљорадника, затим о сарадњи земљорадничких задруга, као и основних и других организација удруженог рада, у циљу његовог организованог укључивања у систем социјалистичких самоуправних односа, друштвеног планирања и остваривања других задатака утврђених њиховим статутима, а у сагласности са постојећим законским прописима.

Као што видимо, Устав Југославије од фебруара 1974. а тако исто и Закон о удруженом раду из новембра 1976. на нов начин постављају и решавају питање даљих односа између индивидуалних власника земље на селу, с једне стране, и земљорадничких задруга и уопште друштвених газдинстава, с друге стране. У њима се у ствари изграђују оквири у којима ће се — кроз самоуправне споразуме, који ће се склапати између свих заинтересованих партнера у области пољопривреде уопште и посебно између индивидуалних произвођача и земљорадничких задруга, регулисати и питања која се односе на услове у којима ће бити могућно да се проширују земљишне површине у друштвеном сектору или да се на друге одговарајуће начине омогућава подруштљавање процеса производње и на оним обрадивим површинама које се још налазе у приватном власништву. На овај начин ће се постепено заснивати и даље развијати и нови друштвени односи на селу.

С друге стране, Закон о удруженом раду ствара битне претпоставке на основу којих ће индивидуални власници на селу имати пуно поверење у основне организације удруженог рада у области пољопривреде и на основу којих ће се између њих остварити и за све partnere корисна сарадња. Тако ће се избећи парадоксалне ситуације које сада имамо на нашем селу када, на једној страни, желимо да развијамо свестрану кооперацију са индивидуалним произвођачима и да тако повећамо обим пољопривредне производње и продуктивности рада у овом сектору привреде, — и када се, с друге стране, смањује како сам број земљорадничких задруга, тако и обим њихове активности, као и њихова ефикасност.

У досадашњој ситуацији било је стотине па и хиљаде села без задружних и сличних организација које би помагале сељацима у њиховом раду, односно уз чију помоћ би они могли да унапређују пољопривредну производњу. Досад су у ствари многе земљорадничке задруге, без обзира на жеље и интересе њихових чланова, биле механички припајане пољопривредно-индустријским комбинатима и трговинским организацијама, па су на овај начин индивидуални произвођачи били мање или више препуштени себи у решавању сложених проблема везаних за организовање и развој савремене пољопривредне производње.

Како се то могло запазити из свега онога што је напред речено, нови Устав, као и Закон о удруженом раду, о коме је напред било речи, заједно са другим пратећим прописима који су већ донети или се припремају, — на нов, ефикаснији и еластичнији начин регулишу, поред осталог, и правни режим кооперације између подруштвљене и индивидуалне економије у пољопривреди, па се зато може с правом рећи да ће све то у значајној мери допринети не само модернизовању и даљем развоју пољопривредне производње већ и унапређењу и даљем развијању нових социјалистичких друштвених односа на југословенском селу.

др Велимир Васић

РАЗВОЈ ПРИВРЕДЕ И ПОЉОПРИВРЕДНОГ ПРАВА У ПОЉСКОЈ

I Опти услови развоја пољопривреде 1950 — 1957. г.

До другог светског рата Пољска је била изразито пољопривредна земља. Између два рата предузимане су мере индустријализације привреде, но ипак пољопривреда је била основна грана производње. Пре рата на селу је живело око 70% од укупног броја становништва. Пољопривреда је обезбеђивала око 45% дохотка, а око 30% индустрија и занатство. Од пољопривреде се издржавало преко 60% становништва.

Улога и значај пољопривреде после Другог светског рата нису се промениле. Поред тога што су Пољској припојене територије на западу и југу које су биле индустријски више развијене него област на истоку, која је враћена Совјетском Савезу, 1946. године становништво које је живело на селу износило је 67,2% од укупног броја. Удео пољопривреде у укупном народном дохотку износио је чак 55,8% уз 29,9% удела индустрије и 5,2% грађевинарства.

Извесне промене, мада не знатне, донео је период обнављања народне привреде од ратног разарања до 1950. године.

Насађавање враћених територија и брза реконструкција индустрије чинили су основу за боље организовање пољопривреде и средстава за производњу, а отуда и за пораст пољопривредне производње. Такође знатне инвестиције у обнови индустрије довеле су до изразито брзог пораста индустријске производње. Тако, 1950. године удео индустрије у националном дохотку повећао се на око 32% а укључујући грађевинарство и изнад 40%. Становништво које живи у градовима повећало се за 1,2 млн.

Уклањање последица ратног разарања, а истовремено друштвено-политичке промене 40-тих година и постављање основа социјалистичког начина производње створиле су услове за индустријализацију земље омогућујући превазилажење привредне заосталости. Индустријализација која је почела 1950. г. претежно се заснивала на сопственим средствима, из унутрашње акумулације. У њеној првој етапи, слично као и у другим социјалистичким земљама, главне инвестиције су улагане у тешку индустрију, нарочито металургију, машиноградњу и енергетику. За обезбеђивање брзог темпа изградње индустрије, при ниском националном дохотку по глави становника, коришћена је целокупна акумулација коју је било могуће створити у постојећим старим гранама производње. Главни терет започете индустријализације пао је на пољопривреду. Пољопривреда је, како је горе речено, у то време основна привредна грана.

Учествовање пољопривреде у индустријализацији земље нарочито је видљиво педесетих година а делимично и шездесетих. Оно се изражавало у првом реду у снабдевању индустрије радном снагом. У том погледу потребе индустрије биле су велике. Оне су произишле из једне стране из брзог темпа развоја индустрије а са друге стране из великих тешкоћа у коришћењу технике у инвестиционој изградњи.

Прелазак становништва из села у град и, с тим у вези, из пољопривреде у индустрију, очигледно је општа појава која настаје у свакој земљи у доба њене индустријализације. У Пољској се то одвијало нешто бржим темпом, тако да се у времену од 25 година учешће пољопривреде у националној привреди смањило скоро двоструко.

Удео и запосленост сеоског становништва у пољопривреди — година 1950 — 1975.

Табл. бр. 1

Година	Сеоско становн. у целокупном становн. Пољске	Удео становн. које се издрж. од пољопривр.	Професионално запосл. у пољ. у односу на све профес. запослене	Професионално запослени у пољопривр. на 100 ha обрад. земље
1950.	62,8	47,1	56,6	34,0
1960.	51,7	38,4	47,1	32,1
1970.	47,7	29,8	34,3	26,7
1975.	44,4	27,1	30,,7	27,0

Обрачунато на основу: Статистичког Годишњака 1968, с. 42, Статистичког Годишњака 1976, с. XXXIV, 54-55.

Треба нагласити чињеницу да се у периоду од 25 година, број становника који се издржава од рада у пољопривреди смањило за око 2,5 млн. при општем порасту становништва земље за преко 9 млн. Истовремено, становништво професионално запослено у пољопривреди смањило се за 1,8 млн. при општем порасту професионално запослених у привреди за преко 4,5 млн. Као резултат, на 100 ha обрадиве земље седамдесетих година налазило се само око 27 особа, у поређењу са 1950. годином где је на 100 ha било 34 особе.

Треба приметити да су и поред извршене пољопривредне реформе, после другог светског рата, педесетих година, постојале знатне резерве радне снаге. Те су резерве врло брзо нестале, пре свега као последица недовољног увођења савремених техничких средстава за производњу и пољопривреду која су магла да замене људски рад. Пољопривреда је учес-

товала у индустријализацији земље са целокупном акумулацијом. Као резултат тога пољопривреди су нарочито педесетих година, била потребна инвестициона средства у количини која, како се оцењује, није надокнадила, у сваком случају не у индивидуалним газдинствима, губитак услед старења имовине. Инвестициона улагања 1950—1960. године износила су (по ценама из 1971. г.) једва око 65 млд. злата, што је представљало само 9% целокупног улагања у националну привреду у том периоду.

Повећање инвестиционих улагања у пољопривреду извршено је тек седамдесетих година. По ценама из 1971. године она су износила у годинама 1960—1970 — 225 млд. злата, а године 1971—75 — 263 млд. злата. Удео ових инвестиција у општем инвестиционом улагању коначно се стабилизовао на нивоу око 15%. Низак почетни ниво технике, недовољно инвестирање 50-тих година, и поред повећаног инвестирања у пољопривреду, утицали су на ниво технологије производње која је још увек недовољна. Иако је учешће запослених у пољопривреди 30%, у ствари доста висок проценат у односу на економски развијене земље, већ од 60-тих година осећа се недостатак радне снаге.

Недовољно инвестирање у пољопривредну производњу одражавало се, а и сада се одражава, пре свега на индивидуална газдинства. У индустријализацији привреде која је користила и остале изворе, индивидуални произвођачи учествују кроз такозване обавезне доставе. У оквиру тих достава, које су постојале у почетном периоду индустријализације, пољопривредници су били обавезни да предају одређену количину житарица, кромпира, млека и стоке, по ценама које су биле ниже за 50% од цена на слободном тржишту. Те су цене покривале једино трошкове материјала не надокнађујући рад. Обавезни откуп који је износио око 20% производње житарица, 10% кромпира и млека, био је својеврсни порез у природи за развој индустрије. То је утицало на смањење финансијске моћи домаћинства а самим тим и на могућност куповине средстава за производњу. Тек престанком обавезе откупа, седамдесетих година, повећала се инвестициона моћ индивидуалних пољопривредних произвођача.

Горе наведени услови показују да је резултат социјалистичке индустријализације смањење моћи пољопривреде у корист индустрије. Тако се за време од 1950—75. пољопривредна производња повећала двоструко а индустријска 12-стоструко. Учешће пољопривреде у националном дохотку, које је 1950. г. износило 47,9% смањило се на око 10% 1975. г, тако да је било ниже од удела грађевинарства које је тада износило 13%. У поређењу са индустријом, било је чак петоструко ниже. Учешће индустрије повсћало се од непуних 32% 1950. г. до преко 52% 1975. г. Привреда Пољске из типично пољопривредне преобразила се у индустријску а пољопривреда, међу три основне привредне гране, прешла је са првог на треће место.

Поред тога, пољопривредна производња стално се повећавала. Узимајући 100 за ниво глобалне производње 1950—52, 1974. г. постигнут је пораст на 203, 1, а смањен је, због неродне 1975. године до 198,9. У том периоду брже је расла производња стоке од биљне производње. У 1975. г. показатељ пораста производње стоке достигао је ниво 216,7, а производа биљних производа у то време ниво 185,2. Вредно је напоменути да је

овај пораст постигнут при смањењу површине обрадивог пољопривредног земљишта за 1232 хиљада хектара, које је отпало на индустријализацију и урбанизацију земље.

Пораст биљне производње постигнут је повећањем прихода са 1 хектара обрадиве земље. У периоду од 1950 — 55. г. постигнути су следећи резултати:

Принос главних пољопривредних производа у износу 100 кг. (quintal) по 1 хектару обрадиве земље

Табл. бр. 2

Разврставање	1950.	1960.	1970.	1975.	Показатељ пораства 1975/1950
4 врсте производа заједно	12,7	16,1	19,6	24,8	195
од тога пшеница	12,8	16,9	23,2	28,8	221
јечам	12,9	18,3	23,3	27,3	212
кукуруз	12,8	15,4	15,9	22,5	176
овас	12,5	16,9	21,0	22,6	177
кромпири	138,0	132,0	184,0	180,0	130
шећерна репа	222,0256	256,0	312,0	317,0	143

Извор података: Статистички план 1973. г, с. 262, Статистички годишњак 1976, с. 239.

Као што је познато 1976. је била неродна година. У тој години остварени су, са изузетком шећерне репе, знатно нижи приноси у поређењу са 1974. и 1973. годином. Тај пад је износио за 4 врсте производа око 4 квинтала са 1 хектара, а кромпира 14 квинтала.

Остварени пораст приноса са 1 хектара а исто тако постигнути ниво у 1975. г. не спадају у најниже, бар не у поређењу са европским социјалистичким земљама. У годинама од 1948/52 до 1971/75. просечни приходи по 1 хектару главних пољ. производа у појединим социјалистичким земљама износио је:

Просечан годишњи приход главних пољопривредних производа у квинталима (100 кг.) по 1 хектару у европским социјалистичким земљама а) 1948—1952 и б) 1971—75.

Табл. бр. 3

Држава	Пшеница		Кукуруз		Кромпир		Шећерна репа	
	а	б	а	б	а	б	а	б
Бугарска	12	34	11	12	86	121	132	302
Чехословачка	19	36	18	29	116	154	231	346
Југославија	12	29	9	12	65	92	133	394
Ист. Немачка	26	41	20	38	161	175	235	288
Румунија	10	22	9	12	76	166	108	221
Мађарска	14	33	12	15	68	118	166	330
Сов. Савез	8	15	8	14	93	113	141	224
Пољска	13	28	13	23	115	180	187	317

Извор података: Статистички годишњак 1968, с. 661—665.

Статистички годишњак 1976, с. 589—592.

Тако је Пољска, међу социјалистичким земљама, седамдесетих година, заузимала прво место у производњи кромпира по једном хектару, треће место у производњи кукуруза и четврто у производњи шећерне репе. Једино у производњи пшенице предњачила је испред две земље; Совјетског Савеза и Румуније. То произилази, пре свега, из постепеног усавршавања начина обраде земље, посебно мелиоризације. Употребом вештачког ђубрива, по једном хектару чист приход је порастао десето-струко, заправо са 17,7 кг. по хектару у годинама 1940—50 на 181,9 у 1974—75. години. Тако сада Пољска заостаје једино за Источном Немачком (292,1 кг/ха), Чехословачком (208,1 кг/ха) и незнатно Мађарском (195,5 кг/ха). Предњачи испред Бугарске (94,6), Румуније (61,9), Југославије (46,9) и Совјетског Савеза (24,7).

На основи већег приноса са земље повећана је биљна производња а такође и производња стоке. Обим производње стоке на 100 ха обрадиве земље био је следећи:

Број стоке у односу на 100 ха обрадиве земље у времену од 1950—75. године.

Табл. бр. 4

Разврставање	1950.	1960.	1970.	1971.	Показатељ пораста 1975/1950
Рогата грла	35,2	42,6	55,5	69,0	196
Од тога краве	23,7	28,8	31,1	32,0	135
товне свиње	45,7	61,8	68,8	110,9	243
овце	10,8	17,9	16,4	16,5	153
коњи	13,7	13,7	13,2	11,6	85

Извори: Статистички годишњак 1968, стр. 224,
Статистички годишњак 1976, стр. 242.

Постигнути резултати у тој области такође не спадају међу ниске у односу на европске социјалистичке земље, првенствено у рогатој стоци и товним свињама. У годинама 1960—1975. у тим земљама постигнути су следећи резултати:

Број домаћих животиња на 100 ха обрадиве земље у социјалистичким земљама а) 1960. и б) 1975. г.

Табела бр. 5

Земља	рогата стока		товне свиње		овце		коњи	
	а)	б)	а)	б)	а)	б)	а)	б)
Бугарска			40	57	155	164	6	2,4
Чехословачка	59	65	78	95	—	—	4	1,2
Југославија	36	41	42	53	77	55	9	6,5
Д. Р. Н.	70	89	129	183	—	—	9	1,3
Румунија	31	40	30	58	70	95	8	4,2
Мађарска	—	—	85	123	—	—	9	2,5
СССР	14	20	10	13	26	26	2	1,3

Извор: Статистички годишњак 1976, с. 596—597,

У 1975. години Пољска, међу социјалистичким земљама по броју рогате стоке и товни свиња на 100 хектара обрадиве земље, заостаје једино иза Демократске Републике Немачке. Заостаје иза свих земаља једино у гајењу оваца, које у Пољској никада није било примарно.

Посебну пажњу заслужује број коња који је од 2 до 10 пута већи него у другим земљама. То је последица до сада недовољног инвестирања у индивидуална газдинства. У 1975. удео живе снаге за вучу у индивидуалним газдинствима износио је 48,3%, док у исто време механичке снаге 51,7%. Године 1970. удео живе снаге за вучу износи преко 70%, а 1960. близу 95%.

На један трактор у односу на посебне типове газдинстава припадао је следећи број хектара обрадиве земље:

Површина обрадиве земље у хектарима на коју припада један трактор

Табл. бр. 6

Година	Укупно у земљи	Индивидуална газдинства	Производне задруге	Државна газдинства
1950.	837,3	—	1,572,3	88,9
1960.	324,7	1,327,7	117,8	85,3
1970.	86,6	106,1	42,1	43,4
1975.	47,9	86,6	31,4	39,1

Обрачунато на основу: Пољопривредног статистичког годишњака — 1945 — 1965, стр. 26. 249, Статистички Годишњак 1976, стр. 279.

Иако је површина обрадиве земље, на коју долази 1 трактор приближна нивоу европских социјалистичких земаља, ипак с обзиром на доминантну улогу индивидуалних пољопривредних газдинстава, није задовољавајућа.

II Промене у аграрној структури

Карактеристична особина аграрне структуре у Пољској у периоду између два рата била је, с једне стране, уситњеност сеоског газдинства, а с друге стране, сконцентрисаност знатне површине земље (преко 1/3 обрадиве земље) у велике поседе. 1931. године било је 65% домаћинстава са мање од 5 хектара. 25% домаћинстава од 5—10 хектара, а са преко 10 хектара само око 10%, у односу на укупни број пољопривредних домаћинстава.

Велика газдинства која су обухватала око 40% пољопривредног земљишта, представљала су једва 0,5% од целокупног броја пољопривредних газдинстава. Велики број сеоског становништва био је без земље, чинећи сеоски пролетеријат и повећавајући аграрну незапосленост.

Горњу ситуацију изменила је пољопривредна реформа спроведена у Народној Републици Пољској 1944—1949. г. Услед тога је 6 млн. ња, подељено ситним земљорадницима и сеоском пролетеријату и тако је повећан посед око 1/4 млн. домаћинстава и створено је око 800 хиљада нових домаћинстава.

Пољопривредна реформа која је донекле решила проблем незапослености на селу, повећала је број домаћинстава и тако довела до учвршћења ситне производње. Изградња социјалистичког система захтевала је укљапање ситне сеоске производње у систем социјалистичке привреде и већ од педесетих година указала се потреба за концентрацијом земљишта и стварањем великих производних газдинстава која би била финансијски јача и тако способнија за набављање и коришћење техничких средстава за производњу.

Слично као и у другим социјалистичким земљама и у Пољској је промена пољопривредног система почела педесетих година процесом колективизације који, уз задржавање приватне својине и остатака такзов. „глади земље” (појаве између два рата) није био тако популаран. Скоро читава акумулација одлазила је на индустријализацију земље, тако да скоро ништа није остајало за набавку и увођење савремених техничких средстава за производњу, што би довело до мањег утрошка људске радне снаге а повећања продуктивности производње у пољопривреди. Тако су задруге могле користити једино просту кооперацију рада. У пољским условима, мала корист од кооперације није обезбеђивала економске услове за организовање задруга. Тако су углавном задруге створане административним притиском занемарујући добровољност. Из тих разлога је већина задруга створених у првој половини педесетих година била економски слаба и оне су често оствариле знатно мање приносе од индивидуалних газдинстава. Динамичан развој индустрије и урбанизација су условили пораст потреба за пољопривредним производима. Половином педесетих година одустало се од даље колективизације. Од 1956. већина задруга је расформирана. Остављене су само оне које су биле рентабилне и обезбеђивале већу продуктивност од индивидуалних пољопривр. произвођача.

У оквиру развоја социјалистичке производње у пољопривреди, поред задруга формирају се и државна пољ. добра. Ова добра су претежно створена на вселопоседничкој земљи. Око педесетих година нису постојали услови за повећање земљишне квоте државних газдинстава. Ти услови су створени тек шездесетих а претежно седамдесетих година када је с једне стране, држава уложила значајне инвестиције у пољопривреду, пре свега у државни сектор а с друге стране, када је под утицајем пораста запослености у ванпољопривредним гранама ликвидирана незапосленост на селу. Старење сеоског становништва због одласка младих у град и расту-

ћи дефицит радне снаге у индивидуалним газдинствима, коначно су ликвидирали до тада јако изражену појаву „глади земље”, претварајући је у појаву „вишка земље”. Напуштање малих домаћинстава и налажење бољих могућности за живот у граду, створило је услов за откуп те земље од стране државних пољопривредних газдинстава.

По наведеним условима, у каквим су се налазиле пољ. задруге и државна газдинства, Пољска је међу социјалистичким земљама, поред Југославије, земља у којој је доминантну улогу имала и данас има индивидуална пољ. производња. Коришћење земљишног фонда у оквиру појединих типова газдинстава од 1946 — 1975. г.:

Коришћење пољопривредног земљишта w/g облици својине
1946—1975 w %/o

Табл. бр. 7

Година	Укупно	Индивидуална газдинства	Пољопривр. задруге и пољ. кружоци	Државна по- љопривредна газдинства
1946.	100	93,2	—	6,8
1950.	100	89,6	0,8	9,6
1955.	100	77,3	9,2	13,2
1960.	100	85,0	1,2	11,9
1970.	100	83,8	1,8	14,8
1975.	100	78,9	2,9	17,1

Извори: Статистички пољ. годишњак 1945—66. стр. 46,
Статистички годишњак 1976., стр. 236—266.

Као што се види, 1975. г. близу 80% пољ. земљишног фонда припада индивидуалним газдинствима а државним само 17%. Што се тиче задружних газдинстава она су обухватала само 1,7% обрадиве земље, док је 1,2 земље заједнички коришћене, припадало (kokom rolniczum) пољопривредним кружоцима.

Приближно о коришћењу земље формирао се и удео појединих врста газдинстава у глобалној пољопривредној производњи.

Учешће индивидуалних и друштвених пољопривредних газдинстава у а) глобалној производњи и б) производњи пољопривредних производа у %/о/о

Табела бр. 8

Година	Индивидуална газдинства		Државна газдинства		(друштв. — прим. прев.) производна газдинства	
	а)	б)	а)	б)		
1950.	92,0	91,8	7,5	7,8	0,5	0,4
1960.	88,9	85,9	10,0	12,7	1,2	1,4
1970.	85,1	80,0	13,4	17,9	1,3	1,9
1975.	80,0	75,9	16,9	19,8	2,2	3,1

Извор: Статистички годишњак 1968. стр. 209, 211,

Статистички годишњак 1976. стр. 232.

Из горе наведеног, значајно је пре свега то да су индивидуална газдинства имала већу удео у глобалној пољ. производњи од удела у величини пољопривредног земљишта. То је произилазило претежно отуда што су се кроз многе године државна и задружна (spółdzielcza) газдинства борила са производним тешкоћама проузрокованим углавном недовољним инвестирањем. Те тешкоће нису осећала индивидуална газдинства у том степену с обзиром на већу радну снагу у односу на коришћену земљу. На тој основи и поред недостатка инвестиционих средстава у време убрзане индустријализације, постизала су већу продуктивност. Државна и задружна газдинства такође су све време остваривала веће приносе. То је проишло отуда што су то била газдинства већих размера па су могла да развијају специјализацију са мањим бројем запослених у односу на јединицу коришћене земље.

Треба запазити да је разлика у размерама друштвених и индивидуалних газдинстава релативно знатна. Такође је карактеристично да, уколико је просечна величина државних и задружних газдинстава расла, индивидуална су се смањивала.

Просечна величина газдинстава мерена величином коришћења земље у хектарима

Табела бр. 9

Година	Индивидуална газдинства	Државна газдинства	Задружна газдинства (spółdzielcze)
1950.	6,2	322	76
1960.	5,5	410	122
1970.	5,4	522	223
1975.	4,9	839	226

Извори: Пољопривредни статистички годишњак 1945—1965. стр. 46, 117. Статистички годишњак 1976, с. 247—248, 256, 265.

Индивидуална газдинства у погледу просечних размера земљишта које поседују далеко су испод државних и задружних газдинстава, мада, како смо више пута нагласили, имају доминантан значај како у погледу површине земљишта које заузимају, тако и по уделу у производњи. То значи да је преовладајући облик у пољопривреди уситњено сеоско газдинство. По величини поседа индивидуална газдинства у Пољској спадају међу најмање у Европи. На садашњем нивоу производне технике у Пољској она предњаче у односу на размере породичних домаћинстава која обезбеђују пуну запосленост својих чланова. Процес даљег уситњавања је у супротности са условима за увођење савремене технике и рационалног коришћења радне снаге, чији се дефицит све више осећа у гранама ван пољопривреде. То је реално утолико што су у погледу величине индивидуална газдинства издиференцирана.

Структура индивидуалних газдинстава w/g по величини земљишта које заузимају у %/%

Табела бр. 10

Година	Укупно	од 0,5 од 2 ха		до 2 до 5 од 5 до 10 ха	од 10 до 20 ха	20 и више ха
1950.	100	20,9	33,4	32,9	11,4	1,4
1960.	100	24,9	33,9	29,2	10,9	1,1
1970.	100	24,7	33,2	29,5	12,4	1,2
1975.	100	27,1	31,3	27,7	12,5	1,4

Извори: Пољопривредни статистички годишњак 1945—1946. стр. 117, Статистички годишњак 1976, стр. 265.

Из горе наведене структуре, карактеристично је да се повећава број најмањих газдинстава од 0,5 до 2 ха. То су такође домаћинства која, уз примитивну и потпуну ручну производњу не могу да обезбеде запослење, а штавише ни здравље просечне породице по броју чланова. Повећање тих домаћинстава консеквентно узрокује пораст броја тзв. сељака — радника који се сезонски запошљавају у индустрији, не третирајући то као главни и једини извор издржавања.

На садашњем нивоу технике за производњу, најпожељнија су индивидуална домаћинства од 10 до 20 и преко 20 ха пољопривредног земљишта. Ипак њихов број се сада, у времену од 25 година, није променио. Једино се смањило број домаћинстава са 2—5 ха а нарочито од 5—10 ха.

У наведеним тенденцијама промена у структури индивидуалних газдинстава велики значај има пољопривредна политика. У садашњем тренутку главни задатак те политике је стварање услова за пораст пољопривредне производње истовремено у друштвеном и индивидуалном сектору. Постепени процес уситњавања индивидуалних газдинстава смањивао је могућ-

ност повећања њихове производње а са друге стране изазивао потребу предузимања више мера које стварају услове за концентрацију земљишта. Од посебног су значаја мере за подизање техничког нивоа производње. Уз скромне финансијске могућности индивидуалних газдинстава, водећу улогу могу имати при свега земљораднички кружоци (*kółka rolnicze*) као самоуправне организације пољопривредника, које купују машине и уређаје за заједничко коришћење. Они истовремено морају да развијају продуктивност преузимајући земљу коју су сељаци напустили, а коју не могу да узму државна газдинства. Стварајући тако материјално техничку базу с једне стране, а са друге навикавајући сељаци на заједничко газдовање, удружења пољопривредника треба да одиграју водећу улогу у убрзању процеса кооперације у пољопривреди. Истовремено, велики значај у даљем правилном развоју пољопривреде, имају разна средства финансијске помоћи првенствено кредитирање од стране државе и то, примарно, индивидуалних газдинстава. Стварање, на тој основи услова за куповину машина и опреме за производњу у економски јачим газдинствима, омогућиће убрзање процеса концентрације земљишта у оквиру индивидуалног сектора и стварање домаћинства која ће обезбедити пуну и рационалну запосленост својих чланова на бази савремене производне технике.

III Развој пољопривредног права

Важну улогу у стварању правилних производних односа у пољопривреди има друштвено-политички систем. У оквиру прихваћених системских претпоставки држава реализује одређену друштвено-економску политику користећи правни систем који је створила. У оквиру тог система важну улогу има скуп правних норми означен као пољопривредно право.

Пољско пољопривредно право нема тако дугу традицију као друге правне дисциплине нпр. грађанско или административно право. Потребна за његовим издавањем осећала се већ доста давно и то нарочито откако је у економским наукама (с обзиром на специфичност пољопривреде) издвојена посебна област која се бави проблемима пољопривреде. Било је то нужно и због тога што је преношење принципа коришћених у индустријској економици било ограничено с обзиром на могућност бројних грешака. Из тих и других разлога право које ствара организационе оквири за народну привреду није могло да не уочи потребу издавања пољопривредне проблематике.

У пољској правној литератури срећу се разне дефиниције пољопривредног права које се међу собом много не разликују.¹⁾ Доминантан би био поглед да је пољопривредно право скуп правних норми које регулишу

1) Zob. H. Swiatkowski: Prawo rolne, Wa-wa 1966, s. 11 i n., S. Rittermann: Prawo rolne a system prawa, Studia sywilistyczne T. II. s. 77 i n., Zagadnienia prawa rolnictwa pod red. J. Paliwody, Ossolineum 1970, J. Paliwoda: Uwagi o usytuowaniu prawa rolnego w systemie polskiego prawa, Panstwo i Prawo nr 3/1965, J. Paliwoda: Problem usytuowania prawa rolnego w systemie polskiego prawa oraz kodyfikacja prawa rolnego, Nowe Prawo nr 1/1973, J. Nadler: Miejsce prawa rolnego w systemie prawa, Panstwo i Prawo nr 1/1973.

друштвене односе везане за организовање и управљање од стране државе пољопривредном производњом која се развија у систему планске пољопривреде.²⁾ То је схватање предметно-широко и има намеру да обухвати целокупност односа који су регулисани сагласно реализованој пољопривредној политици у Пољској.

Тврђа да постоји потреба за издавањем пољопривредног права у посебну научну дисциплину не одређује унапред и питање критеријума по којима се врши његово издавање. Прихвата се да се овај проблем може посматрати са три становишта: доктринарног, дидактичког и законодавног.³⁾

Најсложенији је доктринарни поглед. Нема још уједначених ставова о питању може ли се већ говорити о формирању пољопривредног права као посебне дисциплине правних наука.⁴⁾ Несумњиво је да актуелно пољско пољопривредно право не поседује никакве водеће принципе напр. општег дела грађанског права а такође методе испитивања односа које регулише.

Што се тиче законског аспекта овог проблема, одговор је прост: пољско пољопривредно право није кодификовано у смислу посебног кодекса као и нарочито посебног система правних аката који регулишу односе у пољопривреди. Основни и најважнији извор пољопривредног права је Устав Пољске Народне Републике од 1952. године, заправо прописи који се односе на друштвено-привредно уређење.

У групи прописа којима се регулишу својински односи на селу — структура пољопривредног уређења — важна улога припада решењима декрета од 6. IX 1944. о спровођењу пољопривредне реформе (Дз. У 3/1945. поз. 13 и декрета од 6. IX 1946. г. о пољопривредном уређењу и насељавању Враћених Земаља и Слободног Града Гдањска (Дз. У. 49 по. 279). На актуелну пољопривредну политику нарочито индивидуалних произвођача односе се прописи грађанског права од 23. IV 1964. (Дз. У. 16 поз. 93., Дз. У. 27/1971. поз. 252⁵⁾). Основни акт који се односи на задружне организационе јединице које се баве пољопривредом је закон од 16. II 1961. г. о задругама и њиховом повезивању (Дз. У. 12 поз. 61). Горе смо набројали само примера ради неке фундаменталне прописе пољопривредног права, што ипак пружа преглед законодавног стања у тој дисциплини. Растуреност прописа пољопривредног права ствара озбиљне практичне проблеме. Последњих година у Пољској ради се на кодификовању пољопривредног законодавства. Урађено је већ неколико верзија закона са радним насловима „Пољопривредни кодекс“ и треба се надати да ће се после дискусије међу стручњацима појавити правни акт који обухвата цело или скоро цело пољопривредно право.⁶⁾

С дидактичке тачке гледишта ситуација је такође јасна — пољопривредно право је обавезан предмет на одсеку правних наука пољских уни-

2) Tak W. Pawlak: Prawo rolni PRL, cz. I 1968, s. 9, podobnie J. Selwa, A. Stelmachowski: Prawo rolne, Wa-wa 1970, s. 13.

3) J. Selwa, A. Stelmachowski, op. cit. s. 16.

4) Por. literature cytowana w przypisie 1.

5) Zob. art. 160—167, 178, 213—220, 1058—1088.

6) Zob. J. Paliwoda: Jednak kodeks rolny, Prawo i Zycie nr 27/1973. B. Sygiet: Kodeks rolny czy uporządkowanie ustawodawstwa rolnego, Prawo i Zycie nr. 24/1973.

верзитета. Предаје се такође, али у нешто измењеном облику, на неким смеровима пољопривредног факултета. Постоји још комплекс питања, посебно у оквирима дидактике.

3. Говорећи о пољопривредном праву, као и о праву уопште, не можемо заобићи основно питање као што је метод правног регулисања друштвених односа. Већ позната три метода регулисања тих односа: грађански, административни и кривични за сада немају тачно одређени резервисан „терен“ (предмет) издавајања. Све чешће се сусрећемо са правним решењима, у којима правни односи имају мешовит карактер, укључујући елементе грађанског и административног права.

Пољопривредно право као комплексна правна дисциплина нема посебан метод испитивања. Најчешће се користи административним методом, не одричући се грађанског и кривичног, којима се користи изузетно када је у питању административно-кривична одговорност.

У покушају да се донесе први закључак, треба рећи да је пољско пољопривредно право још у стадијуму формирања. Постоји више спорних питања која траже разјашњења, с тим у вези дубље научно испитивање.

4. Као што је речено, пољско пољопривредно право не представља хомогено уређен правни систем, па отуда тешкоће у његовој систематизацији. Такође, у реорганизацији и развоју постоји проблем критеријума по коме га треба систематизовати и реорганизовати. Не елиминишући остале, можемо се ослонити на следећа два критеријума: субјективни или на функционално-предметни. Прихватање субјективног критеријума додатно кореспондира са структуром пољског пољопривредног уређења, које је, нота бене, доста слично југословенској структури. Коришћењем горњег критеријума може се изложити развој пољског права, у односу на подруштвену привредну јединицу (ј. г. у.) тј. државна пољопривредна предузећа (п. г. р.) и пољопривредне задруге као и индивидуалну пољопривреду. Систематично излагање развоја законодавства које се односи на набројане субјекте прелази оквире реферата. Отуда произилази сврсисходно ограничење разматрања принципа који се односе на индивидуалне пољопривредне произвођаче нарочито због њихове доминантне улоге у пољској пољопривреди. С обзиром на број прописа који се односе на индивидуалне пољопривредне произвођаче педажемо даље сужавање на један од најважнијих проблема савремене пољске пољопривреде а наиме: представимо само развој онога дела пољопривредног права који регулише рационалну употребу (коришћење) пољопривредних непокретности. По нашем мишљењу то је проблем изузетно актуалан и од изванредног је значаја како за земљорадњу тако и за целокупну пољопривреду земље.

5. Проблем рационалног коришћења пољопривредних непокретности и даље је предмет интересовања како науке тако и политике.

Поред неких „објективних“ потреба индустрије и урбанизма за земљиштем запажа се појава запуштања земље и екстензивна експлоатација. Тај процес је захтевао и данас захтева интервенцију државе у области коришћења земљишног фонда од стране пољопривреде. Спречавање екстензификације и постизање интензивног коришћења земље, бар до просечног нивоа, мора утицати на порст пољопривредне производње, на

коју чека унутрашње тржиште и динамични пораст експорта пољопривредних производа.

Извршавање производних задатака који стоје пред пољском пољопривредом биће све више детерминисано законом у циљу правилног коришћења пољопривредних непокретности. Земљишни фонд у друштвеном смислу, независно од формално-правног везивања за корисника (уживаоца), је општеномодно добро. Друштву није свеједно ко и како ће га експлоатисати. Држава мора, у интересу друштва, створити такав правни систем који гарантује рационално коришћење земљишног фонда.

6. Правилно коришћење пољопривредних непокретности није само пољски проблем. У многим капиталистичким државама, углавном после Другог светског рата, појављује се интервенција државе у савремену пољопривреду, тако да се у њиховим законодавствима налази низ прописа који обавезују оне који експлоатишу земљу на њено пуно и правилно коришћење.⁷⁾

Први покушаји формулисања у пољском законодавству таквих или сличних обавеза давнијег су датума, тј. започели су још пре формалног завршетка рата. Министарски Савет је издао 30. III 1945. г. декрет о обавезном коришћењу пољопривредног земљишта (Дз. У. 11 поз. 59). Циљ декрета је био гарантовање пуног коришћења пољопривредних непокретности, што је наглашено у ставу 2. Земљиште, које у одређеном времену није било обрађивано од стране онога ко га поседује, припадало је становницима громаде (административна јединица по ондашњој подели) на заједничко обрађивање или је у том циљу могла бити додељена трећој особи. Декрет практично није садржао никакве санкције — једино могућност одузимања за време коришћења. Главни разлог томе је недостатак еластичног извршног апарата и неконсеквентност декрета (нпр. наредба о времену коришћења, недостатак пореских олакшица итд.).⁸⁾

7. Педесете године су биле изразито неповољне за пољопривреду. Административно убрзање колективизације, пребацивање на терет села великих улагања у индустријализацију земље, некорисна кредитна новчано-пореска политика су неки од разлога тешког стања у пољопривреди. Екстензивна експлоатација земље постала је широко распрострањена. Покушало се то спречити модифицирањем одредбе декрета од 1945. г. наређењем министра пољопривреде и пољопривредном реформом од 15. III 1950. г. Дошло је до две важне промене:

- Време коришћења устаљено је на 3 године,
- Преузимање на коришћење земље било је везано за одређене пореске олакшице.

Те мере нису донеле очекиване резултате. Била је потребна одлучнија интервенција законодавца што је већ тада било реално јер је дру-

7) Zob. Al. Lidorowicz. *Polityka rolna w. Brytani w XIX w.*, Wies wspólna nr 8/1965, J. Megret: *Droit agricole*, Paris 1973, s. 12 in. M. Blazejczak: *Prawo własności gruntów rolnych w. d. systemie prawnym w. Prawne instrumenty intensywnego zagospodarowania gruntów rolnych*, Wa-wa 1975, s. 130 in.

8) Zob. Al. Lidorowicz: *Sytuacja prawna gospodarstw zaniedbanych w. PRL*, Krakow 1971, s. 13 i in.

штво располагало већом материјалном базом и, у основи, изграђеним административним апаратом.

8. Проблем који нас интересује такође није решио ни Устав П. Р. А. (Пољске Народне Републике) донесен 22. VII 1952. г. (Дз. У. 33 поз. 232). У њему нема текста који би *expresiss verbis* формулисао обавезу правилне пољопривредне експлоатације. Могуће је покушати извести постојање такве обавезе из арт. 7, 9, 10 уст. 1 или 12, али то су све норме високог степена апстракције, које захтевају даљу конкретизацију у законима⁹⁾ у којима треба наћи решење проблема.

9. Даља обавеза о потпуном и адекватном коришћењу обрадиве земље формулисана је у декрету од 5. II 1953. г. о потпуном коришћењу пољопривредног земљишта (Дз. У. 11. поз. 4). Декрет је увео нове санкције (укључујући и казнене) које су имале да обезбеде извршење обавеза из декрета. Обавеза пољопривредне експлоатације била је првенствено ограничена само на индивидуалне пољопривреднике. Пољопривредници су били обавезни да обавештавају државне административне органе о немогућности целокупног обрађивања земље коју поседују. Држава је, или додељивала помоћ, или се одлучивала да пренесе земљиште на коришћење другоме. Минимални период коришћења износио је 3 године. Корисник није имао никаквих правних обавеза према дотадашњем власнику или кориснику. Они су се једино могли обратити Државној بلاгајни. По истеку времена коришћења земља је враћена претходном кориснику. Апсолутна новина у односу на дотадашње прописе била је могућност преноса газдинства на захтев земљорадника, у државну својину уз обештећење или додељивање му мањег комплекса земље него што је до тада имао

Декрет из 1953. године поред неколико позитивних решења имао је и „недостатке“. Ограничио је обавезу коришћења земље само на индивидуалне пољопривреднике није унео никакве критеријуме по којима се оцењује могућност преноса за коришћење стварајући услове злоупотребе на штету земљорадника.

10. Политичке промене 1956. године и са њима у вези реорганизација пољопривреде битно су измениле однос пољопривредника према обавези правилног коришћења пољопривредних непокретности.

Осећало се озбиљно оживљавање производно-инвестиционе активности индивидуалних пољопривредника.

Декрет из 1953. г. практично није примењиван. Формално га је потврдио Закон од 13. VII 1957. г. о доношењу декрета од 19. II 1953. г. о целокупним... (Дз. У. 39, поз. 173). Сагласно том закону, земља пренесена на коришћење мора бити враћена претходном кориснику али тек по истеку времена коришћења. Евентуално неизвршење морало је бити разматрано административним поступком (закључак Највишег Суда од 24. XI 1964. г. нр. 9 (1965. поз. 150)).

Промене у пољопривреди настале после 1956. год. и, у основи, пуна експлоатација пољопривредних поседа не значе да је законодавац био

9) Por. S. Rozmaryn: Konstytucja jako ustawa zasadnicza PRL, Wa-wa 1967, ss. 121, 154 in.

ослобођен од одређивања обавеза земљорадника о коришћењу пољопривредних непокретности. Енергично је постављен проблем тзв. запуштених газдинстава.¹⁰⁾ Запажена је изразита тенденција ширења ове појаве. Законодавац је изразио неопходност њеног спречавања.

11. Ослањајући се на одређење и директиве IX Пленума КЦ ПЗПР¹¹⁾ донесен је Закон од 28. VI 1962. г. о преношењу неких пољопривредних непокретности на коришћење или у својину државе као и о обезбеђењу пензије власницима тих непокретности и њиховим породицама. (Дз. У. 38. поз. 166). Закон 1962. за разлику од декрета од 1953. г. не садржи пропис којим се пољопривредници обавезују на коришћење пољопривредних непокретности. У пољској литератури се сматра да недостатак таквог прописа не ослобађа пољопривреднике од обавезе пољопривредне експлоатације.¹²⁾ У том периоду она се изводила из санкција за неизвршење.¹³⁾ Треба прихватити став да је са могућношћу губитка права својине над земљом била негативно формулисана обавеза пољопривредне експлоатације.

12. Даљи напредак у обавезивању пољопривредника на коришћење земљишта налази се у разради арт. 140 к. ц. Увођење у рат. 140 к. ц. клаузуле о „одређивању друштвено-економског права“ и „основа друштвеног живота“ је новина када се ради о законском одређивању суштине својине. Увођење таквих клаузула у чл. 140 к. ц. је одраз тенденције савременог законодавства ка све већем функционалном третирању имовинских права и гледању у праву својине комплекса права и обавеза, при чему број последњих стално расте.¹⁴⁾ Право својине, посебно у земљама социјалистичког типа не може бити препрека која искључује могућност интервенције државе у случају нерационалног пољопривредног коришћења земљишта. Интервенција државе у таквим ситуацијама не може бити схваћена као ограничење права својине, али треба изложити став да законодавац преко правних решења поштујући ту интервенцију одређује границе и садржину таквог права. Могуће је, дакле, ослањајући се на чл. 140 к. ц. формулисати схватање да приватна својина над пољопривредним некретностима, сагласна друштвено-економској намени тог права, јесте право земљорадника а уз то и обавеза пољопривредног коришћења земљишта. Истовремено, чини се, да садржина чл. 140. к. ц. не може бити схваћена као једина и довољна правна основа обавезе пољопривредног искоришћавања земље. Нужно је одвојено и прецизно регулисање законом.

13. Горе формулисаном схватању иде у прилог чл. 16 уст. 1 Закона од 26. X 1971. г. о заштити пољопривредног и шумског земљишта као и њиховој рекултивацији (Дз. У. 27 поз. 249) који уводи обавезу пољоприв-

10) Pojecie gospodarstwa zaniedbanego w prawie polskim analizuje bardzo dokladnie. Al. Lidorowicz: Sytuacja prawna... s. 41 in.

11) Zob. Nowe Drogi nr. 12/1961, s. 29.

12) Tak np. Al. Lidorowicz: Sytuacja prawna... s. 35, D. Safian: Obowiazek rolniczego uzytkowania gruntow s. Prawne instrumenty s. 9.

13) Por tez: ustawa z 15. VII 1961 r. zmieniajaca ustawę z 13. VII 1957. o zmianie dekretu z 18. IV 1955 r. o uwataszczeniu... Dz. U. 32 poz. 161, ustawę z 28. VI 1962 o przejmowaniu nieruchomosci rolnych za zalegle naleznosci — tj. Dz. U. 17/1969, poz. 130.

14) Por. T. Dybowski: Ochrona wlasnosci w polskim prawie cywilnym, Wa-wa 1969, s. 75.

вредног искоришћавања земљишта. У пољском законодавству је то прва, на тај начин формулисана обавеза пољопривредне експлоатације земљишта.

Запажа се да „обавеза пољопривредног искоришћавања” није ни у каквој вези са коришћењем (чл. 252) к. ц. као ограниченим стварним правом. То је случајно и доста невешто терминолошко подударање. Уместо тога треба прихватити да схватање законодавца „пољопривредног искоришћавања” из чл. 16. уст. није ништа друго него фактичко чињење (fascere) користи из предмета пољопривредног права земљишне својине а затим предузимање агро-техничких мера неизбежних са становишта савремене пољопривредно-техничке производње. Стварна обавеза пољопривредног коришћења земљишта односи се на све непокретности које су квалификоване као пољопривредне, тј. које су признате за такве актима планирања, независно од врсте производње која је на њима обављана. Субјекат обавезе из чл. 16. обухвата пре свега власнике пољопривредног земљишта а такође самосталне и зависне поседнике (чл. 16. w. zw. з.з. арт. 28. Закона).

Закон од 1971. г., поред увођења обавезе пољопривредног искоришћавања земљишта, одређује и основу његовог одузимања (арт. 21). Циљ чл. 21. уст. 1. Закона је конкретизовање, у општим цртама формулисане обавезе у чл. 16. уст. 1, у смислу предузимања извршења. Ради се о стварању могућности изнуђивања одређених радњи које имају за циљ да спрече процес запустања пољопривредних домаћинстава уз егzekутивну помоћ администрације.¹⁵⁾ С обзиром на карактер обавеза, у озбир могу доћи само: новчана казна у циљу принуде и привремено извршење. Њихово практично примењивање захтева озбиљна упутства — обе могу у свом ефекту довести до још веће кризе и хаоса у домаћинству дужника. Зато су се такође у литератури појавили и предлози са намером да се другачије разрешити тај проблем нпр. увођењем у буџете сеоских општина извесне квоте намењене за заступничко извршење или повратак у другу институцију познату у пољском праву као тзв. привремено управљање.¹⁶⁾

14. Као што се запажа на почетку разматрања, пољопривредни произвођачи у Пољској су поред индивидуалних пољопривредника и ј. г. у. Иако нашу пажњу усмеравамо на индивидуалне произвођаче, она би била непотпуна ако небисмо макар у кратким цртама разјаснили да ли се обавеза коришћења пољопривредних некретнина односи и на ј. г. у. и где су њене основе.

У пољској литератури важи схватање да у односу на правна лица која нису ј. г. у (чл. 130. w. zw. из Закона 3 к. ц. нпр. савези ...) произилази обавеза пољопривредног искоришћавања земљишта, формулисана у чл. 16 Закона од 1971. г. Сасвим различита је ситуација када се ради о ј. г. у. Међу њима могу бити државне ј. г. у — п. г. р. — и. и јединице које нису државне — р. с. п. и с. к. р.

Обавеза пољопривредног коришћења земљишта у односу на пољопривредне задруге изводи се или из уст. 28. w. zw. з.з. уст. 16 Закона од 1971. г. или се такође ослањају на решења чл. 95 § 1 Закона од 17. II 1961

15) Zob. art. 117 in oraz art. 124 in. ustawy z. 17. VI 1976 roku o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, Dz. U. 24 poz. 151.

16) Propozycje D. Safian pp. cit. s. 29.

г. о задругама и њиховим савезима. (Дз. У. 12. поз. 61). Сагласно овим последњим прописима *differentia specifica* р. с. п. примењује се у вођењу пољ. газдинстава тј. у фактичким делатностима које дају одређене финалне пољ. производе. Додатно, обавеза пољ. коришћења произилази и из статута појединих задруга. Што се тиче п. г. р. (државна пољ. газдинства) прихвата се да се и на њих односи обавеза коришћења пољопривредног земљишта, мада треба објективно признати да то није баш јасно формулисано. У сваком случају одбацује се схватање да је треба тражити у чл. 16. Закона од 1971. г. Државна пољопривредна газдинства као карика социјалистичке привреде, обавезна су на рационално искоришћавање дела општенородне имовине која им је поверена (чл. 13. Устава). То такође произилази из чл. 141. к. ц. и чл. 1 сут. 1 w wz. из чл. 6. Декрета од 26. X 1950. г. о државним предузећима (тј. Дз. У. 13/1960. поз. 111), као и из друштвеног привредног плана. Тако формулисана обавеза изгледа истовремено и „јака“ и „слаба“ јер ограничава, а практично и елиминисе могућност ингеренције администрације у производну делатност државних предузећа. Чак, иако би се таква интервенција и допустила, она се не би односила на стриктну производњу већ на организацију предузећа.

15. Представили смо део пољопривредног права о формирању обавеза коришћења пољопривредних некретнина. Постојеће стање пољског законодавства у том смислу тешко је признати као задовољавајуће. Чини се да је актуалан постулат увођења прописа формулисаног *expresiss verbis* свеобухватна обавеза пољ. коришћења земљишта који повезује сва пољопривредна газдинства и гарантује његову реализацију. Таква општа обавеза произилази још и из чл. 15. уст. 2. Пољског Устава који је несумњиво извор за њено важење. Свеобухватност правног система ипак не може бити изједначена са униформношћу правних решења. Она морају бити различита, адекватна појединим врстама својине.¹⁷

др Орил Кажимјерж и
др Анджеј Желински

17) W tym kierunku wydaje się zmierzać rozwiązanie ostatniej wersji projektu prawa rolnego, zob. art. 4, 124—127, 375, 379, 383, 387 i 388). (У том ће се правцу изгледа кретати решавање последње верзије пројекта пољопривредног права, видети чл. бр. 124—127, 375, 379, 383, 387 и 388).

ПРАВНИ РЕЖИМ ВЕЛИКИХ ПОДРУШТВАЉЕНИХ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРЕДУЗЕЋА

1. Увод. — Најмање бројну групу пољопривредних организација у Југославији чине пољопривредни комбинати. Тако је у 1976. години било свега 274 овакве пољопривредне организације. Међутим, ове организације су учествовале са скоро три четвртине укупних обрадивих површина које припадају социјалистичком сектору у Југославији. Истовремено, ова пољопривредна предузећа — пољопривредно-индустријски комбинати остварили су широку сарадњу са пољопривредним задругама и непосредно са индивидуалним пољопривредним произвођачима. Очигледно да је тежиште развоја социјалистичке пољопривреде у Југославији — стварање крупних индустријско-пољопривредних комбината. Ови комбинати су истовремено и организатори пољопривредне производње и сарадње између пољопривредних задруга и индивидуалних произвођача на одређеном географском подручју. Тако, поједини комбинати сарађују непосредно, или посредно, са по више десетина хиљада индивидуалних пољопривредних газдинстава.

Пољопривредно-индустријски комбинати, како се они обично називају, скраћено ПИК, у свом саставу поред пољопривредне производње, имају врло развијену прехранбену индустрију (фабрике шећера, фабрике уља, фабрике конзерви, индустријске кланице, млекаре, па чак и фармацеутску и козметичку производњу). Сада у Југославији имамо и таквих пољопривредно-индустријских комбината који имају и преко 60.000 хектара обрадиве површине, већи број фабрика, института, самоуслуга и по двадесетак хиљада запослених. Није потребно посебно истацати, да оваква пољопривредна производња, која је у једном комбинату непосредно повезана са одговарајућом индустријом, постиже високу продуктивност и даје огромне вишкове.

2. Појам и облици пољопривредно-индустријских комбината и пословних заједница. — У Уставу СФРЈ Југославије од 1974. године, у члану 38, је предвиђено да се радне организације могу удруживати у разне облике сложених организација удруженог рада. Исто тако да се основне организације удруженог рада и радне организације могу удруживати у заједнице и друге облике удруживања организација удруженог рада у којима остварају одређене заједничке интересе. Чак шта више предвиђено је да се законом или на закону заснованом одлуком скупштине друштвено-политичке заједнице може, под условима утврђеним уставом, прописати обавезно удруживање одређених врста организација удруженог рада у за-

јединице у којима се, у општем интересу, обезбеђује јединство система рада у одговарајућим областима. Ови и други уставни принципи су разрабени Законом о удруженом раду од 1976. године („Службени лист СФРЈ”, бр. 53 од 3. децембра 1976. године). У складу са уставним и законским одредбама пољопривредно-индустријски комбинати су, по правилу, сложене организације удруженог рада. Реорганизација ових сложених пољопривредних организација је започела још 1972. године, после доношења уставних амандмана и још је у току. У пољопривредно-индустријским комбинатима који су већ били организовани као здружена предузећа процес ње реорганизације је знатно лакши и он је већ завршен. Међутим у оним пољопривредно-индустријским комбинатима која су била јединствена предузећа, тај процес реорганизације је знатно сложенији.

Пре него што пређемо на анализу правног режима у великим пољопривредним комбинатима у складу са новим уставним начелима и одредбама Закона о удруженом раду, неопходно је укратко објаснити положај основне организације удруженог рада, јер она чини основу удруженог рада у југословенском самоуправном систему. Основна организација удруженог рада је заснована на непосредном управљању свих радника у удруженом раду. У Закону о удруженом раду је предвиђено да радници имају право и дужност да део радне организације организују ако основну организацију под следећим условима:

- 1) да такав део чини радну целину;
- 2) да се резултат заједничког рада радника у радној целини која се организује као основна организација може самостално изразити као вредност у радној организацији или на тржишту;
- 3) да радници у тој радној целини могу остварити своја друштвено-економска и друга самоуправна права. Законом је утврђен правни субјективитет основе организације удруженог рада. У ствари овај правни субјективитет, својство правног лица, признат је свакој организацији удруженог рада у погледу права и обавеза која им припадају на основу устава, закона и самоуправног споразума о удруживању. Затим се предвиђа да се радници организовани у основне организације удруженог рада удружују на основу самоуправног споразума у радну организацију. Радна организација је самостална самоуправна организација радника повезаних заједничким интересима у раду и организованих у основне организације у њеном саставу или непосредно повезаних јединственим процесом рада (члан 346. Закона о удруженом раду). Радне организације се могу удруживати у сложене организације удруженог рада (члан 382. Закона о удруженом раду). Тако се сложена организација удруженог рада организује: 1) удруживањем радних организација које су међусобно повезане производном сировином, снабдевањем енергијом, репродукционим материјалом, полупроизводима, односно деловима обраде готових производа и прометом робе и услуга; 2) удруживањем радних организација које раде и производе у основи исте производе, исте врсте производа, односно које врше исте врсте услуга, под условом да се њиховим удруживањем обезбеђује увођење развијеније технолошко-техничке основе рада у удруженим организацијама и таква подела рада којим се омогућује њихова специјализација,

а тиме и већа продуктивност друштвеног рада; 3) удруживањем радних организација које производе различите производе или врше различите услуге ради остварења заједничког дохотка и других заједничких интереса.

У сложену организацију удруженог рада могу се удруживати и земљорадничке задруге и други облици удруживања земљорадника, у складу са самоуправним споразумом о удруживању. У напред наведеном смислу пољопривредно-индустријски комбинати, као сложене организације удруженог рада удружују и пољопривредна добра, и фарме, фабрике за прераду пољопривредних производа, земљорадничке задруге и слично. Тако је на пример у Пољопривредном комбинату Београд (ПКБ „Београд“) на основу самоуправног споразума о удруживању, 57 основних организација удруженог рада организовано у десетак радних организација, а затим су ових десетак радних организација удружене у комбинат. Тако је настало велико подруштвено социјалистичко газдинство које има више десетина хиљада хектара обрадиве земље, запошљава близу двадесет хиљада радника, остварује кооперацију са још око 80 хиљада индивидуалних пољопривредних газдинстава, има десетине фабрика и самоуслуга (великих продавница прехрамбених производа).

Поред удруживања у пољопривредно-индустријске комбинате може се у области пољопривреде удруживање и подруштвљавање остварити и у пословне заједнице. У члану 388. Закона о удруженом раду је предвиђено да се радници могу самоуправним споразумом удруживати своје организације удруженог рада у пословну заједницу, када су ради остваривања својих делатности и развоја производно, радно или пословно повезани, ради заједничког утврђивања поделе рада, међусобног унапређивања услова рада и пословања, испитивања тржишта, усклађивања производње одређене робе и услуга, заједничког иступања на домаћем и страном тржишту. Предвиђено је да се у пословну заједницу могу удружити земљорадничке задруге и други облици удруживања земљорадника. Можемо закључити да за сада и према законским прописима и привредној пракси стварање великих подруштвених организација удруженог рада може извршити или у организационом облику комбината, или преко пословне заједнице. То би биле организационе форме где се врше одређене статусне промене. Наиме и у једном и у другом случају удруживања настаје ново правно лице — комбинат односно пословна заједница.

Поред ових правних облика удруживања које имају за последицу и статусно организационе промене, знатан степен подруштвљавања се остварује са самоуправним споразумима о удруживању рада и састава ради стицања заједничког прихода и самоуправним споразумима о удруживању рада и средстава у циљу стицања и расподеле дохотка заједнички оствареног (чланови 64 до 99. Закона о удруженом раду).

3. *Удруживање у пољопривредно-индустријски комбинат.* — Пољопривредно-индустријски комбинат, као сложене организације удруженог рада стичу својство правног лица даном уписа у судски регистар самоуправног споразума о удруживању радних организација у комбинат. Истовремено сви делови комбината — основне организације удруженог рада и радне организације имају својство правног лица и пословну способност

у оквирима закона и самоуправног споразума. Поставља се питање којим пословима ће се Пољопривредно-индустријски комбинат бавити и обим његових пословних активности. Основно правило код удруживања у сложену организацију удруженог рада да се сложена организација може бавити оним пословима и у оном обиму који је предвиђен самоуправним споразумом о удруживању.

Очигледно да у једној таквој великој организацији удруженог рада као што је пољопривредни комбинат мора да постоји добро организовано планирање рада и пословања. До плана комбината се долази поступно. Свака основна организација удруженог рада у комбинату (а њих као што смо видели у великим комбинатима може бити и стотинак) доноси свој план развоја. Ти планови развоја су основа поделе рада и специјализације производње у комбинату. Радне организације на основу планова основних организација удруженог рада утврђују своје планове рада и развоја и на крају пољопривредни комбинат доноси план рада и развоја за одређени временски период. Снага таквог планирања је у томе што су планови дело радника. Ови планови основних организација удруженог рада се узајамно усклађују у оквиру комбината. Међутим, развојни план комбината није само збир усаглашених планова основних организација удруженог рада, већ и једна целина која предвиђа остварење пословних циљева за све удружене организације у комбинату. Комбинат у свом саставу, по правилу, има посебан сервис за планирање. Та посебна служба (сервис планско-аналитички) израђује методологију планирања и ради на усаглашавању планова свих основних организација и радних организација у комбинату и комбината као целине.

Неопходно је истаћи да свака удружена основна организација у комбинату одговара за своје обавезе свим средствима. За обавезе основне организације, друге основне организације и комбинат одговарају у обиму који је уписан у судски регистар код надлежног привредног суда приликом регистрације основне организације удруженог рада. Обратно, ако самоуправним споразумом о удруживању у комбинат није утврђена и у судски регистар уписана одговорност основних организација удруженог рада за обавезе радне организације и комбината за обавезе ових сложених организација одговарају солидарно све основне организације које су у њиховом саставу. За обавезе које преузима нека од основних организација удруженог рада одговарају и друге основне организације само ако је то предвиђено самоуправним споразумом о удруживању у радну организацију односно у сложену организацију удруженог рада — пољопривредни комбинат и уписано у судски регистар.

Услови и начин повезивања и однос радних организација удружених у сложену организацију — комбинат, утврђује се самоуправним споразумом о удруживању. Конституисање пољопривредног комбината састоји се од:

- 1) закључивања самоуправног споразума о удруживању у пољопривредно-индустријски комбинат;
- 2) избора радничког савета, односно одговарајућег органа управљања у пољопривредно-индустријском комбинату (скупштине);

3) именовање вршиоца дужности пословодног органа.

Самоуправним споразумом о удруживању радних организација у пољопривредно-индустријски комбинат се утврђују статутарна и облигационо правна питања комбината. Самоуправни споразум о удруживању у комбинат садржи одредбе: о фирми и седишту комбината, о делатностима којима ће се комбинат бавити и циљевима ради којих се врши удруживање; у координирању процеса рада; о удруживању средстава и њиховој намени; о правним, обавезама и одговорностима удружених организација; о остваривању заједничко утврђених делатности и циљева; о доношењу плана и о усклађивању планова удружених организација; о саставу, избору, опозиву и делокругу органа управљања и њиховог извршног органа; о пословодном органу комбината и његовој одговорности: о облицима и условима остваривања одговорности комбината и њиховим овлашћењима у правном промету који врши за радне организације; о правима, обавезама и одговорностима радне организације (радне заједнице) која обавља заједничке послове; о условима и начину иступања из основне организације удруженог рада (комбината), као и друге одредбе од значаја за остваривање утврђених делатности, заједничких послова и циљева.

После закључивања самоуправног споразума о удруживању у пољопривредно-индустријски комбинат, а најкасније у року од шест месеци од дана закључивања тог споразума, радници основних организација у саставу комбината на предлог радничког савета, доносе статут комбината већином гласова свих радника у свакој основној организацији. Ако радници свих основних организација у саставу радне организације оцене да су испуњени услови, могу одлучити већином гласова укупног броја радника сваке основне организације да се њихова радна организација организује као комбинат. У том случају радници сваке основне организације одлучују да се њихова основна организација сама или удружена са другим основним организацијама, ако су испуњени законом одређени услови, организује као радна организација у саставу комбината. У судски регистар би се у наведеном случају уписивао председник дотадашње радне организације, а уписују се новоорганизоване радне организације и комбинат. Комбинат престаје да постоји кад све удружене организације то одлуче или кад престану да постоје удружене организације.

Свака радна организација у саставу комбината има фирму. Исто тако у фирми мора бити истакнуто да послује у саставу комбината. Фирма радне организације се утврђује актом о њеном оснивању, а приликом конституисања радне организације утврђује се самоуправним споразумом о удруживању, а ако радна организација у свом саставу нема основних организација њеним статутом. Свака основна организација рада има назив. Назив основне организације удруженог рада утврђује се одлуком о њеном организовању, а после закључења самоуправног споразума о удруживању у радну организацију — статутом основне организације. Фирма радне организације и назив основне организације удруженог рада уписује се у судски регистар у који је иначе уписана организација односно основна организација. У закону је предвиђено да је фирма има под којим послује радна организација. Основна организација удруженог рада пос-

лује са трећим лицима под фирмом радне организације у чијем је саставу и под својим називом, а унутар своје радне организације под својим називом. Исти је случај у погледу употребе фирме у оквиру комбината као сложене организације удруженог рада с тим што овде имамо још и заједничку фирму комбината који у свом саставу има радне и основне организације.

Фирма упућује на делатност коју врши комбинат, радна организација, а назив на делатност коју врши основна организација удруженог рада у оквиру предмета пословања радне организације и комбината. Фирма садржи и назначење одговорности за обавезе комбината, радне организације и основне организације (потпуна одговорност, солидарна, или супсидијарна одговорност свим средствима или само до одређеног износа средстава). Потпуна одговорност значи ако комбинат одговара непосредно, или радна организација, свим средствима за обавезе основне организације удруженог рада и обратно. Солидарна одговорност може бити двојака: до неограниченог износа или до износа тачно предвиђеног у самоуправном споразуму. Супсидијарна одговорност такође може бити двојака: неограничена или до износа који је назначен у самоуправном споразуму и уписан у судски регистар. Разлика између солидарне и супсидијарне одговорности према трећим лицима је у томе, што ако је предвиђена солидарна одговорност, повериоци нису дужни захтевати принудно извршење путем суда у односу на једну од организација у саставу комбината, па тек ако не буду могли да наплате од главног дужника, да се могу обратити осталим, већ могу непосредно захтевати наплату од свих удружених организација у саставу комбината. Напротив, код супсидијарне морају се обратити главном дужнику, организацији која је непосредно обавезна, па ако од ње не би могли да наплате дугујући износ, могу покренути поступак принудног извршења против осталих организација у саставу комбината — супсидијарних дужника. Код супсидијарне одговорности важи правило *beneficium ordinis*.

Пољопривредно-индустријски комбинати, по правилу, имају скраћени назив, на пример ПИК „Београд“, ПИК „Тамиш“, ПИК „Осијек“, ПИК „Серво Михаљ“ и слично. Док основна организација има назив, на пример: ООУР „Зора“ — фабрика млечних производа у саставу Радне организације „Млекара“ ПИК „Бечеј“. У почетку је било примедба извесних правних писаца да ће овај „троструки правни субјективитет“ унети забуну на тржишту. Међутим, пословна пракса у току последњих неколико година није дала за право оваквим страховањима. Сада се сасвим одређено зна када је реч о комбинату, а када о радној организацији, или основној организацији удруженог рада у саставу комбината. Тако је овај нови начин изражавања правног субјективитета прихваћен не само у прописима него и у пракси. Сматрамо да је овом прихватању крчило пут раније постојање пољопривредно-индустријских комбината као удружених предузећа, који су у свом саставу имали посебне организације са својством правног лица.

4. *Руковођење и управљање пољопривредно-индустријским комбинатима и пословним заједницама.* — У складу са уставним и законским проме-

нама на основу Устава СФРЈ од 1974. године, радници своја основна самоуправна права врше непосредно у основним организацијама удруженог рада. У бројним основним организацијама (преко сто запослених) и савета основне организације удруженог рада на који збор радника преноси одређена овлашћења. Поред савета основне организације удруженог рада (радничког савета, задружног савета) постоји и инокосни извршни орган ради вођења послова — пословни органа, директор, управник и сл.) основне организације удруженог рада који може имати само пословне функције и старати се о извршењу одлука и закључака збора радника, радничког савета и других органа самоуправљања у основној организацији удруженог рада (одбора, комисија и сл.).

Самоуправљање и вођење послова у комбинату уређује се самоуправним споразумом о удруживању у комбинат и статутом комбината. У самоуправном споразуму о удруживању радних организација у комбинат предвиђено је који ће органи самоуправљања у комбинату постојати, на који начин ће бити образовани, које ће надлежности имати, делокруг рада појединих органа и сва друга питања статусног карактера. На примеру једног самоуправног споразума о удруживању у комбинат можемо видети како се та питања уређују.

Самоуправним споразумом о удруживању радних организација у један пољопривредно-индустријски комбинат је предвиђено да се раднички савет комбината састоји од чланова који су изабрани на делегатском принципу у основним организацијама удруженог рада. То значи да је свака основна организација, преко своје радне организације, заступљена у радничком савету комбината. У неким другим самоуправним споразумима, као највиши орган самоуправљања је одређена радничка скупштина, коју сачињавају делегације радних организација које су удружене у комбинат. Сматрамо да се ради више о терминолошком разликовању, него о суштинском. И у једном и у другом случају ради се о самоуправном органу састављеном од делегата који су изабрани у свим организацијама удруженог рада (основним организацијама или радним организацијама водећи рачуна да из сваке основне организације уђу делегати у састав делегације радне организације која је заступљена у радничком савету односно скупштини пољопривредно-индустријског комбината. Затим су предвиђене надлежности радничког савета (скупштине) пољопривредно-индустријског комбината. Предвиђена су три вида надлежности. Први вид се односи на одлуке за које је обавезна сагласност свих основних организација удруженог рада у саставу комбината: задуживање за краткорочне и дугорочне кредите, одобравање кредита, удруживање средстава, усвајање периодичних обрачуна и завршних рачуна. За разлику од ранијег начина одлучивања, пре уставних промена, за који је била пресудна већина гласова, овај вид подразумева потпуну сагласност делегација из свих основних организација удруженог рада. Уколико се само делегација једне основне организације не сложи са предлогом одлуке, покреће се поступак усаглашавања са циљем да се дође до одговарајућег заједничког решења. Ради се о непосредној одговорности свих — од предлагача одлуке до оних који је прихватају или одбијају.

За други вид одлучивања не тражи се потпуна сагласност свих основних организација, али је потребно да све основне организације удруженог рада буду претходно обавештене о садржини одлуке коју раднички савет комбината има намере да донесе. Основне организације и удружене радне организације могу ставити своје примедбе и дати предлоге у вези припремане одлуке. О овим предлозима и примедбама се мора расправљати у радничком савету комбината пре доношења коначне одлуке. По правилу то су одлуке којима се одобравају санациони програми, средства за покриће губитака, питања пласмана производа, излазак на светско тржиште и слично. Многа од ових питања се доста често уређују и посебним самоуправним споразумима и то врло детаљно.

Трећи вид одлучивања односи се на питања о којима раднички савет комбината одлучује самостално, без претходног изјашњавања основних, односно радних организација у саставу комбината. То су одлуке у вези: закључења уговора о пословној сарадњи, закључење уговора о трајнијем пословном повезивању, избор инокосног пословодног органа или колективног пословодног органа комбината, разрешење ових органа, одлучивање о другим кадровским питањима у комбинату.

Наведени начини одлучивања и расподеле надлежности обезбеђују и пољопривредном комбинату као целини ефикасност у пословању и ефикасније наступање на тржишту. С друге стране, оваквим методом се истовремено обезбеђује и најпотпуније право радника у основним организацијама удруженог рада да одлучују о свим битним питањима, питањима која имају значај за њихов друштвено-економски и материјални положај.

Руководећи органи у комбинату у смислу ранијих прописа из ове области, сада не постоје. Ради се сада о пословодним органима, ипак према природи посла ови пословодни органи неминовно обављају и функцију руковођења. Пословодни орган пољопривредног комбината координира рад пословодних органа радних организација у свом саставу. Истина ова се питања, у својим детаљима, доста различито решавају у самоуправним споразумима о удруживању у комбинат, а посебно када се ради о колегијалном пословодном органу и председнику тога органа. Међутим, функција заступања је у принципу остала у надлежности пословодног органа и то у обиму који су имали ранији руководићи органи комбината.

Закон о удруженом раду од 1976. године предвиђа да све организације удруженог рада (основне организације, радне организације и сложене организације-комбинате) заступа и представља инокосни пословодни орган, односно председник колегијалног пословодног органа, ако статутом или другим самоуправним општим актом организације није што друго предвиђено. Статутом или другим самоуправним општим актом може се предвидети да организацију удруженог рада (комбинат) заступа, односно представља, поред инокосног пословодног органа, односно председника колегијалног пословодног органа, један или више радника са посебним овлашћењима и одговорностима у организацији удруженог рада. Самоуправним споразумом, статутом или другим самоуправним општим актом одређује се обим овлашћења лица које заступа организацију удруженог

рада. Овим актима може се овлашћење заступника ограничити на закључивање одређених уговора, односно на вршење других одређених правних радњи. односно може се одредити да заступник у име организације удруженог рада закључује уговоре или врши друге правне радње само уз сагласност одређеног органа или заједно са одређеним органом организације удруженог рада. Овлашћења заступника организације удруженог рада, односно ограничења његових овлашћења морају се уписати у судски регистар. Представник организације удруженог рада је овлашћен да иступа у њено име али није овлашћен да за њу предузима правне радње, осим ако је овлашћен и за њено заступање.

Лице овлашћено за заступање комбината — заступник организације удруженог рада, може у оквиру својих овлашћења, дати другом лицу писмено пуномоћје за закључење одређених врста уговора и предузимање других одређених врста правних радњи, односно за закључење појединачно одређених уговора и предузимање других појединачних одређених правних радњи. Садржину и обим пуномоћја у оквиру својих овлашћења (генерално или специјално) одређује заступник организације удруженог рада који та овлашћења преноси. Закон познаје и пуномоћство по запослењу. Тако се пуномоћником по запослењу сматра и лице коме је у организацији удруженог рада поверено вршење дужности из којих по редовном току ствари проистиче и овлашћење за закључење одређених уговора, или вршење других одређених послова у границама тих дужности.

Неопходно је нагласити да су законом дата само оквирна овлашћења и одређени извесни лимити, или примера ради наведени одређени правни послови и надлежности органа самоуправљања и интокосних односно колегијалних пословодних органа. Све остало је остављено да се регулише самоуправним споразумом, статутом и другим општим самоуправним актима.

Ранија овлашћења руководећих органа у погледу заштите законитости су сада прешла на интокосне извршне органе. односно на председника колегијалног пословодног органа. Тако, на пример, ако интокосни пословодни орган (генерални директор) комбината нађе да је општи акт или појединачни акт који је донет у организацији удруженог рада у супротности са законом, самоуправним споразумом о удруживању, статутом и другим самоуправним општим актом, упозориће на то орган који је донео такав акт. Ако и после упозорења орган који је такав акт донео остане при свом акту, интокосни пословодни орган, односно председник колегијалног пословодног органа, у управном поступку и акта по којима је за коначно одлучивање предвиђена надлежност суда, и о томе ће у року од три дана од дана обуставе, обавестити надлежни орган друштвено-политичке заједнице. Тако значи да је интокосни пословодни орган, односно председник колегијалног пословодног органа, одговоран и друштвеној заједници за законитост рада и за испуњење законом прописаних обавеза организације удруженог рада, а и самој организацији за доследно испуњавање свих правноваљаних одлука и закључака.

Имајући у виду карактер одредаба Закона о удруженом раду, где је претежан број диспозитивних правних норми, самоуправним споразумом о удруживању у пољопривредно-индустријски комбинат, статутом и дру-

гим самоуправним актима општег карактера (правила, правилници, упутства и сл.), многа питања се могу решити и на други начин. Истина, изнели смо само она питања која су по нашем мишљењу јединствена за све комбинате, а само указали да се друга питања решавају самоуправним актима комбината. Природно, сваки пољопривредно-индустријски комбинат ће настојати да регулише одређена организациона питања, као и делокруг рада појединих органа, онако како сматра да је најпогодније за усклађен рад комбината као целине, а и за несметан развој организација удруженог рада у његовом саставу.

5. *Правни режим земљишта и средстава пољопривредно-индустријских комбината и пословних заједница.* — Сво земљиште и средства којима располажу пољопривредно-индустријски комбинати и пословне заједнице, као и пољопривредне задруге су у друштвеној својини. У југословенском правном систему не постоји разликовање на државну, задружну и личну својину. Постоји само друштвена својина и она обухвата сва добра на која не постоји право својине грађана. Међутим, земљиште и средства за производњу су под посебном законском заштитом. Земљиште, без обзира у чијој је својини, јер добро од посебног друштвеног интереса.

У погледу друштвених средстава, у складу са новим уставним и законским променама, основној организацији удруженог рада, припада посебно место. Тако се основна организација удруженог рада појављује као носилац свих овашћења у погледу друштвених средстава, а она извесна права може преносити на више облике асоцијације — на радну организацију и сложену организацију удруженог рада-комбинат. Баш у циљу остваривања својих заједничких интереса у раду и стицању дохотка, радници свој рад и средства друштвене репродукције у основним организацијама удруженог рада слободно удружују у радне организације и друге облике удруживања рада и средстава.

Законом је предвиђено да основна организација удруженог рада може, у остваривању права радника да радећи друштвеним средствима управљају пословима и средствима друштвене репродукције, друштвена средства са којима располажу отуђити или пренети на друго лице уз накнаду или без накнаде, дати у закуп или на послугу, или их удруживати ради остварења заједничких пословних циљева. У Закону о удруженом раду се посебно истиче (члан 10. Закона) да су средства у друштвеној својини заједничка материјална основа одржавања и развоја социјалистичког друштва и социјалистичких самоуправних односа и њима управљају радници у основној организацији удруженог рада и у свим облицима удруживања рада и средстава, радници у радној заједници, односно други радни људи у самоуправној интересној заједници. Средства за производњу и друга средства удруженог рада, средства за задовољавање заједничких потреба и општих друштвених потреба, природна богатства и добра у општој употреби друштвена су својина. Друштвена средства, као ствари, материјална права и новчана средства у друштвеној својини, материјална су основа рада радника у основној организацији и другим организацијама удруженог рада. Пошто изворна права у вези са друштвеним средствима припадају основним организацијама удруженог рада, оне могу одређена ов-

лашћења пренети самоуправним споразумом о удруживању на радне организације, или сложене организације удруженог рада — пољопривредно-индустријске комбинате. У том случају законске одредбе у вези са друштвеним средствима се примењују и на комбинат.

Промет друштвених средстава, у начелу је слободан, али постоје одређена ограничења тога промета. Тако, основне организације удруженог рада не могу ствари које су средства производње и друга средства рада и средстава заједничке потрошње отуђити без накнаде грађанима, удружењима грађана и грађанским правним лицима, осим у случајевима одређеним законом. Основне организације удруженог рада не могу ствари које су средства за производњу и друга средства рада која у процесу рада чине целину (постројења, фабрике, погони и слично), отуђити уз накнаду или, без накнаде грађанима, удружењима грађана и грађанским правним лицима. Исти је случај и са зградама које служе за одмор и опоравак или за задовољавање других заједничких потреба удружених радника (одмаралишта, летовалишта, дечје вртиће, јаслице и сл.). Исте објекте не могу дати у закуп или на послућу грађанима, осим у случајевима предвиђеним законом.

Основне организације удруженог рада не могу грађевинско земљиште отуђити, нити пренети на друго друштвено правно лице, ако законом није другачије одређено. Изузетно, оне могу уступити земљиште општини уз накнаду улагања вредности учињених у то земљиште. Уговор који би био закључен противно свим горе наведеним ограничењима и забранама ништав је и не производи правна дејства.

Организација удруженог рада која намерава да ствар отуђи или пренесе на друго лице, уз накнаду, осим ако та ствар није роба коју основна организација удруженог рада продаје у оквиру свог предмета пословања, дужна је да ту ствар понуди на продају, у писменој форми, другим основним организацијама удруженог рада у саставу радне односно сложене организације удруженог рада. Ако основне организације удруженог рада, којима је понуда учињена у року од тридесет дана на дана пријема, понуде не изјаве да прихватају понуду, понуђач може ствар продати другоме; али само под истим условима, или под условима који не могу бити повољнији за купца од раније нуђених другим основним организацијама. Овим пречим правом куповине правно се штити интерес целине друштвених средстава у једној сложеној организацији удруженог рада — комбинату. Интерес социјалистичког друштва није разједињавање производних средстава, већ њихово удруживање. Стога и правни прописи морају деловати у том смислу.

Неопходно је истаћи да се у комбинату, као сложеној организацији удруженог рада могу образовати различити заједнички фондови. Ови заједнички фондови имају одређену намену и зависно од прилика служе свим удруженим организацијама пољопривредно-индустријског комбината. Та средства удружена у заједнички фонд и даље припадају удруженим основним организацијама удруженог рада. То су обично: заједнички резервни фонд, фонд солидарности, егализациони фонд, стамбени фонд и слично. Стога би се имовинска маса којом пољопривредни комбинат као целина управља састојала из средстава основних организација које су удруже-

не у комбинат и са којима комбинат не би могао да располаже и средства заједничких фондова којима се уз претходну сагласност основних организација може располагати у складу са самоуправним споразумом о удруживању и правилником о коришћењу одговарајућег фонда.

У погледу земљишта у друштвеној својини у прописима се посебно ништа не прописује. Пољопривредно земљиште се сматра основним средством пољопривредних организација, па оно што важи за остала основна средства (фабрике, постројења, крупна транспортна средства и друго) важи и за земљиште намењено пољопривредној производњи. У том смислу иста ограничења која важе за друштвена средства уопште, а о којима је било речи напред, важи и у погледу отуђења или уступања, давања у закуп и на послугу, и у односу на пољопривредно земљиште. Ипак, неопходно је нагласити, да пољопривредни комбинат може отуђити ствари које чине друштвена средства са којима располаже, или при томе мора сачувати интегритет вредности". То значи да добијена средства продајом или разменом треба да буду еквивалентна. Уколико је продаја или уступање извршено за мању вредност, онда пољопривредно-индустријски комбинат или друга организација удруженог рада мора надокнадити разлику до пуне вредности из својих средстава, из дохотка — текућих средстава која се остварују пословањем. Иначе редовна надокнада друштвених средстава врши се уплатом амортизационих износа, по одговарајућој амортизационој стопи. Из амортизационог фонда се врши набавка нових средстава уместо амортизационих.

6. *Правно уређење привредних веза пољопривредно-индустријских комбината и других облика удруживања рада и средстава.* — Углавном смо проучавали удруживање основних и радних организација у пољопривредно-индустријски комбинат. То је за југословенске прилике и најзначајнији облик подруштвљавања у крупна пољопривредна газдинства. Што се тиче даљег повезивања пољопривредних комбината међусобно, ту постоје три облика: 1) обавезно удруживање у општа удружења и преко њих у привредне коморе, 2) оснивање пословне заједнице, и 3) самоуправни споразуми о удруживању рада и средстава.

Свака организација удруженог рада, укључујући и пољопривредно-индустријски комбинат, је дужна по закону да се удружи у одговарајуће опште удружење, које се даље удружује у привредну комору. Постоје основне, покрајинске, републичке и Привредна комора Југославије. Општа удружења која се образују за одребену привредну област — привредну грану раде на унапређењу те привредне гране. За област пољопривреде постоје два облика удруживања — опште удружење за област пољопривреде и задружни савези. Пољопривредно-индустријски комбинати имају своје представнике и у једном и другом облику удруживања. У овим удружењима, односно задружним саветима, врши се усклађивање производних планова, усклађивање услова за пласман робе, усклађивање цена, рационализација у погледу снабдевања сировинама и репродукционим материјалом, унапређење пословне сарадње, давање предлога надлежним органима за доношење одговарајућих прописа и сл. Самоуправни споразум је општи правни инструмент за усклађивање односа на свим нивоима. Стога се он може користити и за усклађивање односа у оквиру одређене привредне

гране, односно привредне области. Конкретно, пољопривредни комбинати могу закључити самоуправни споразум са прехрамбеном индустријом по одређеним питањима, извршити одговарајуће усклађивање својих интереса у циљу унапређења производње и пласмана, обезбеђења сировина и репродукционог материјала и сл. Те одредбе ће бити извор права и обавеза за учеснице споразума. Кршење самоуправног споразума подлеже не само имовинско-правним санкцијама, већ представља и привредни преступ за који одговорна организација удруженог рада може бити новчано кажњена од стране надлежног привредног суда.

Други облик удруживања рада и средстава је ради стицања заједничког прихода или заједничког дохотка. Ови односи су врло детаљно правно регулисани у Закону о удруженом раду. Удруживање рада и средстава је добровољни облик повезивања организација удруженог рада када је реч о пољопривредно-индустријским комбинатима. Међутим, за организације из области промета, а посебно спољно-трговинског промета може бити и обавезан. Правно средство за регулисање односа при заједничком удруживању рада и средстава је такође самоуправни споразум о удруживању. Тиме се по правилу ствара нешто трајнија сарадња у одређеној привредној групацији, односно између организација удруженог рада које су се одлучиле да удруже рад и средства за одређено време или временски неограничено.

Трећи облик повезивања на глобалном плану је пословна заједница. Пословна заједница може да се оствари самоуправним споразумом већег броја пољопривредно-индустријских комбината и других заинтересованих организација удруженог рада у циљу бољег пословања. Таква пословна заједница има статутс правног лица и иступа у правном промету у име и за рачун удружених чланова и има онај делокруг послова који су одређени у самоуправном споразуму о удруживању у пословну заједницу.

7. Земљорадничке задруге. — Земљорадници и други радни људи, обављајући делатност личним радом средствима рада у својини грађана, свој рад и средства удружују у задруге и друге облике удруживања. У досадашњој привредној пракси место земљорадничких задруга је било врло скромно. Међутим, новим прописима и мерама се настоји да то буде један масовни облик удруживања земљорадника, а преко задруга да се оствари повезивање са крупним пољопривредним газдинствима — пољопривредно-индустријским комбинатима. Без обзира, на извесну општу скромну улогу коју су земљорадничке задруге имале у преходном периоду, оне су увек вршиле знатан утицај на подизање пољопривредне производње на југословенском селу. Посебно значајну улогу земљорадничке задруге имају у повезивању земљорадника са пољопривредно-индустријским комбинатима. По правилу сваки пољопривредно-индустријски комбинат сарађује са по неколико земљорадничких задруга. Понекад је то и са по неколико десетина. Ова сарадња се остварује или на основу самоуправног споразума о удруживању рада и средстава или на основу уговора о пословној сарадњи и кооперацији. На тај начин земљорадничка задруга обезбеђује пласман својих производа и производа удружених земљорадника — коопераната преко комбината, а с друге стране, уз помоћ комбината успешније организује производњу и сарадњу са земљорадницима. Поред тога велики

број пољопривредних задруга је ушао у састав пољопривредних комбината и има статус основе организације удруженог рада или радне организације у саставу комбината. Нови законски прописи и савезни и републички погодују том позитивном процесу. Земљорадничка задруга има у начелу положај, права, обавезе и одговорности организације удруженог рада. У земљорадничкој задрузи може се, под условима утврђеним законом, организовати основна задружна организација и основна организација у коју удружују рад радници који раде у земљорадничкој задрузи. Ако земљорадничка задруга у свом саставу има две или више основних задружних организација има у начелу исти положај, права, обавезе и одговорности радне организације. Земљорадник који је удружио земљиште, средства рада, односно друго средство у земљорадничку задругу задржава право својине на том земљишту, средству рада, односно другом средству, ако самоуправним споразумом о удруживању земљорадника у земљорадничку задругу, продајом или на други начин не преносе у друштвену својину земљиште, средство рада или друго средство на које има право својине. Земљорадничке задруге могу се удружити у задружне савезе у складу са законом. За територију СФРЈ задржани савези се могу удружити у савез задружних савеза. Ближе правно регулисање материје о земљорадничким задругама и удруживању земљорадника је у надлежности социјалистичких република и покрајина. У току је доношење нових републичких и покрајинских закона који детаљно уређују ову материју. Наравно при томе се мора водити рачуна о основним поставкама и одредбама Закона о удруженом раду (члановима 275 — 319).

8. *Закључак.* — У овом раду настојали смо да обрадимо правни режим великих подруштвених пољопривредних газдинстава. То је врло комплексно питање. Настојали смо да правно анализирамо основни облик ових газдинстава — пољопривредно-индустријски комбинат. Међутим, и извесне земљорадничке задруге представљају крупна пољопривредна газдинства, истина ређе. Стога, овим другим облицима није поклоњена одговарајућа пажња. Исто тако нису могли бити детаљније размотрени ни узајамни односи удружених радника у комбинатима и удружених земљорадника у земљорадничким задругама. Та питања су остављена да ако буде интересовања, за дискусију и аутор овог рада биће спреман да пружи потребне информације и о тим питањима.

др Радомир Буровић

ПРАВНИ ОБЛИЦИ КООПЕРАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ПОДРУШТВАЉЕНИХ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ЈЕДИНИЦА И ИНДИВИДУАЛНИХ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОБАЧА

Садржај: 1. Друштвено-економске претпоставке кооперације у пољској пољопривреди, 2. Правне основе појединачне и колективне кооперације пољопривредника са подруштвљеним сектором пољопривреде, 3. Субјекти кооперације и питање слободе кооперативних уговора, 4. Предмет кооперације, 5. Правна конструкција у *essentia negotii* кооперацијског уговора, 6. Распоред ризика производње у кооперативним односима, 7. обезбеђење имовинских интереса подруштвљених пољопривредних јединица у кооперативном уговору, 8. Закључци.

1. Већ у првим годинама народне власти у Пољској су реализовани сви основни елементи за реорганизацију пољопривредног система, у чијој су основи лежале главне претпоставке политичког уређења народно-демократске револуције, која се у то време довршава. Пољопривредна реформа, радикална по својим политичко-правним решењима, учинила је очигледним основни друштвено-аграрни преображај у социјалистичком духу, ликвидирала је економску базу велепоседништва и елиминисала његове политичке утицаје из живота села. На тај начин су створене трајне основе даљег социјалистичког преображаја села, консеквентно развијене и продубљиване у институционалним и организационо правним формама које су одговарале националним условима.¹⁾

Заснивајући се на социјалистичким принципима, пољска пољопривредна реформа произилази из схватања да постоји једна генерална марксистичко-лењинистичка концепција социјалистичког развоја пољопривреде. Зато се специфичност преображаја пољопривредног система у Пољској изражава у темпу и методу реализовања те генералне концепције. Узимајући у обзир реалне друштвено-привредне услове, та политика — како се наглашава: „(...) произилази из постојеће реалне ситуације у пољопривреди и усмерава на покретање свих резерви за пораст производње, као

1) Продубљену правну анализу друштвено-аграрних промена у Пољској видети у раду М. Блажејка: Влијаније ленинског декрета „О земљи“ на социјалистичке преобразоване аграрног устроја у Пољше (Утицај лењинског декрета „О земљи“ на социјалистички преображај аграрног система у Пољској), у заједничком раду под редакцијом Г.А. Аксинеока и В.М. Чивадзе: Лењинскиј декрет „О земљи“ и современост (Лењински декрет „О земљи“ и современост), Изд. „Наука“, Москва 1970.

и даљег напретка у друштвеној и техничкој реконструкцији пољопривреде²⁾, не намећући селу начин привређивања који оно не би прихватило.

Доводећи у везу системски пораст пољопривредне производње и њен технички напредак са друштвеним променама на селу и пољопривреди, директиве пољопривредне политике налажу основе развијања пољопривреде у свим њеним секторима³⁾ Сваки од сектора пољске пољопривреде: државни, задружни, друштвено-удружени⁴⁾ и индивидуални имају за циљ извршење истог задатка, пољопривредно-производног и друштвено-економског.

Специфичност структуре пољске пољопривреде је са једне стране производно-технички врло развијен друштвени сектор, који обухвата око 17% површине пољопривредног земљишта и који је основни вид социјалистичке базе пољопривреде. Доминирајући пак улогу, у смислу земљишних поседа, у пољопривредној производњи има сектор индивидуалних произвођача, који обухвата 80% укупне површине земљишта. Треба нагласити да је у послератном периоду од 30 година, индивидуална пољ. производња претрпела дубок друштвено-економски преображај. Захваљујући увођењу комплекса економско-правних инструмената, индивидуална производња је укључена у орбиту народне привреде и у оквиру социјалистичког планирања и подвргнута економским законима социјалистичког уређења.

Основни принцип пољопривреде у свим њеним секторима, кас и задаци производње и перспективни друштвено-системски циљеви, учинили су неминовном потребу трајне производне кооперације свих сектора, а пре свега индивидуалних произвођача са државним пољопривредним сектором, а такође и другим друштвено-пољопривредним јединицама. Прихваћен је облик производне кооперације који се у пољопривредној политици

2) Видети у програмском реферату Политичког Бироа XV Пленума КЦ ПЗПР (ЦК Пољске Уједињене Радничке Партије) — о даљем побољшању исхране народа и развоју пољопривреде; у брошури XV Пленум КЦ (ЦК) Пољске Уједињене Радничке Партије. Оригинални материјали и документи, Варшава 1974, стр. 51.

3) Тај принцип јасно изражава одлука VII Конференције Пољске Уједињене Радничке Партије: о даљем динамичном развоју социјалистичке изградње — већи квалитет рада и животних услова народа, у брошури: VII Конгрес ПЗПР, Оригинални материјали и документи, Варшава, 1975, стр. 243 и следећа.

4) Тим именом називам Пољопривредно-производне јединице, које улазе у организацијски састав пољопривредних задруга, третираних у праву (на прим. чл. 33 § 1 грабанског кодекса) као социјалистичка правна лица. Обраћање пажње на тај скроман по размерима (непуна 2% површине земаља, додељених од стране државе на употребу) пољопривредни сектор указује на то да пољопривредно-производне јединице, које улазе у његов састав удружена пољопривредна газдинства задруга пољопривредних кружока *zespoxowe gospodarstwa rolne spdzialni koek rolniczych*), као и пољопривредни кружоци, који обављају пољопривредну делатност (*prowadzace gospodarza, dza lalnoš kolk kolnicze*) извршавају у великој мери кооперативне функције са индивидуалним произвођачима.

Издавају те пољопривредног сектора добија свој правни израз у бројним нормативним актима, који нас овде интересује, стога што регулише проблеме кооперације у пољопривреди, овлашћују надлежне централне органе за увођење и примену у оквирима своје организације, преко подређених организационих јединица, одређених прописа. Поред Централног Савеза Производних Пољопривредних Задруга (*Zarzandu Centralnego Zwiazku Rolniczych Spoldzielni Produkcyjnych*) законодавац издава и Централни Савез Пољопривредних Кружока (*Centralnegy Zwazek Kolek Rolniczych*).

Пољопривредни Кружоци (*les cercles, agricultural circles*) имају у пољском селу стогодишњу традицију, делују у преко 90% села са својом администрацијом (*soleckich*), уједињењу око 2,7 млн. чланова и обухватају у својој разнородној делатности више од 50% укупног броја индивидуалних пољопривредних газдинстава. Њихов правни карактер регулише право о удружењима из 1932. године. О њиховој правној специфичности видети у монографији М. Блажејцзку *Kulka rolnicze w proceše socjallstičnej pšebudovi rolnictva* (Пољопривредни кружоци у процесу социјалистичког преображаја пољопривреде), Државно Научно Издање (даље скраћено — PWN), Варшава 1965. г.

третира као нови облик функционалног интегрисања целе пољопривреде, који има пре свега да служи — као што је то формулисано у директивама пољопривредне политике „бољем коришћењу резерви и подизању ефективности пољопривредне производње”.⁵⁾ Мада се кооперација појавила у пољској пољопривреди као институционални облик са регулисаним правним статусом свега пре неколико година, подигнута је на нивоу уставне институције и регулисана прописима о друштвено-привредном систему. Пропис чл. 15. Устава Пољске Народне Републике садржи: „Пољска народна власт у бризи о исхрани народа: (...) подстиче развој кооперације и специјализације производње, шири повезивање индивидуалних пољопривредних произвођача са социјалистичком народном привредом”⁶⁾.

2. На основи пољског права установљене су и у пракси реализоване две основне поставке производне кооперације између друштвених пољопривредних јединица и индивидуалних произвођача, а наиме:

— Индивидуална кооперација (*jednoskowa* — прим. прев) између подруштвљене пољопривредне јединице која је правно лице и физичког лица — индивидуалног пољопривредника.

— колективна кооперација (*zespoldowna* — прим. прев.) између пољопривр. јединице као правног лица и групе физичких лица — пољопривредних произвођача организованих у правно признато кооперативно удружење.

Први облик кооперације установљен је одлуком бр. 279 Министарског савета од 13. децембра 1973. г. по питању развоја кооперације у пољопривреди.⁷⁾

Други кооперативни облик предњачио је скоро две године испред првог, тачније, први пут је установљен одлуком бр. 44 Министарског савета од 11. II 1972. год., о помоћи државе пољопривредним задругама као и другим облицима заједничке производње у пољопривреди,⁸⁾ убрзо замењен новом одлуком бр. 209 Министарског савета од 30. августа 1974. г. о помоћи државе удруженој производњи у пољопривреди.⁹⁾

После неколико година практичне конфронтације правних решења о кооперацији са реалним условима на селу и у пољопривреди, извршене су коректуре тих прописа. Одлука (бр 279 и 209) Министарског савета замењена је новим нормативним актом, који регулише оба облика кооперације одлуком бр. 11 Министарског Савета од 16. I 1976. г. о развоју удруже-

5) Видети у горе поменутој (у допуни 3) Одлуци VII Конгреса PZPR..., стр. 245-246.

6) Обновљен оригинални текст од 16 фебруара 1976. Дневник Закона (даље скраћено — Дз. У.) (бр. 7, позиција, даље скраћено — поз.) 36.

7) Монитор Пољски (даље скраћено — Мон. Пол.) бр 55 поз 306.

8) Мон. Пол. бр 13, поз. 88.

9) Мон. Пол. др 31, поз. 185.

ња пољопривредника специјализације и кооперације у пољопривреди¹⁰⁾, као и прописа о извршењу.¹¹⁾

Аналогно горе наведеним прописима, одлука бр. 11. Министарског Савета у § 6) установила је јединствени правни облик за обе врсте кооперације, — вишегодишњи кооперативни уговор а такође је јединствено регулисала (у § 5, и 7) суштину и обим оба облика кооперације у области: пољопривредне производње, инвестиција, пољопривредних услуга, као и друштвено-културне делатности.

Правно регулисање производне кооперације у пољској пољопривреди које у суштини још увек има провизорни и нестабилизовани карактер и, с тог становишта је нормирано правним актима нижег реда, и праћено у току емпиријског истраживања друштвених последица практичне примене тих прописа¹²⁾, указују на суштинске проблеме који захтевају научно разматрање и пружају могућност за шире теоријско разматрање. Ипак, не могу сви ти проблеми бити укључени у нашу прву дискусију. У размисљању о основним правним питањима кооперације, која се јављају у условима полске пољопривреде, као и са упоредно-правног гледишта, конфронтирајући пољска правна решења са југословенским решењима, треба се ограничити на презентирање неколико, по мом мишљењу, важних проблема. Да бисмо омогућили компаративну анализу, условљену разумевањем његове правне и друштвене суштине, проблеме треба поставити на ширу нормативно-правну основу и поткрепити га бар делимичним емпиријско-правним материјалом. Управо са тог становишта не можемо у реферату заобићи неке важне описно-правне фрагменте.

3. Ако кооперацију, која је по својој друштвеној суштини економска категорија, разумемо као заједнички рад неколико радника у процесу производње за стварање одређеног производа, тада њену пољопривредну суштину треба схватити као производну сарадњу пољопривредних произвођача.¹³⁾ Зато нам се чини да је полазна тачка у разматрању правне суштине и карактера кооперације у пољопривреди, одређени круг субјеката, који улазе у односе кооперације. То истовремено омогућује разликовање кооперације од других сличних облика сарадње у пољопривреди, а нарочито од уговарања пољопривредних производа.

10) Мон. Пол. нр. 11, поз. 53 измењена (делимично) одлука нр 168 Савета Министара од 6. августа 1976. године, Мон. Пол. нр. 33, поз. 143.

11) Обухватају оне наредбе Министара Пољопривреде и финансија од 22. априла 1976. године у вези принципа стварања удружења индивидуалних пољопривредника, специјализације и кооперације у пољопривреди, Мон. Пол. нр. 19, поз. 88 као и инструкције нр. 2 Министра Пољопривреде од 22. априла 1976. године у вези примене прописа о развоју удружења индивидуалних пољопривредника, специјализације, и кооперације у пољопривреди, Dziennik Urzędowy (Дневник Управе) Министарства Пољопривреде, нр. 5, поз. 14.

12) Ради комплетности прописа о правним основама кооперације индивидуалних пољопривредника са подручјивним сектором, треба указати на: одлуку нр. 1116 Централног Уреда Пољопривредних Кружока (даље скраћено — ЦЗКР) од 16. марта 1976. г. у вези развоја специјализације и кооперације на индивидуалним газдинствима. Информатор ЦЗКР нр 4, поз. 26, као и наредба Министара Пољопривреде од 31. маја 1974. године у вези принципа одређивања додатака на ренту за кооперацију у пољопривредној производњи, Дз. У. нр. 31, поз. 128 (додатак на ренту за поверено држави пољопривредно газдинство).

13) Истраживања у области функционисања кооперације удружених газдинстава (колективне кооперације — прим. прев.) до сада под мојим руководством, са три научно-истраживачке екипе Studium Doktora nekiego; у јулу 1976. године — у Војводству (даље скраћено — војв.) новоседецим, у фебруару у вој. познанским, у јуну 1977. у војв. ступским.

13) Чини се да се у том смислу може говорити о извесном слагању са југословенским научним ставовима изнетим у монографији В. Васића: Путеви развика социјализма у пољопривреди Југославије, изд. „Рад“ Београд 1960, стр. 165—166.

У светлу нормативних решења прихваћених у одлуци бр. 11 Министарског Савета, и разумевања њених прописа, кооперативни односи могу бити заснивани искључиво између пољопривредних произвођача. Круг тих субјеката кооперације одређује на јединствен начин одредба § 5 одлуке, набрајајући као такве: „подруштљавање пољопривредне јединице“, индивидуалне пољопривредне произвођаче и удружења пољопривредника. То су појмови који, у пољском позитивном праву као и доктрини, имају јединствену суштину, при чему је „удружење пољопривредника“ (zespoly rolnikow) правно дефинисан појам:¹⁴⁾

У условима пољске пољопривреде, јединице друштвене пољопривреде су, поред државних пољопривредних предузећа, која постоје у свим социјалистичким земљама (даље, скраћено — РСП), такође, пољопривредни кружоци који се исто тако баве пољопривредном делатношћу, као и неке њихове привредне јединице — задруге пољопривредних кружока (даље, скраћено — СКР). Ове последње, због своје (пољске) специфичности, захтевају објашњење.

Знатан број пољопривредних кружока, поред разноврсне услужно-пољопривредне делатности коју обавља у корист пољопривредних газдинстава (својих чланова), такође развија пољопривредно-производну делатност, скоро искључиво на Државном земљишном фонду (даље, скраћено — ПФЗ) који им је пренесен у државину и бесплатно коришћење¹⁵⁾. Као правна лица, пољопривредни кружоци на тој земљи обављају у сопствено име непосредно пољопривредну производну делатност.

У рејонима са већим комплексом ПФЗ омогућено је додељивање пољопривредним кружоцима веће површине обрадиве земље на којој она не обављају непосредно пољопривредну производну делатност, већ то чине СКР које у таквим случајевима, поред основне механизацијско-услужне делатности на индивидуалним пољопривредним газдинствима, обављају и пољопривредно-производну делатност. Ова се делатност врши на већим комплексима који су организационо издвојени из оквира СКР и означени именом удружена заједничка пољопривредна газдинства (zespół gospodarstw rolnich). Њихова самосталност има ограничен карактер, зато се она користе правним лицем СКР¹⁶⁾.

Кооперација између кооперативних производних задруга великих подруштљених пољопривредних јединица и индивидуалних газдинстава, односно коопераната који не поседују тако велике комплексе земље, није увек за кооперативне јединице економски исплативо и привредно основа-

14) Прописом § 2, уст. 1, ркту 1—5 горе поменуће одлуке нр 11 Савета Министара.

15) За разлику од државине, примењиване приликом додељивања земље ПФЗ индивидуалним произвођачима, пољопривредни кружоци имају такође право коришћења тих земаља, то јест, исте правне форме која се примењује на додељивање државне земље ПГР и РСП.

16) По статуту СКР је добровољно самоуправно удружење правних лица пољопривредних кружока и физичких лица (пољопривредника), изабрано од стране свих или већине пољопривредних кружока на територији општине. Принципе њиховог функционисања регулишу интерни акти ЦЗКР, а нарочито: одлука нр. 24 Главног Савета ЦЗКР од 15 априла 1976. године у вези статутарних прописа задруга пољопривредних кружока, Информатор ЦЗКР нр. 3, поз. 12; одлука нр. 123 Управе ЦЗКР од 14. априла 1976. године у вези реализације праваца механизације, поверених од стране кооперативних пољопривредних кружока, Информатор ЦЗКР нр. 5, поз. 34; одлука нр. 125 Управе ЦЗКР од 30. априла 1976. године у вези примана чланова у кооперацију пољопривредних кружока и неких права чланова тих кооперација, Информатор ЦЗКР нр. 5, поз. 35; одлука нр. 108 Управе ЦЗКР од 13. јануара 1976. године у вези принципа и праваца друштвено-привредне делатности СКР, Информатор ЦЗКР нр. 3, поз. 13.

но. Зато се појављује први проблем склоности коопераната за производњу сарадњу због тога што се заправо кооперативни односи у пољопривреди по самој природи ствари, заснивају на пуној добровољности када се ради о индивидуалним пољопривредницима. Да ли се то, међутим, мора односити и на кооперативне јединице, нарочито када се ради о ППР, или оне морају имати обавезу склапања кооперативних уговора са пољопривредницима?

То је питање несумњиво повезано са ширим теоријским проблемом који не само да превазилази правну проблематику кооперације, већ је такође и ван области пољопривредних односа и тиче се принципа склапања уговора од стране државне пољопривредне јединице¹⁷⁾. У случају који нас интересује, тј. кооперације у пољопривреди, ради се, међутим, о једном од аспеката слободе уговарања, заправо, о слободи одлучивања о склапању или несклапању уговора¹⁸⁾.

У разматрању тог питања чини се да треба искључити чињеницу која није спорна, а наиме, да обавезе склапања уговора о кооперацији не може бити правно наметнута недржавним јединицама друштвене пољопривреде, тј. производним пољопривредним задругама а у пољским условима и пољопривредним кружоцима и СКР. То је становиште и пољског законодавца који предлаже Централном Уреду Савеза Пољопривредних Задруга и централном Савезу Пољопривредних кружока провођење принципа одређених одлуком бр. 11 Министарског савета и њихову примену у организационим јединицама које су обједињене у те савезе¹⁹⁾.

Другачије је, када се ради о државним пољопривредним јединицама. Формулишући њихове задатке одлука 11. Министарског Савета послужила се обртом из чега се само логичко-језичком анализом не може извести обавеза кооперације са индивидуалним пољопривредним произвођачима. Том пропису је дат језички израз у (w § 5): „Друштвено-пољопривредне јединице развијају производну сарадњу, која је даље названа „кооперацијом“ са индивидуалним пољопривредним произвођачима и удружењима пољопривредника“. Ако узмемо у обзир карактер „типа задатака“ привредне политике, као и у том смислу упутства централних органа државне администрације (нарочито скупштинских дебата), несумњиво је да међу задатке ППР улази развијање кооперације са индивидуалним про-

17) То су проблеми којима се правна наука одавно бави, али који нису били решени ни у једној доктрини. Погледати њихово објашњење са аспекта који нас овде интересује посебно у публикацијама: С. Бучковски: *Zasada wolności umów w obrocie gospodarki uspołecznionej* (Принципи слободе склапања уговора у промету подруштвене пољопривреде), „Држава и Право“, уст. 3, 1961; Х. Давидович: *Osovojnzek zavjeranja umov niendzi jednostkami gospodarski uspołecznionej* (Обавеза скупљања уговора између јединица подруштвене привреде), „Преглед Привредног Законодавства“ нр. 12, 1968; А. Рембјелински: *Elementi swobody kontraktowej, w stosunkach obrotu uspołecznionego* (Елементи слободе уговарања у односима подруштвеног промета), *Економско-Правне Студије*, XIV, 1975. као и З. Радковањски: *Теорија умов, PWN*, (Теорија уговора, PWN), Варшава 1977 (у одељку III).

18) Аспект слободе склапања уговора узима у обзир у својим разматрањима В. Чахурски, дајући појму слободе шире значење у раду: *Pravo zoborjoznanj w zariše, PWN* (Право обавеза у нацрту, PWN), Варшава 1968, стр. 189—190.

19) Видети препис 15 те одлуке. Не треба судити да уреди тих централних савеза аутоматски спроводе те принципе. Тако, на пример, Централни Уред Савеза Пољопривредних Кружока у својој претходно поменутој (у допуни 11) одлуци нр. 116 од 16. марта 1976. године само је делимично уводно у своју организацију принципе одређене одлуком нр. 11 Савета Министара у вези кооперације, искључујући из кооперације социјално-културну делатност, а као резултат тога из кооперативних уговора (оквирно одређених у § 7, ркту 1—6) — враћање пољопривредницима њихових социјалнокултурних објеката.

извођачима и да је то њихова обавеза. Тај задатак је такође формулисан у горе наведеној одлуци нр. 279. Министарског Савета од 13. децембра 1973. г. о развоју кооперације у пољопривреди, изражено је у § 1, уст. 1.: Државна пољопривредна предузећа и државна пољопривредна газдинства, даље звана „државна пољопривредна газдинства“, приступиће развијању сарадње, даље зване „кооперација“ (...) између њих и пољопривредника и удружења индивидуалних пољопривредника“.

Обавезу кооперације ППГР у пољској пољопривреди не можемо схватити као правну обавезу, која на страни индивидуалних пољопривредних произвођача ствара овлашћења да захтевају склапање кооперативних уговора и остварење тог права у случају неиспуњења. То је, ипак, обавеза типа задатка, која у односу на ППГР може бити захтевана само од надлежних пољопривредних органа. Зато се у пракси срећемо са нејединственим начином испуњавања тог задатка од стране ППГР. Знатна већина њих развија кооперативне односе са индивидуалним произвођачима, схватајући то као свој задатак, а такође и за себе корисну делатност. Истовремено, постоје ППГР које уопште не развијају кооперацију и одбијају пољопривредницима склапање уговора о кооперацији, или је развијају у незнатној мери и поред тога што су за њу заинтересовани индивидуални произвођачи.²⁰⁾

Ако кооперацију у пољопривреди схватамо само и искључиво као економску категорију, њену функцију ограничимо на производне задатке, у том случају требало би схватити принцип слободе склапања кооперативних уговора само преко државних јединица, Економска оправданост кооперативне сарадње представљала би својеврсни критеријум по коме би се одлучивало о склапању или несклапању, у конкретном случају кооперативних уговора, са пољопривредницима.

У условима пољске пољопривреде, кооперација подруштвљених привредних јединица са индивидуалним произвођачима треба да испуњава не само производну функцију, већ нераздвојиво за њу везану друштвено-системску функцију у области промене структуре савремене пољопривреде, као и социјално-културну функцију. Економска оправданост кооперације ни у ком случају не може лимитирати обсег њене промене, нити утицати на њен развој или ограничење. Економске последице такве њене примене компензира, у условима пољске пољопривреде, општеприхваћен принцип дотације кооперације. За њу гарантује правна норма уредбе Министара Пољопривреде и Финансија од 22. априла 1976. године, изражавајући (у § 12, уст. 1), да: јединицама подруштвљене пољопривреде које коопе-

20) Поводом таквог примера требало би представљати реалну слику кооперације у једној општини у којој смо вршили емпиријско истраживање, наиме, на примеру општине Nowa Wieś Leborska u woj. śląskim. У општини постоје три друштвено-пољопривредне јединице, наиме, ППГР Леборк, као формирана пре две године локална СКР, која има удружено пољопривредно газдинство у Желазковју. Према стању на дан 15. фебруара 1977. године, прва међу поменутиим државним јединицама која заузима око 6.000 ha имала је једва 9 коопераната, друга пак није имала ни једнога, док је локална СКР са својим удруженим пољопривредним газдинством са површином 780 ha земље ПФЗ имала у то време 87 коопераната. Шире и детаљније разматрање горе поменутог примера видети у раду: M. Błażejczka, Rozgraniczenie kooperacyjnych powojonazaj uspołecznionych jednostek gospodarki rolnej z indywidualnym rolnictwem na obszarze gminy (Разграничење кооперативних повезивања подруштвљених пољопривредних јединица са индивидуалном пољопривредом на терену општине), „Нова Пољопривреда“, нр 15, 1977.

пирају са удруживањима пољопривредника или поседницима индивидуалних пољопривредних газдинстава служе дотације за покриће: 1) исплаћивања приликом куповине животиња, трошкова за узгој и других издатака, доплате за доставу о року садница кромпира и семења, кооперантима у вези са закљученим уговорима о кооперацији, као и друге доплате које се врше преко подруштвених јединица за откуп и уговарање, 2) доплате за вредности услуга под условима одређеним посебним прописима”.²¹⁾

Треба сватити да истовремено функције кооперације које излазе из оквира задатака пољопривредне производње, као и одређени задаци ППГР који утичу на напредак и развој целе пољопривреде, одређују став да државне пољопривредне јединице треба да имају јединствено формулисану правну обавезу склапања уговора о кооперацији са индивидуалним пољопривредним произвођачима. Ту обавезу треба да одреди и наметне ППГР као свој задатак и правна норма друштвено привредног плана, која одређује минималан делокруг тих обавеза у оквиру кооперативне производње. У оквиру тако схваћеног „лимита” кооперације, објављеног преко општине ППГР не би требало да одбије склапање кооперативног уговора.

Из прихваћеног и већ израженог (w. p. 3) става о схватању кооперације као производног односа између произвођача, произилази да по важећим прописима у круг коопераната треба убрајати искључиво пољопривреднике, тј. лица које воде властито индивидуално пољопривредно домаћинство. У пракси ипак срећемо често примере склапања кооперативних уговора са физичким лицима која нису индивидуални произвођачи, нпр. ППГР са својим радницима, РСР — са својим члановима и радницима, а некада и са лицима која обављају руководеће функције у органима задруге (председником, главним књиговодом, инжењерским персоналом).

Чини се да и поред јединственог става по том питању, одлуке нр 11 Министарског Савета о развијању кооперације између подруштвених пољопривредних јединица и индивидуалних пољопривредних произвођача, такве случајеве треба схатити као очигледне грешке, које треба елиминисати из друштвене праксе. Појам индивидуалног пољопривредника има у правним прописима јединствено значење. Практична примена горе приказаног прописа одлуке, не треба да задаје никакве интерпретативне проблеме.

Извесна објашњења захтева појам „заједнички кооперант”, као што је удружење индивидуалних пољопривредника.²²⁾ У организационим окви-

21) Величину дотација регулишу посебни прописи. Банка Прехрамбене Производње (Банк Господари Животине) даје дотације: државним пољопривредним предузећима на начин и у терминима одређеним посебним прописима (Актуално одлуком нр. 9 Министарског Савета од 16. јануара 1976. године у вези система дотације државних пољопривредних предузећа подређених Министру Пољопривреде или народним одборима, није публикована); задругама као и организацијским јединицама пољопривредних кружока у шестомесечним терминима на основу одлука властитог војводског савеза (задруга или пољопривредних кружока).

22) У светлу прописа § 2 уст. — ркту 1—5 под удружењем индивидуалних пољопривредника се подразумева група од најмање три пољопривредна произвођача који задовољавају следеће услове: 1) власници су посебних газдинстава или пољопривредних некретнина; 2) живе у том или оближњем насељу; 3) склопили су међусобно договор о удруживању који треба да буде регистрован у општини, 4) лично раде у удружењу и приход од тога рада им је једино средство издржавања, 5) пласирају своје производе на основу дугорочних уговора са јединицама друштвене привреде. Према удружењима се примењују одговарајући прописи грађанског права.

рима таквог суседског удруживања, пољопривредници развијају међу собом производно кооперативне односе у оквиру уговора заједнице грађана (*spolka cywilna*), стварајући допунске облике заједничког привређивања означене традиционалним именом — прости облици кооперације²³). Удружење није правно лице, зато уговор о кооперацији, са подруштвеном пољопривредном јединицом, склапају сви чланови удружења.²⁴) Један од услова административног признавања (од стране начелника општине) групе пољопривредника за удружење, је његово везивање вишгодишњим уговором са јединицом подруштвене привреде (не само пољопривреде). Уколико су, ипак, претходно важећи прописи (одлуке нр. 44 и одлуке нр. 209. Министарског Савета) захтевали да функционално повезивање удружења са пољопривредном јединицом подруштвене привреде има правну форму кооперативног уговора, то одлука нр. 11. Министарског Савета садржи захтев откупа пољопривредних производа од удружења.²⁵) Ступање удружења у кооперативне односе са подруштвеном јединицом пољопривреде је у потпуности добровољно, при чему је у пракси само мали број удружења склопило кооперативне уговоре, везујући се за непољопривредне јединице друштвене привреде уговором о откупу (контрактације)²⁶) Сви правно прописани принципи о склапању кооперативних уговора са индивидуалним произвођачима примњују се и на удружења индивидуалних пољопривредника који ступају у кооперативне односе као неперсонификоване групе физичких лица.

4. Предмет кооперације у пољопривреди могу бити пољопривредни производи у ужем смислу значења те речи, који не прекорачују оквири пољопривредног процеса производње у коме учествују биолошки чиниоци, односно у пољопривреди *sensu stricto*, као и у ширем значењу — обухватајући сферу производње која прекорачује те оквири и обухвата пољопривредно-прехрамбену индустрију. Такво схватање предмета кооперације одређују прописи само у односу на кооперацију која је добила израз у

23) Са аспекта своје друштвене структуре, производних задатака и циљева реализације пољопривредне политике, удружења индивидуалних пољопривредника су у извесној мери слична селачким удружењима у совјетској пољопривреди првих година после револуције, чији је првни статус регулисала — одлука о мерама за стабилизацију и развој крстјанског и сеоског домаћинства, Збир Указа РСФСР од 1921 г. нр. 1, поз. 9. По својој правној форми она су слична француским пољопривредним производима удружењима (*Les groupements agricoles d'exploitation en commun* — скраћено G.A.E.C.), која делују на основу одлуке нр. 62—917 до 8. августа 1962. г.

24) Детаљнију анализу њиховог правног система са аспекта нормативне и емпиријске грађе садржи рад Б. Шулецике: *Ustruj prawni że spoluв rolnikuv individualnih v švjetle badanj empiričnim* (Правни систем удружења индивидуалних пољопривредника у свету емпиријских истраживања), „Правне Студије”, свеска 4, 1975. Видети такође Ј. Грожман: *Tvoženje i funkcionovanje zespoluv rolnikuv v švjetle badanj empiričnih naterenje voj slupskogo* (Стварање и функционисање удружења пољопривредника у светлу емпириј. истраживања на терену војводства слупског), рапорт нр. 02 научних истраживања у току, збирно издање, Варшава 1977, као и (истог аутора) — *Zakres produkcije skooperoवानej u zespolah rolnikuv individualnih poljoprivrednika*, „Нова Пољопривреда” нр. 16, 1976.

25) Потпуније разјашњење тога проблема видети у раду М. Блажејчика: *Tip i forma kontraktu vjonzонoсego zespol rolnikuv individualnih z јednostkom gospodarki u sprolečnjonej* (Тип и форма уговора између удружења индивидуалних пољопривредника и јединица подруштвене пољопривреде), „Нова Пољопривреда”, нр. 6, 1977, као и арт. А. Шљејевска: *Uмова кооперација či контрактија* (Кооперативни или конкретивни уговор), „Правне Новине”, 1977.

26) Из обављених емпиријских истраживања, (о којима је реч у 12. допуни), произлази да су свега 1% удружења везана кооперативним уговорима са јединицама друштвене (подруштвене) пољопривреде, 98% удружења се везује таквим уговором са подруштвеним јединицама за откуп, (ребе за удружења — другим уговором о пласману својих пољопривредних производа).

правој форми удруженог типа и, у основи, на кооперацију која је развијена између јединица подруштвљене привреде.

Такву предметну одређеност кооперације која је остварена у оквирима кооперативних удружења, изграђивану на организационим основама пољопривредних комбината, регулишу прописи одлуке нр. 82 Министарског Савета од 9. априла 1976. г. о пољопривредним комбинатима.²⁷⁾ Она изражава (w § 10), да: „у рејонима где преовлађује земљиште у поседу државних пољопривредних предузећа, комбинат може да створи привредни савез, даље зван „удружење“, чији чланови могу бити организационе јединице које делују на терену комбината (...)“²⁸⁾, као и пољопривредне јединице и јединице прехрамбене индустрије.

Друкчије је када се ради о кооперацији између индивидуалних произвођача и подруштвљених пољопривредних јединица. Јединице кооперације могу бити само подруштвљене пољопривредне јединице, искључујући јединице пољопривредне и прехрамбене индустрије. Чини се да је такво решење потпуно исправно. Технолошко-производни процеси у индустрији и пољопривреди су тако променљиви, да је немогуће између њих организовати производну сарадњу која испуњава суштину кооперације. Зато покушаји организовања такве производне сарадње немају реалну шансу, а кооперација пољопривредника са индустријом своди се у суштини на контрактацију. Исти су резултати првих покушаја практичног организовања те кооперације, која је, на основу одлуке нр 279. Министарског савета, требало да буде такође развијена w § 1, уст. 1. и 2) са предузећима пољопривредне и прехрамбене индустрије.

Могуће је такву кооперацију пољопривредника са индустријом организовати преко додатних улагања индустријских предузећа у пољопривредна средства за производњу у кооперативном пољопривредно-производном процесу; нпр. улагање шећерана у тракторе, комбајне за сакупљање шећерне репе, механизацију за заштиту плантажа шећерне репе итд. Таква решења су организационо и технички могућа. Ипак, она не изгледају друштвено основана. Улагања у техничка средства за пољопривредну производњу треба да врше пољопривредна предузећа, а не индустријска, која по природи ствари увек представљају услужни машински парк, који није организован за сопствене потребе непосредне производње, уз све негативне последице које отуда произилазе.

По одлуци нр. 11 Министарског Савета, предмет кооперације са индивидуалним произвођачима и удружењима индивидуалних произвођача треба да буде: пољопривредна производња, инвестиције, пољопривредне услуге, као и социјално-културна делатност (§ 5). У развијању тих прописа (w § 7), одлука набраја кооперативне односе у које, у корист својих коопераната, ступају подруштвљене пољопривредне јединице: 1) оне сара-

²⁷⁾ Мон. Пол. нр. 20, поз. 90, измењена (делимично) у истом 1976, Мон. Пол. нр. 45, поз. 152.

²⁸⁾ Као такве организацијске јединице, одређује одлука (у 10 уст. 2), подређене Министру Пољопривреде, Прехрамбене Индустрије и Откупа (Скуп), уједињене у: Централни Савез Пољопривредних Задруга „Сеоски Самодопринос“ „Samorotnos Њорска“), Централно Удружење Пољопривредних Кружока, Централно Удружење Производних Пољопривредних Задруга и удружење индивидуалних пољопривредника.

ћују у развијању производње растиња и животиња, 2) развијају услуге, нарочито пољопривредне, занатске, транспортне и монтажно-грађевинске, 3) опскрбљују пољопривреднике квалитетним садним материјалом, животињама, као другим производним средствима, 4) сарађују у организовању фарми, фабрика специјализованих за потребе пољопривредне производње, вршење услуга и др., 5) учествују у производњи и социјалном инвестирању 6) обезбеђују пољопривредницима социјално-културне објекте и опрему.

У одлуци се не налази основни елеменат предмета кооперације, уговор о откуп, који у сваком случају без изузетка улази у оквир кооперативног уговора. Неизоставни саставни елеменат кооперације је пласман производа кооперативне јединице. То је изражено у одлуци нр 279 Министарског Савета о развоју кооперације у пољопривреди, где се предвиђа у чл. 3, уст. 1: „кооперација може да обухвата производну делатност (...), уговарање откупа и откуп обухватајући извршење (...) сталних или периодичних достава (...)”.

Што се тиче кооперативног захвата саме производње и услуга намењених индивидуалним произвођачима (и удружењима индивидуалних произвођача), оне у основи не изазивају проблем правног карактера и, у том случају, кооперација се ни по чему не разликује од оне која је примењена у југословенској пољопривреди.²⁹⁾ Проблеми се појављују када се ради о инвестирању у кооперацију пољопривредне производње и за социјално-културне потребе.

Развој кооперације у пољској пољопривреди показује да кооперација индивидуалног пољопривредног газдинства са подруштвљеном јединицом пољопривреде, у широкој области производње, захтева инвестицију она улагања од стране подруштвљене пољопривредне јединице у газдинство коопераната. У таквим случајевима, величина кооперативне производње у једном пољопривредном газдинству премашује производњу неколико десетина коопераната који нису користили инвестиције кооперативе.

Ту појаву треба илустровати примером. Највећи потенцијал у кооперацији са произвођачима (индивидуалним) има Кетшинско Пољопривредно-Индустриско Удружење, које је 1975. године имало око 2.000 коопераната везаних са преко 2.3000 кооперативних уговора.³¹⁾ Просечан обим кооперативне производње у тим газдинствима ипак није велик и обухвата производњу биљне културе са површине око 1 ха, или у производњи животиња, неколико грла товних свиња или говеда.³²⁾ Међу

29) Видети нп. узрок оквирног дугогодишњег уговора о кооперацији у закључку нр. 5 горе поменуте (у допуни 11) инструкције нр. 2. Министра Пољопривреде од 22. априла 1976.

30) Нарочито у првом периоду њеног развоја у југословенској пољопривреди, који у извесној мери одговара садашњем периоду у пољској пољопривреди. Таква оцена произилази на пример, из два рада из области савременог стања кооперације у југословенској пољопривреди: Р. Буровића: Уговор о кооперацији у пољопривреди, „Анали Правног Факултета у Београду”, з. 1—2, 1963, стр. 87 и следећа и С. Аранђеловић: Правни односи кооперације, у истом часопису з. 3—4, 1963, стр. 377 и следећа.

31) Према подацима А. Кlementовског у чланку: Vspulpraca gospodarca agrokompлекса kętshinskęgo z rolnikami (Приведна сарадња кетшинског агрокомплекса са пољопривредницима), „Проблеми Пољопривредне Економије”, нр. 1, 1976. Удружење је у првој години своје делатности скупило 2.207 уговора са 1.820 индивидуалних произвођача.

32) На основу садржаја 200 испитиваних кооперативних уговора у Удружењу Система и Пољопривредног Права Државног Института и Права ПАН.

уговорима о кооперацији има и таквих којима је предмет кооперације производња биљне културе са површине од 0,5 ха, односно одгој неколико, па чак и једне свиње за тов, или говечета.³³⁾ Уколико, на пример, на једног кооперанта који се бави производњом стоке (укључујући говеда и свиње за тов) припада једва 4—5 грла,³⁴⁾ то приликом додатних инвестиција од стране кооперативне јединице број грла узгајаних у кооперацији расте 50—100-струко. Другачије речено, у таквим случајевима један индивидуални произвођач може у кооперацији са подруштвеном пољопривредном јединицом да допринесе више него 50 па чак и 100 коопераната.

Такав, по мом мишљењу, исправан правац развоја кооперације са индивидуалним произвођачима, а некада и са удружењима индивидуалних произвођача, прихватају неке СКР, пре свега у тову свиња. У оквиру петогодишњих кооперативних уговора, СКР обезбеђују, на кредит својим кооперантима комплетне вишеспратне оборе за узгој више стотина свиња у вредности 0,5—1 милиона злата. Тако је, на пример, СКР у Новом Селу Ленборске у Слупском војводству, у оквиру кооперативног уговора који је склопљен са месним — индивидуалним произвођачима,³⁵⁾ саградила на његовом газдинству металне оборе на спрат за смештај 280 свиња, у вредности од 450.000 злата, достављајући му истовремено полугодишње, по 280 комада свиња (од 25—35 кг.), као и квалитетну храну властите производње у количини по 350 кг. на 1. грло. Кооперант, користећи та инвестициона средства као и помоћ СКР,³⁶⁾ обавезао се да ухрани 560 комада свиња годишње до тежине за клање — најмање 110 кг., као и да отплаћује кооперанту одређену суму за инвестиције у 10 рата, у висини од 10% њене вредности утрошене на шестомесечно достављање товљеника.

Инвестиционо учествовање у кооперацији треба схватити као несумњиво важан чинилац, који развија производну сарадњу између коопераната и стабилизује кооперативну производњу између индивидуалних пољопривредних произвођача и подруштвеног сектора пољопривреде.

Горе наведени пример јасно илуструје постојаност те сарадње. Пољопривредно газдинство коопераната постало је производно усмерено на

33) Тако, на пример, кооперативни уговор од 18. марта 1975. г. ППГР Барђани са пољопривредником С.В. из села Барђани о узгоју једне јаловице; кооперативни уговор од 10. јуна 1975. г. РРГР у Наконата-и са пољопривредником М.В. из села Боже о узгоју једне додељене му јаловице, а затим на достављање млека у року од 5 година; кооперативни уговор РРГР у Јанкејам-ма од 13. XII 1974. г. са пољопривредником М. В. из села Podlahi о производњи шећерне репе на површини од 0,5 ха; кооперативни уговор од 29. јануара 1975. г. РРГР у Смоковју са пољопривредником М.Г. из села Чернике, такође о производњи шећерне репе на површини од 0,5 ха, уговор од 20. марта 1975. г. РРГР у Барђанима са пољопривредником А.Л. из села Грензник о пољопривредној производњи и сакупљању комбајном кооперанта јечма са површине од 1 ха.

34) А. Клементовски у горе поменутом чланку, после анализе 104 коопераната наводи: (на стр. 111) да на једно кооперативно газдинство у саставу РРГР припада 5,5 ком. домаћих животиња, узгајаних у кооперацији.

35) Дугорочни кооперативни уговор о производњи товљеника, склопљен 17. децембра 1976. г. са пољопривредником Зигмунтом Ф., чије се газдинство налази у селу Нова Вјеш Ломборска.

36) Која, између осталог, обухвата: 1) зоотехнички и профилактички надзор над товљеницима, 2) лечење животиња, 3) брига да не доспу у ПЗУ (Државни завод за Заштиту), 4) кречење и дезинфекција просторија, 5) изношење бубрета (тзв. стајског бубрива).

једну специјализовану област свињогојство.³⁷⁾ Уложене инвестиције у уско специјализовану делатност искључују могућност њиховог друкчијег производног коришћења од онога што је уговорено са кооперативом, тј. това свиња који, такође, не може бити у тако великим размерама обављан без помоћи у исхрани од стране јединице са којом кооперира. Кооперативна повезаност тог пољопривредног газдинства са СКР је дакле, врло чврста и постојана.

Инвестициона улагања у кооперацију ипак изазивају више правних проблема. У њих првенствено треба убројити питање својине на инвестиционим средствима уложеним у газдинство кооперанта до момента пуне одплате, као и питање гаранције стабилности кооперативне производње везане за те инвестиције.

Сада је у кооперативним уговорима прихваћено правило да тек после коначне отплате инвестиционог дуга кооперативној јединици та средства постају својина коопераната, што не ствара увек расположење код пољопривредника за коришћење тих инвестиција. Поред знатног финансијског напора за отплату, и то у релативно кратком времену, (5 година) они нису, све до коначне исплате свих рата, власници те имовине, са свим последицама које отуда произилазе, што може имати велики практични значај у разним правним односима, нарочито приликом кредитирања.

Такође није без значаја знатно финансијско оптерећење кооперанта, распоређено у врло кратком времену, где у међувремену, за самосталне пољопривредне инвестиције располаже инвестиционим кредитом са знатно дужим роком отплате.³⁸⁾ Зато, такође, разматрање заслужује концепција укључивања у кооперацију инвестиција кооперативе са средствима за производњу и радом коопераната, без оптерећења коопераната издацима око инвестирања и преношења на њега права својине.³⁹⁾

Гаранција стабилности кооперативне производње, засноване на инвестицијама реализованим уз помоћ кооперативе, спада међу основне проблеме. Треба размислити да за специјализовано газдинство, приказано у горњем примеру, неочекивана промена услова уговора о кооперацији може довести до економског пропадања газдинства. Када би, нпр. томе кооперанту по истек уговора о кооперацији 1981. године СКР предложила склапање новог уговора, али без обезбеђивања од стране СКР квалитетне хра-

37) Пошто је, захваљујући томе, оно испунило правно одређене критерије специјализованог пољопривредног газдинства по прописима одлуке 11 Савета Министара поменутог Уредбе Министара Пољопривреде и Финансија од 22. априла 1976. г., одлуком председника општине признато је за специјализовано пољопривредно газдинство са одговарајућим прерогативима и привилегијама у области специјализованих државних и банкарских кредита, земљишних и државних пореза, због инвестиционих издатака за пољопривреду. Детаљнији опис правног статуса оваквих газдинстава видети у чланку М. Блажејска: Статус правни специјалистичног господарства ролног (Правни статус специјализованог пољопривредног газдинства), „Нова Пољопривреда“, нр. 1, 1977.

38) На пример, специјализованом газдинству се даје (наменски-прим. прав.) инвестициони кредит уз рок повраћања средстава до 30 година са почетком отплате до 5 година. Видети пропис у § 6 уст. 1 већ поменутог уредбе Министара Пољопривреде и Финансија од 22. априла 1976. године.

39) На овом месту вреди скренути пажњу на до сада практично нереализовану мисао о заједничким инвестицијама у производњи онога ко кооперира са кооперантом. Одлука нр. 11 Савета Министара спровела је ту идеју (у § 7, ркту 5) у: „удруживање приликом инвеститора“, која се не може изједначити са заједничком реализацијом, која значи учешће у трошковима инвестиција.

не, кооперант би одмах морао драстично да ограничи своју производњу на 5—10% од садашње производње. Толико би само могао да исхрани од производње хране са властитог газдинства.

Развој пољопривредне производње и техничка реконструкција као и постепени друштвено-системски преображај села и директиве пољопривредне политике, тесно су везани за социјално-културни напредак пољопривредног становништва. Таква програмска основа пољопривредне политике нашла је свој израз такође у кооперацији са индивидуалним произвођачима и удружењима индивидуалних произвођача у виду кооперације у социјално-културној области. Чини нам се да у извесној мери такву функцију има кооперација у Југославији, у којој се запажа чинилац разрешавања социјалних разлика на селу.⁴⁰⁾

Практично реализовање социјално-културних функција кооперације, изазива низ значајних правних проблема теоријског и практичног карактера. Основни проблем у области пољског законодавства је усклађивање у корист коопераната тих функција са правним принципима финансирања социјално-културне делатности у кооперативним јединицама.

Искључиви извор финансирања социјално-културних делатности су средства социјалног фонда предузећа, одређених одредбама Закона од 23. VI 1973. године,⁴¹⁾ намењених искључиво за потребе радника и њихових породица (чл. 12.). Обавезивање кооперативних јединица подруштвене пољопривреде да учествују у социјално-културним активностима у корист својих коопераната-индивидуалних пољопривредника, супротно је одредбама закона, које одређују намену средстава социјалног фонда предузећа. То је прва практична примена прописа која захтева елиминисање супротности између одлуке бр. 11 Министарског Савета и горе поменутог Закона о фондовима.

Због практичних потреба, нужно је разјаснити улогу социјално-културних чинилаца у кооперативном уговору. Неизоставни елеменат сваког кооперативног уговора треба да буде одређивање предмета кооперације, а социјално-културна делатност саставни елеменат Кооперативне социјално-културне активности треба да буду конкретизоване у садржини кооперативног уговора исто као производна делатност, инвестициона и услужна.

За сада, у пракси не налазимо у кооперативним уговорима склопљеним од стране ППГР и других подруштвених пољопривредних јединица најчешће никакву конкретизацију у вези кооперативне социјално-културне делатности. Кетшињско Пољопривредно Удружење које је широко развило подручје социјално-културних активности у корист својих коопераната, издало је већ у другој половини 1974. године, летак (проспект) и упутило га својим пољопривредницима, позивајући их на коришћење социјално-културних објеката, који припадају пољопривредним предузећима. Тек 1976. године кооперативне социјално-културне услуге су биле укљу-

40) Види нарочито — Р. Буровић: Уговор о кооперацији у пољопривреди, Београд 1964, стр. 17; следећа, као и већ поменути рад В. Васића: Путеви развика социјализма у пољопривреди... стр. 165 и 233.

41) О принципима стварања и расподеле стамбених, социјалних и наградних фондова удружења, Дз. У. нр. 27, поз. 150.

чене у садржај кооперативних уговора у формулацији: „социјалне у про-
светне услуге”.⁴²⁾

Треба рећи да потпуна реализација социјално-културних кооперативних функција у пољопривреди у духу директива пољопривредне политике захтева подизање социјално-културних услуга на исти ниво, какав у кооперативним уговорима имају производне и услужне делатности. У конкретизовању садржаја кооперативног уговора, те делатности треба да буду уписане у обавезе кооперативе као кооперативне обавезе, које кооперант може исто тако обављати као и производно-услужне делатности. Тај упис не може да има само форму општег упутства за коришћење социјално-културних објеката, већ форму конкретне обавезе. Врло важан практични значај има обим тих делатности. Да ли наиме, њихов сумаран обим треба да буде у одређеној пропорцији са обимом производно-услужних кооперативних делатности, или би их с обзиром на специфичност социјално-културних активности требало одређивати равномерно за све кооперанте. Пошто је извор финансирања социјално-културних потреба социјални фонд предузећа, чија величина зависи од приврнутих резултата предузећа, не треба заборавити да у те резултате улази и рад коопераната. Отуда произилази да социјално-културна улагања треба да буду пропорционална обиму производње. О томе сведочи издиференциран степен кооперирања индивидуалних газдинста са подржаним пољопривредним сектором, као и нејединствен положај кооперативних јединица приликом укључивања у коришћење социјално-културних објеката.

5. Проценивши да је једина правна форма уговор, у оквиру кога треба да буде развијена кооперативна сарадња између индивидуалних произвођача и удружења индивидуалних произвођача, правна конструкција кооперативног уговора несумњиво мора да буде централна тачка у разматрању правних форми кооперације. Ипак, треба разумети да су нормативни елементи те конструкције у правним прописима незнатни, док је пракса у обликовању те конструкције тако разноврсна и подложна сталним променама, да у суштини недостају неопходне основе за аналитичко осветљавање правне конструкције кооперативних уговора. Уколико са већом пажњом треба прихватити појаву две публикације посвећене делимичном осврту на садржај и правни карактер кооперативног уговора.⁴³⁾

Одлука Министарског Савета нр. 11 ограничава се на одређивање само елементарних, скоро неизоставних у свакој врсти уговора, саставних елемената кооперативног уговора, наводећи (w § 6, уст. 2) да у кооперативном уговору треба детаљно одредити: 1) странке, 2) предмет уго-

42) У додатку 5 истог примерка стоји текст: „Пољопривредници! Користите услуге наших клубова и библиотека, мензи и спортских терена, излета; Курсева, школства, изложби итд.; предшколских установа, обданишта, колонија и полуколонија, одвоза деце у школе. У примењиваним формуларима за уговоре није предвиђено чак ни место за конкретне социо-културне услуге. Учињено је то тек две године касније у новом узорку кооперативних формулација уведених 1976. г.

43) А. Limorovič: Rosklad rizika produkcijsnogo v umovje kooperacijnej v rolnictvje (Распоред производног ризика у кооперативним уговорима у пољопривреди), „Држава и Право” нр. 2, 1977, као и Ј. Паливода: Umova o kooperaciji njendzisektorovej v rolnictvje (Уговор о међусекторској кооперацији у пољопривреди), „Држава и Право”, нр. 4, 1977.

вора, 3) термине извршења, 4) цену и начин плаћања, 5) услове достављања и преузимања, 6) уговорне казне за неизвршење или неадекватно извршење, 7) начин на који могу бити извршене промене уговора⁴⁴⁾ У нормативне елементе конструкције кооперативних уговора такође треба убројити одлуку нр. 11 Министарског Савета (w § 6, уст. 1), која захтева да уговори буду вишегодишњи.

Набројани нормативни елементи конструкције кооперативног уговора нашли су објашњење у оквирном обрасцу о вишегодишњем кооперативном уговору издатом од стране Министра Пољопривреде.⁴⁵⁾ Тај образац, задржавајући у наслову декларисану оквирност, даје уговору потпунију конструкцију дозвољавајући да се у његову садржину унесе производна сарадња између коопераната. Дијаметрално је супротно решење питања кооперације индивидуалних пољопривредника и задруга пољопривредних кружока. За потребе те кооперације и то само у области производње стоке, СКР је израдила чак 10 детаљних узорака уговора одштампаних и достављених свим јединицама пољопривредних кружока.⁴⁶⁾ Не само за поједине врсте домаћих животиња, него чак и за њихову старост и производну намену, урађени су посебни узорци кооперативних уговора.⁴⁷⁾ Правна конструкција већине тих узорака је јединствена.

Инструктивни узорци кооперативних уговора несумњиво су одиграли велику практичну улогу у усмеравању сарадње странака у правцу кооперације. До недавно под фирмом „кооперативности“ склапани су у сштини са пољопривредницима уговори о продаји пољопривредних производа или у најбољем случају уговори о откупу (контактациони).⁴⁸⁾ Такви исти псеудокооперативни уговори склапани пре спровођења у живот од-

44) Скоро идентично одређење 6 тачака уговора о кооперацији садржала је одлука нр 279 Савета Министара у вези развоја кооперације у пољопривреди. Заоблизила је једино тачку 1 (стране) и део тачке 5 (услове пријема).

45) Закључак нр 5 поменуће већ (у допуни 11) инструкције нр. 2 Министара Пољопривреде од 22. априла 1976. г.

46) Како информисе напомена која се односи на ЦКР у вези развоја специјализације и кооперације у закључку поменуће већ (у допуни 11) одлуке нр. 116 Уреда ЦЗКР од 16. марта 1976. г. у вези развоја специјализације и кооперације у индивидуалним газдинствима.

47) Обухватају они: узорак нр. 1 — дугорочни уговор о кооперацији за узгој младе рогате стоке, узорак нр. 2 — дугорочни уговор о кооперацији за узгој јаловица, узорак нр. 3 — дугорочни уговор о кооперацији за производњу телад, узорак нр. 4 — дугорочни уговор за производњу прасића (тежине од 25—45 кг., објашњење аутора), узорак нр. 5 — дугорочни уговор о кооперацији за производњу прасића — једноротки, узорак нр. 6 — дугорочни уговор о кооперацији за производњу говњаника, узорак нр. 7 — дугорочни уговор о кооперацији за производњу јагњади, узорак нр. 8 — дугорочни уговор о кооперацији за узгој јагњади за прилод, узорак нр. 9 — дугорочни кооперативни уговор о тову јагњади, узорак нр. 10 — дугорочни кооперативни уговор о узгоју живине. Налазе се у брошури зборника докумената ЦЗКР са насловом: Задаци пољопривредних кружока у развоју специјализације и кооперације у индивидуалним пољопривредној производњи, Варшава 1976.

48) Тако је, на пример, војв. Познанско увело штампани формулар кооперативних уговора за РРГР-е. У самом садржају формулара под заглављем „Дугорочни оквирни уговор о кооперацији“ у уводном делу (после набрајања страна), стоји реченица — „склопљен је уговор о контрактацији“ „откуп“. Такав „контрактациони“ смисао уговора садржи његов формулар. Шта више — баш се такви „контрактациони уговори о кооперацији“ и даље склапају уз важење нових прописа одлуке нр. 11 Савета Министара и донешеног од стране Министара Пољопривреде новог, горе поменутог, узорак уговора. Тако је на пример, Државно Пољопривредно Газдинство у Кшионж Великopolским 26. маја 1976. године склопило кооперативни уговор са пољопривредником Јудвиком Б. из села Миш општина Кшионж Вјелкополски, са насловом: „Дугорочни оквирни уговор о кооперацији“, у коме се већ у првој реченици тврди да је међу странама (странкама-прим. прев.) „склопљен уговор о контрактацији“ са даљим садржајем у истом смислу.

луке нр 11 Министарског Савета, као и у време важења њених прописа, су у већини случајева и реализовани.⁴⁹⁾

Практично искуство наводи на закључак да правна конструкција кооперативног уговора захтева такву нормативну формулацију и развој, да би онемогућила мењање правно нове кооперације у већ традиционалну контрактацију. Опасност таквог мењања је утолико већа, како се исправно запажа, што постоје извесне сличности између кооперације и конструкције у области извршавања њихових задатака.⁵⁰⁾ У међувремену треба развијати и стимулисати супротан правац — мењање контрактације у производну кооперацију — друштвено виши облик функционалног повезивања индивидуалне пољопривреде са подруштвеном, и самим тим доследнијег укључивања индивидуалних пољопривредних газдинстава у оквиру социјалистичке пољопривреде.⁵¹⁾

Специфичност правне конструкције кооперативног уговора у практичној примени је његова двострана структура, која се изражава у томе што се прво склапа вишегодишњи кооперативни уговор оквирног типа, а у следећој етапи — детаљан уговор о реализацији.⁵²⁾ Таква двострана конструкција кооперативног уговора уведена је 1975. године у Кетшинском Пољопривредно-Индустријском Удружењу, одређујући у формулару општег уговора (w § 1 уст. 2) следеће: „Кооперант се обавезује на склапање детаљног уговора у коме ће се одредити правац, обим и термин производње реализоване на захтев пољопривредног предузећа”.

Пракса показује да двострана конструкција кооперативних уговора погодује трансформисању кооперације у непроизводне функционалне односе подруштвених пољопривредних јединица са индивидуалним пољопривредницима. Поред општег, по својој суштини, оквирног уговора о кооперацији и детаљних уговора који га конкретизују дајући тој функционалној вези реалну основу за примену у пракси, ту су још уговори: о делу, продаји, о контракцији и други,⁵³⁾ који уводе по својој суштини кооперативну производњу у трговински промет.

6. Подела ризика производње у кооперативним односима је несумњиво важан проблем. Његово решавање захтева економска разматрања којима право треба да да једино формалан израз повезујући странке у кооперацији.

49) Такви уговори, уосталом, нису увек имали призив кооперативних уговора. Тако, на пример, Производна Пољопривредна Задруга у Бжусовић војв. познањско, година 1974, 1975, 1976. и 1977. склопила је 37. уговора са околиним пољопривредницима, називајући их све (уговоре-прим. прев.): „умова dostavu” („уговор о достављању” или „продаји-прим. прев.) иако се у њиховом садржају налазе неки елементи кооперативног карактера.

50) Видети Ј. Паливода: Umova o kooperaciji mjezdisektorovej v rolnictvu (Уговор о међусекторској кооперацији у пољопривреди) . . . , стр. 75.

51) Видети шире примедбе у том смислу у чланку М. Блежејчика: Функционална и правно-структурална еволуција контрактације у пољопривреди, „Држава и Право”, нр. 7, 1977.

52) Другачији став по том питању заузима Ј. Паливода у већ поменутом чланку: Уговор о међусекторској . . . , постулирајући (на стр. 72) de lege lata склапање баш таквих двостепених уговора. Нејасан је ипак постулиран овде један од типова уговора, који конкретизује оквирни уговор, наиме, уговор о достављању јер се сагласно прописима у грађанском праву (арт. 605-612), тај уговор може примењивати само између јединица подруштвене привреде (достављања и откупца).

53) Такве баш типове уговора (о делу, продаји, откуп, као и уговори о достављању) за конкретизујуће уговоре, постулира Ј. Паливода у горе поменутом чланку.

Пошто се у кооперативном систему пољопривредне производње ради о подели производног процеса између два (или више) пољопривредних произвођача, који заједнички, а свако у свом делокругу, учествују у том производном процесу, онда као резултат те поделе треба да буде и подела ризика. Теоретски, подела ризика може да има двојако решење. Наиме, прво, засновано на томе да кооперанти солидарно, независно од тога у ком производном циклусу настаје штета, (кооперанта или онога са киме кооперира),⁵⁴⁾ сноси ризик и друго, засновано на томе, да сваки од коопераната сноси производни ризик у свом циклусу реализације, односно елементу тог производног циклуса.

Разматрајући проблем поделе ризика производње у односима кооперације, треба ипак имати у виду два момента преко којих ће се горе изражен принцип конфронтирати. Први је неједнак економски положај коопераната, економска превага кооперативе у односу на кооперанта. Други је врло издиференциран степен односа у производњи кооперативе и коопераната, који се заснива на својеврсној „производњи по поручбини“.

Ако кооперативна пољопривредна јединица (кооператива) поверава свом кооперанту производњу одређених пољопривредних производа и помаже му евентуално финансијски и материјално, онда у светлу горе изложеног принципа, подела производног ризика оптерећивала би искључиво кооперанта као јединог самосталног произвођача. Ако кроз призму тог, економски објективног принципа поделе ризика погледамо на инструктивна решења у обрасцу кооперативног уговора одређеног од стране Министра Пољопривреде, чини се, ако је у њему прихваћено друго од горе прихваћених решења, да сваки од партнера у кооперацији сноси производни ризик у делокругу свог производног циклуса. Треба се сложити у сваком случају са схватањем да је подела ризика, прихваћена у кооперативним уговорима СКР са индивидуалним произвођачима, ближе „духу и суштини кооперације“.⁵⁵⁾ Равномерна подела ризика међу пољопривредним произвођачима са неједнаким економским положајем (нарочито ПГР и индивидуални пољопривредни произвођачи), може да дестимулише индивидуалне произвођаче на склапање кооперативних уговора.⁵⁶⁾ Изјашњавајући се за решавање проблема поделе ризика у производњи у кооперацији пољопривредника са СКР, треба ипак нагласити да се подела тог ризика не тиче целог кооперативног производног циклуса, већ само његовог дела који реализује кооперант.

7. Развој кооперације са индивидуалним пољопривредницима захтева не само знатна инвестициона улагања у газдинство кооперанта, већ и улагања у производњу. То се односи нарочито на кооперацију у оквиру производње стоке, која се практично састоји у достављању младунчади

54) Када се, на пример, у оквиру производње животиња кооперант бави одгајањем и достављањем телад и оне са ким кооперира, а овај са своје стране — даљим њиховим узгајањем (тзв. испашом) до потребне тежине за клање и доставља их даље фабрикама за месне прерађевине.

55) Формулисан је у већ споменутом чланку А. Лиморадовича: Распоред ризика у кооперативним уговорима у пољопривреди . . . , на стр. 65.

56) Изгледа да баш то објашњава практичну појаву бољег напредовања кооперације са индивидуалним произвођачима СКР у односу на резултате PPRG.

за тов.⁵⁷⁾ Ако схватимо да кооперативне подруштвене јединице имају по неколико хиљада грла на газдинствима својих коопераната и да је то друштвена имовина вишемиллионске вредности за коју су оне одговорне, онда је разумљива њихова брига за обезбеђење својих материјалних интереса у кооперативним уговорима.

Ти проблеми нису правно нормирани у одлуци бр. 11 Министарског Савета и зато у пракси у кооперативним уговорима налазимо мозаик решења поводом обезбеђења интереса кооперативе, која својим кооперативима обезбеђује елементе производње. Та решења се могу поделити у 3 групе:

- она која се заснивају на својеврсном привременом преношењу права својине над додељеном имовином,
- заснована на преношењу имовине кооперативе у посед коопераната,

заснована на потпуном преносу на кооперанта права својине над додељеном му имовином, или тек после испуњења одређених услова.

Суштина решења из прве групе примењиваних у широкој кооперативној делатности СКР у области производње стоке, је бесплатно давање кооперанту у власништво такозваног сировинског (wzadowego) или почетног (wujrowego) материјала. После тога стоке до, по уговору одређене тежине или старости, кооперант је обавезан да је прода кооперативи. У коначном обрачуну кооперант добија накнаду у вредности одгојене стоке, умањену за вредност претходно му датог сировинског (wzadowego) материјала.⁵⁸⁾ То решење изазива низ правних проблема. Поставља се питање дали се овде уопште ради о преношењу права својине на кооперанта, ако је једино његово овлашћење које произилази из права те својине узгајање и достављање стоке кооперативној јединици.⁵⁹⁾ Ако, пак, прихватимо да то није само привидно преношење својине, како у том случају одредити суштину тог несумњиво ограниченог права својине и како коначно дефинисати обавезу коопераната о продаји предмета те својине кооперативи. Изгледа да се може заступати мишљење да се овде ради о праву својине, ограниченом одредбама кооперативног уговора, условљене правом откупа (по схватању чл. 593 — 595. Грађанског кодекса) које обавезује кооперанта да врати ту својину кооперативи.

Другачије проблеме изазивају решења из друге групе практичног примењивања и кооперативних односа, пре свега Кетшињског Пољопривредно-Индустријског Удружења у виду тзв. система улагања (nakladczego).

57) Дешава се и обрнуто: да се млада грла производе на газдинствима коопераната, а затим достављају јединицама са којима се кооперира, ради даљег узгајања.

58) Таква решења су примењена у већини узорака кооперативних уговора склопљених од стране SZKR набројаних у допуни 47), наиме, у формуларима кооперативних уговора: о узгоју младе рогате стоке (узорак нр. 1), о узгоју јаловица (узорак нр. 2), производњи товљеника (узорак нр. 6), о узгоју јагњаци за приплод (узорак нр. 8), о тову јагњаци (узорак нр. 9) као и о узгоју живине (узорак нр. 10).

59) У пракси, кооперативни уговори садрже баш таква решења, па се чак тврди да кооперант не добије назад цену од продатих, онемо са ким кооперира, животиња, него награду за рад и надокнаду за уложена материјална средства. Тако, на пример, у већ поменутом (у допуни 35) уговору о кооперацији, тврди се (у § 9 pkt. 2): „да добијена надокнада чини еквивалент за физички рад, (сопствено сено и простируку (сламу-прим. прев.) као и трошкове одржавања објекта, просторија и алатки“.

Он је општеприхваћен и уведен 1975. године као узрок дугорочног кооперативног уговора, који у кооперацији обавезује све ППГР у саставу тог удружења. У узорку тог уговора се предвиђа (у § 2, уст. 1) да кооперативне активности могу обухватити: „достављање стоке за чување и тов стоке на принципу узгоја по систему улагања (nakladczym).” У конкретизујућим детаљним уговорима може се запазити, у том смислу, примена најразноврснијих, често модификованих врста уговора, нарочито о депозиту и комисиону. Појављују се сумње да ли таква решења служе циљевима кооперације у пољопривредној производњи.

Трећа група решења је широко примењивана, нарочито од стране кооперативних јединица пољопривредних кружока, као и државних пољопривредних јединица у саставу Кетшинског Пољопривредно-Индустријског Удружења. Изгледа да се могу дефисисати као продаја уз условљено право својине над предметом ствари, све до устаљивања коначне цене (у схватању арт. 589 и 590 § грађанског кодекса). У кооперативним уговорима, уместо цене се ставља износ у натури намењен кооперативу у виду fructus naturalis од продате ствари, нпр. подмладак од продатих грла.⁶⁰⁾ То решење сигурно обезбеђује имовинске интересе кооперативе, а истовремено, како то произилази из практичног искуства, потврђује широку, аутентичну и успешну кооперацију.

8. Производна кооперација између подруштвљеног пољопривредног сектора и индивидуалних произвођача у Пољској, као и у Југославији, је основни пут и метод технолошког усавршавања индивидуалних пољопривредних газдинстава, интензивирања њихове производње, као и реализације постепених друштвено-системских промена сеоске привреде у социјалистичком духу. Скоро потпуна идентичност пољопривредних система обе земље ствара одличну основу за научну дискусију о правним облицима њиховог организовања и функционисања.

Са идејом о таквој дискусији, трудили смо се да у реферату бар назначимо најважније проблеме функционисања кооперације у пољској пољопривреди. Нису то једини проблеми, иако, по мишљењу аутора, највише заслужују разматрање.

др Маријан Блажејчик

60) Таква решења су примењена у два узорка кооперативних уговора о производњи у формулару кооперативног уговора SZKR, наиме: у формулару кооперативног уговора о производњи телад (узорак нр. 3), у коме стоји: „право својине над кравом пољопривредник реализује оног момента, када је отплати телићима”, који су еквивалентни за њу; као и формулар кооперативног уговора о производњи прасића (тежине од 25—45 кг. — допр. прв.) (узорак нр. 4), у коме стоји: „Пољопривредник реализује право својине над крмачом, оног момента када је отплати прасићима” као еквивалентом.

ТРЕЋЕ ЈУГОСЛОВЕНСКО-ПОЉСКО САВЕТОВАЊЕ У ОКВИРУ САРАДЊЕ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ И УНИВЕРЗИТЕТА
„АДАМ МИЦКИЈЕВИЧ“ У ПОЗНАЊУ

Делегација правног факултета у Београду је, као гост Правног факултета у Познању и Института за државу и право из Варшаве, боравила у Пољској од 2. до 8. октобра 1977. године.

Овај, трећи сусрет са колегама из Познања и Варшаве, био је посвећен проблемима изградње социјалистичког правног система у Југославији и Пољској и питањима развоја пољопривредног права у обе земље. Саветовања су одржавана у Познању, на Правном факултету, у Зеленој Гори, граду удаљеном око 150 километара од Познања, где је делегацији нашег Факултета поред домаћина из Познања, гостопримство пружила Педагошка академија овог места, и у Варшави, у Институту за државу и право.

Референти наше делегације у области изградње социјалистичког система права у Југославији били су професор др Борислав Благојевић и доцент др Будимир Кошуткић. У дискусији су учествовали готово сви чланови наше и пољске делегације. Колеге из Пољске су показале посебно интересовање за изградњу система самоуправног права у нас, као и за однос овог права са државним правом.

Одговарајући реферат пољске делегације поднели су професор др Адам Лопатка, директор Института за државу и право и доцент др Јануш Ромул, са Правног факултета у Познању. Посебну пажњу југословенске делегације изазвала су излагања пољских колега о бројности извора права у Пољској и о тенденцији сужавања овлашћења управних органа у нормативној делатности.

У оквиру друге теме, референти југословенске стране били су професор др Радован Павићевић, са рефератом о облицима подруштвљавања пољопривреде у Југославији, професор др Велимир Васић, са излагањем о правном режиму кооперације између подруштвљене и индивидуалне економије у пољопривреди и професор др Радомир Буровић, са темом о правном режиму великих подруштвљених пољопривредних предузећа. У дискусији су колеге из Пољске показале посебно интересовање за правни режим и облике кооперације, као и за правни статус организација удруженог рада у пољопривреди Југославије.

Референти пољске делегације били су професор др Виктор Пзвлак, са излагањем о правном карактеру великих државних пољопривредних предузећа у Пољској, професор др Кажимјерж Орил и др Анђеј Желински, са рефератом о развоју пољопривреде и пољопривредног права у Пољској и професор др Марјан Блажејчик, чије се излагање односило на правне облике кооперације између државних пољопривредних јединица и индивидуалних пољопривредних произвођача. И у односу на излагање пољских колега посебну пажњу су привукли облици кооперације у пољопривреди Пољске.

Закључујући саветовање, професор др Борислав Благојевић, са југословенске, и др Марјан Блажејчик, са пољске стране, су констатовали да циљ састанка — међусобно упознавање са системима изградње социјалистичког права у две земље и размена искустава о развоју пољопривреде и пољопривредног права, — у потпуности остварен. Подвучен је значај контаката ове врсте, не само за упознавање са правом и тековинама правне науке у две земље, већ и за развијање личних пријатељских веза између југословенских и пољских колега, чиме се обогаћују и проширују научни контакти.

Овај други аспект веза у оквиру сарадње двају Универзитета, је добио свој израз у изузетном гостопримству које је указано нашој делегацији. Организација саветовања и, уопште, боравка у Пољској је била беспрекорна. Захваљујући љубазности домаћина, чланови наше делегације су, поред места у којима су боравили, обишли и два пољопривредна добра и градић Лешно. На сваком кораку нам је изражавано пријатељство и добродошлица. Овакав, изузетно срдачан пријем, ствара пријатну обавезу нашем Факултету да се, приликом наредног сусрета са пољским колегама, достојно одужи за ретко угодан и корисан боравак.

Саветовање је у потпуности потврдило оправданост и корисност непосредних контаката југословенских и пољских колега, који постају једна значајна традиција у раду нашег Факултета.

Весна Ракић

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

<i>Др Борислав Благојевић и др Будимир Кошутић: Стварање социјалистичког система права у Југославији</i>	617
<i>Др Јануш Ромул: Општи преглед промена у правном систему Пољске</i>	629
<i>Др Радован Павићевић: Облици подруштљавања пољопривреде у Југославији</i>	639
<i>Др Виктор Павлак: Правни карактер великих друштвених пољопривредних предузећа у Пољској</i>	651
<i>Др Велимир Васић: Правни режим кооперације између подруштљених и индивидуалне економије у пољопривреди</i>	667
<i>Др Кажимјеж Орил и Анђеј Желињски: Развој привреде и пољопривредног права у Пољској</i>	683
<i>Др Радомир Буровић: Правни режим великих подруштљених пољопривредних предузећа</i>	701
<i>Др Маријан Блажејчик: Правни облици кооперације између подруштљених пољопривредних јединица и индивидуалних пољопривредних произвођача</i>	715
<i>Весна Ракић: Треће југословенско-пољско саветовање у оквиру сарадње универзитета у Београду и универзитета „Адам Мицкијевич“ у Познању</i>	737

Уредништво АНАЛА моли своје сараднике да рукописе достављају откуцане на машини са проредом и са довољно белине са стране. Примљене рукописе Уредништво не враћа.

АНАЛИ ће објавити и, у границама могућности, приказати сваку нову књигу послату на приказ.

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ излазе двомесечно.

Претплата за часопис „Анали Правног факултета у Београду” у 1977. за целу годину износи:

1. За правна лица	Н. дин. 90.—
2. За појединце	„ „ 60.—
3. За студенте (редовне и ванредне)	„ „ 20.—
4. За један примерак	„ „ 15.—

Претплата за иностранство износи н. д. 140.—

Претплату слати на рачун Правног факултета у Београду број
60803-740-032-4356

Уредништво и администрација АНАЛА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД — Булевар револуције 67, тел. 341-501

